

Motverka olycksfall i lantbruket

– rapport från Jordbruksverket och
Skogsstyrelsen

Rapport 2007:8

Motverka olycksfall i lantbruket

– rapport från Jordbruksverket och
Skogsstyrelsen

2007-05-31

Referens
Svante Nilsson, Samordningsenheten
Lars Runemo, Samordningsenheten

Rapporten är framtagen av Jordbruksverket
i samarbete med Skogsstyrelsen.

Innehåll

Sammanfattning	5
1 Inledning med avgränsning	9
2 Bakgrund med olycksstatistik	11
2.1 Alla former av skador inom lantbruket	11
2.1.1 Arbetsolycksfall	12
2.1.2 Aktuella studier av arbetsolycksfall	13
3 Samhällsekonomiska kostnader för arbetsolyckor inom lantbruket	17
3.1 Samhällsekonomiska kostnader för olyckor	17
3.2 Värdering av liv	18
3.3 Kostnader för arbetsolyckor i lantbruket	19
4 Jordbruket	23
4.1 Olycksförebyggande arbete	23
4.1.1 Bakgrund	23
4.2 Nulägesbeskrivning	24
4.2.1 Hemsidor	24
4.2.2 Arbetsmiljöverket	24
4.2.3 Kommunal	26
4.2.4 LRF, Lantbrukarnas riksförbund	26
4.2.5 Försäkringsbolagen	27
4.2.6 Jordbruksverket	28
4.2.7 JTI	28
4.2.8 SLU Alnarp	28
4.2.9 Forskning om arbetsmiljö inom lantbruket	29
4.3 Olyckor med barn	29
4.3.1 Vilka olyckor sker?	30
4.4 Olyckor med äldre	31
4.5 Internationellt perspektiv	32
4.6 Problemanalys	32
4.6.1 Rådgivning saknas	33
4.6.2 Brist på samordning	34
5 Skogsbruket	35
5.1 Sektorsbeskrivning med olycksstatistik	35
5.1.1 Privatskogsbruket i Sverige	35
5.1.2 Självverksamhet	35
5.2 Olycksstatistik	36
5.3 Olycksförebyggande arbete	36
5.3.1 Skogsstyrelsen	36

5.3.2	Skogforsk	38
5.3.3	Sveriges Lantbruksuniversitet	38
5.3.4	Arbetsmiljöverket	39
5.3.5	Naturbruksgymnasierna	39
5.3.6	Skogsägarrörelsen	39
5.4	Nulägesbeskrivning	39
5.4.1	Säker Skog och motorsågskörkort	39
5.5	Problemanalys	40
6	Utredningens slutsatser	43
6.1	Gårdsrådgivning	43
6.1.1	Målsättning och upplägg	44
6.1.2	Genomförande	44
6.1.3	Ekonomiska incitament	45
6.2	Kunskapscentrum	45
6.2.1	Arbetsuppgifter	45
6.2.2	Genomförande	46
6.3	Motorsågskörkort	47
6.3.1	Ekonomiska incitament - utbildningscheck	47
6.3.2	Kostnadsberäkning	48
6.4	Barnolycksfall	48
6.5	Olycksfall bland äldre	48
6.6	Övriga åtgärder	49
6.6.1	Förprovning av djurstallar bör även omfatta arbetsmiljö	49
6.6.2	Högre krav på maskinhandeln	49
6.6.3	Bättre statistik	49
6.6.4	Deltagande i standardiseringsarbetet	49
6.6.5	Mobiltelefoni - täckning och larmfunktion	49
6.6.6	Arbetskraft från andra länder	49
6.6.7	Utbildning	50
6.6.8	Forskningsinsatser	50
7	Beräknade kostnader	51
8	Referenser	53

Bilagor:

1. Regeringsuppdraget
2. Arbetsolycksfall inom jord- och skogsbruk 2004
3. Barnolycksfall på lantbruksföretag, JTI
4. Lantbrukets arbetsmiljökommitté, LAMK
5. Arbetsmiljöbestämmelser för lantbruket
6. Arbetsmiljöverkets redovisning av projektet ”Säkrare traktorkörning – 10 viktiga punkter”
7. Arbetsmiljöverkets redovisning av projektet ”Säkrare arbete med lantbruksmaskiner – 10 viktiga punkter”
8. Landsbygdsprogrammets tvärvillkorsrådgivning
9. Norges plan för HMS-arbetet 2007-2012
10. Kuopiodeklarationen
11. Danmark
12. Lantbrukets brandskyddskommitté, LBK
13. Säker Skog och motorsågskörkort
14. Greppa Näringen

Sammanfattning

Lantbruket är en hårt olycksdrabbad sektor. Det gäller såväl i Sverige som i våra grannländer. Olyckstalen inom lantbrukssektorn i Sverige är relativt sett två-tre gånger högre än i t.ex. byggsektorn eller transportsektorn, som är de sektorer som näst efter lantbruket är de mest olycksdrabbade. Olyckorna inom lantbruket drabbar såväl de som arbetar i näringen som familjemedlemmar och besökande. De inträffar under arbete, lek och fritidssysselsättningar. Barn och äldre är särskilt olycksdrabbade, speciellt om man jämför med andra näringar.

I denna rapport presenteras en beräkning över de samhällsekonomiska kostnaderna för olyckorna inom lantbruket. Beräkningen är gjord enligt samma metod och med samma styckkostnader som Vägverket använder i sina kalkyler över samhällskostnaderna för trafikolyckor. Beräkningarna visar att lantbrukets olyckor kostar det svenska samhället storleksordningen 2-3 miljarder kr per år. I Norge har liknande beräkningar gjorts som visar att de norska kostnaderna för olyckor i lantbruket kan uppskattas till ca 1,45 miljarder norska kr per år. Mot bakgrund av omfattningen av samhällskostnaderna för olyckor inom lantbruket framstår ytterligare ansträngningar för att minska antalet olyckor som ytterst angelägna.

Arbete med att förhindra olyckor inom lantbruket har bedrivits i betydande utsträckning av näringen, försäkringsbolag och med stöd av staten under mycket lång tid. Jordbrukets skyddspropaganda etablerades t.ex. 1948 och verkade fram till slutet av 1970-talet. Skogs- och lantbrukshälsan var under 1980- och 1990-talet den samlande instansen för lantbrukets arbetsmiljöfrågor. Därefter har emellertid satsningarna på arbetsmiljöåtgärder minskat, särskilt statens bidrag.

Vi har en omfattande arbetsmiljölagstiftning och mängder av broschyrer och tidningsartiklar som informerar om arbetsmiljö och olycksrisker har producerats under åren. Trots dessa insatser har lantbruket hela tiden varit en olycksdrabbad näring. En starkt bidragande orsak till detta är säkert att lantbrukare arbetar med en mängd var för sig farliga arbetsuppgifter. De arbetar t.ex. med byggnadsunderhåll, trädfällning med motorsåg, körning och reparationer av tunga maskiner, hantering av stora djur och användning av bekämpningsmedel. Alla dessa verksamheter ställer var för sig stora krav på den arbetandes kompetens och förmåga att kunna arbeta säkert, och sammantaget blir kraven mångfalt större.

Utredningsuppdraget att förhindra olyckor inom lantbruket är ett svårt uppdrag. Mycket har gjorts och prövats under årens lopp men det finns ingen enkel lösning på problemet med olyckor. Träget och kontinuerligt arbete inom många olika problemområden och med olika instrument krävs för att hålla nere olycksfrekvensen. Uppdraget för denna utredning var att identifiera vilka åtgärder som lantbruksföretagen kan vidta för att reducera olyckorna. Även om lagstiftningen på området kan ha vissa luckor, är det inte ytterligare lagstiftningsarbete som av utredningen bedöms vara den framkomliga vägen. Utredningen kom ganska snart fram till att verkamma åtgärder kräver att företagen får betydande hjälp utifrån, främst i form av rådgivning, för att effektivt kunna identifiera olycksrisker och hindra olyckor från att inträffa.

I utredningen har identifierats några vägar som kan bidra till ett minskat antal olyckor. De möjliga åtgärderna avser i huvudsak att öka medvetandet om de risker som finns och vilka åtgärder som skulle kunna minska riskerna. Utredningen ser inte som sin primära uppgift att föreslå färdigbearbetade förslag, inklusive finansiering, utan som uppdraget anger att identifiera de möjliga åtgärder som kan finnas. En intressant fråga när de möjliga åtgärderna sedan ska konkretiseras är bl.a. i vilken mån en åtgärd ska ses som ett offentligt åtagande eller om det är upp till de enskilda företagen och näringen att själva ta initiativ till exempelvis rådgivningssatsningen. I utredningen finns redovisat några resonemang i dessa hänseenden och som därför ska ses som exemplifieringar som visar hur frågorna skulle kunna hanteras. Exempelvis är en viktig fråga, i den mån man finner att en åtgärd bör rymmas inom det offentliga åtagandet, i vad mån Landsbygdsprogrammet kan ses som en finansieringsmöjlighet.

Utredningen pekar på behovet av en rejäl upprustning av rådgivningen till lantbruksföretag. Rådgivningen bör ske på gårdsnivå då det är där problemen finns och behöver upptäckas och åtgärdas. Företag med anställda är föremål för bl.a. arbetsmiljöinspektioner av kommunals regionala skyddsombud. Dessa besök har en rådgivande karaktär och hjälper företagare och anställda att identifiera och åtgärda olycksrisker. Företag utan anställda får däremot sällan eller aldrig några inspektioner eller rådgivningsbesök gällande arbetsmiljö och olycksprevention.

Rådgivningsverksamheten bör bedrivas på uppdragsbasis på liknande sätt som sker inom rådgivningsprojektet Greppa Näringen, där Jordbruksverket och länsstyrelserna upphandlar rådgivningstjänsterna från olika företag som t.ex. hushållningssällskapen och LRF Konsult. Gårdsrådgivning är dyr, av storleksordningen 10 000 kr för en heldag inklusive uppföljningsbesök, och för att den ska efterfrågas av de enskilda företagen krävs enligt utredningens bedömning att den är rejält subventionerad.

För att gårdsrådgivningen ska vara effektiv behövs en service till rådgivarna bl.a. i form av utbildning och informationsmaterial. För dessa uppgifter bedömer utredningen att ett kunskapscentrum bör inrättas, som dessutom kan samordna och driva näringens arbetsmiljöfrågor på alla plan. Bedömningen är att centret bör ha personal som på heltid kan ägna sig åt arbetsmiljöfrågor. De kan gärna vara placerade på olika håll i landet men bör vara knutna till myndigheter eller organisationer som arbetar med näringens arbetsmiljöfrågor, t.ex. SLU, JTI och Skogsstyrelsen.

I det småskaliga skogsbruket sker många svåra olyckor, alltför ofta med dödlig utgång. Olyckorna med motorsåg är helt dominerande. Ett effektivt instrument för att reducera olyckorna finns i den redan etablerade utbildningen för motorsågskörkort. Utbildningen kostar emellertid ca 6 000-9 000 kr per person och det upplever målgruppen självverksamma skogsbrukare ofta som ett betydande hinder. Därför bör utbildningen subventioneras på så sätt att den som köper en motorsåg får en värdecheck som berättigar till rabatt på kostnaden, förslagsvis 50 %, dock högst 3 000 kr. Checken är personlig och kan endast utnyttjas av den som inte redan har gått utbildningen. Utbildningen för motorsågskörkort kan lämpligen samordnas och vidareutvecklas av det ovan nämnda kunskapscentret.

Kostnaderna för de åtgärder som utredningen har studerat kan beräknas enligt nedanstående uppställning. Beloppen anges i miljoner kr per år.

Åtgärd	Total kostnad, Mkr/år
Gårdsrådgivning	15
Kunskapscentrum	6
Motorsågskörkort	18
Summa	39

Kostnaderna kan synas höga men sedda i relation till de beräknade kostnaderna för olyckorna är de små. Enligt utredningens bedömning är det motiverat att kostnaderna för de olycksförebyggande åtgärderna delas mellan näringen och det allmänna.

En möjlighet för det allmännas medfinansiering kan enligt utredningen vara att utnyttja Landsbygdsprogrammet, inom vilket det finns möjligheter till stöd för kompetensutveckling som skulle kunna användas. En sådan lösning är, enligt utredningens bedömning, förenlig med de ramar som ges av rådsförordningen. Eftersom de finansiella ramarna i programmet är budgetmässigt fullt utnyttjade t.o.m. 2008 torde dock en sådan finansiering kunna utnyttjas tidigast fr.o.m. 2009. Härutöver kan påpekas att det inom tvärvillkorsrådgivningen finns en arbetsmiljökomponent som kan samverka med den här beskrivna gårdsnära arbetsmiljörådgivningen.

Utredningen finner det motiverat att åtgärdernas genomförande tidsmässigt samordnas med den nuvarande programperioden, dvs. fram till 2013. Resultatet bör enligt utredningens uppfattning utvärderas i god tid inför arbetet med att utforma ett nytt Landsbygdsprogram. Då får man en grund för bedömning av i vilken omfattning arbetsmiljöfrågorna bör inkluderas i det nya programmet.

1 Inledning med avgränsning

Enligt regeringsuppdraget ska utredningen ”identifiera möjliga åtgärder som lantbruksföretagen kan vidta för att motverka olycksfall i lantbruket. Med lantbruk avses jord- och skogsbruk. För skogsbruket omfattas det arbete som utförs av självverksamma skogsbrukare och andra verksamma i det småskaliga skogsbruket.”

Den kompletta texten framgår av uppdraget, som återfinns i bilaga 1.

Det bör framhållas med en gång att detta är ett svårt uppdrag. Det är inte lätt att hitta enkla och effektiva sätt att förebygga olyckor. Lantbruket är en mycket olycksdrabbad näring och under flera decennier har en mängd ansträngningar gjorts för att minska olyckorna, både tidsbegränsade, riktade insatser och mer långvariga, allmänna insatser för att förbättra arbetsmiljön i näringen.

Utredningen har gjorts av en arbetsgrupp med Svante Nilsson, Lars Runemo, Hans Rolandsson, Ingrid Hedström, Lars Pettersson och Christer Nilsson från Jordbruksverket samt Anders Olsson från Skogsstyrelsen, Uwe Synwolfdt från Arbetsmiljöverket, Peter Lundqvist från Sveriges Lantbruksuniversitet och Anders Danielson från Lantbrukarnas Riksförbund. En referensgrupp inrättades med representanter från övriga i regeringsuppdraget uppräknade myndigheter och organisationer, samt från några försäkringsbolag.

Arbetsgruppen tolkar uppdraget på följande sätt. Med olycksfall avses plötsligt uppkommande skador som kan relateras till en viss händelse – en olycka. Smygande skador, t.ex. belastningsskador, räknas således i denna utredning inte till olyckor. Att ”motverka” olycksfall innebär åtgärder för att förebygga olyckor och inte att lindra skadorna när olyckan väl har hänt. Denna avgränsning av uppdraget att ”motverka olycksfall” innebär naturligtvis inte att det är mindre angeläget att arbeta för att motverka även andra typer av skador och att lindra följderna av alla slags skador.

Enligt uppdraget ska utredningen koncentreras till lantbruksföretagen och vilka åtgärder som dessa kan vidta. Utredningen kom dock ganska tidigt fram till att företagen behöver hjälp med lämpliga verktyg för att kunna bedriva ett effektivt, olycksförebyggande arbete. Det gäller framför allt kunskap om olycksriskerna. Problemet kompliceras av att en lantbruksföretagare och hans medhjälpare arbetar inom många olika områden som var för sig är riskfyllda. Arbetet inkluderar t.ex. ofta byggnadsarbete, skogsarbete, djurskötsel, traktorkörning, bekämpningsmedelshantering och diverse annan verksamhet eller hantering som vi erfarenhetsmässigt vet innebär stora olycksrisker. Även trafikolyckor är vanliga där traktorer och andra lantbruksmaskiner är inblandade. Företagarens kunskaper måste således vara både breda och djupa för att han eller hon ska kunna undvika att utsätta sig själv och sina medarbetare för olycksrisker.

Utredningen koncentreras till att behandla olyckor på lantbruksföretag, eller gårdar med yrkesmässigt jord- eller skogsbruk, inklusive trafikolyckor med arbetsfordon. Både heltids- och deltidsföretag inkluderas, både arbetsolyckor och fritidsolyckor. Fritidsolyckorna tas med eftersom lantbruket och gården även i stor utsträckning utgör fritidsmiljö för lantbrukaren och hans familj samt för besökande. Det är t.ex. motiverat att inkludera alla olyckor med en traktor på gården oavsett om olyckan sker i samband med arbete eller i samband med fritid, hobby eller lek.

Beträffande skogsbruk tolkar vi uppdraget så att arbete med stora och specialiserade skogsmaskiner, t.ex. skördare och skotare, inte inkluderas i utredningen. Däremot ingår arbete med motorsåg och körning med jordbrukstraktor i skogen. Motorsågsolyckorna dominerar stort, därför har utredningen i skogsdelen koncentrerats till dessa. Olyckor med vedhuggare som arbetar med ved för egen räkning hemma på villatomten inkluderas emellertid inte i utredningen.

Anledningen till dessa avgränsningar för utredningens arbete är bl.a. att målgrupperna och därmed även lämpliga insatser ofta är olika för olika olyckskategorier och olika aktörer. Utredningen fokuserar således på åtgärder som den aktive jord- och skogsbrukaren, hans familj och medhjälpare kan vidta i olycksförebyggande syfte. Denna koncentration och avgränsning innebär självfallet inte att utredningen anser att andra lantbruksrelaterade olyckor är oviktiga, t.ex. olyckor med hästar vid ridklubbar.

2 Bakgrund med olycksstatistik

Arbets-skador definieras enligt Försäkringskassan som arbetsolycksfall, arbetssjukdomar och färdolycksfall (till/från arbetet). I det följande behandlas endast de arbetsolycksfall som resulterat i arbets-skador. Underlag har inhämtats från Arbetsmiljöverket, Räddningsverkets Nationellt Centrum för lärande från olyckor (NCO) som studerar olyckor av alla slag inom samhället, Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) Alnarp samt Institutet för jordbruks- och miljöteknik (JTI). Fokus ligger på arbetsrelaterade skador, även om lantbruksmiljön också är en riskfylld fritidsmiljö, vilket leder till olycksfall som drabbar barn, pensionärer och andra familjemedlemmar samt besökare.

2.1 Alla former av skador inom lantbruket

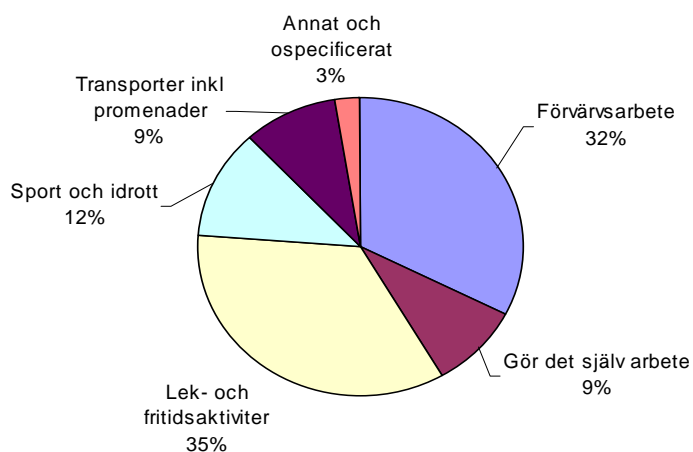
NCO baserar en del av sin statistik från ett antal sjukhus som ingår i en speciell databas¹. Enligt dess beräkningar, inträffade det i storleksordningen ca 5 000 arbetsrelaterade olycksfall inom lantbruket 2004/2005 (NCO, Räddningsverket 2007), vilket bekräftar de resultat som SLU & SCB presenterat (se 2.1.2). Om man ser till det totala antalet skador på lantbruk inkl. fritid och omfattande alla åldrar inträffade närmare 15 000 olycksfall under 2004. (Pinzke och Lundqvist, 2006)

Tabell 2.1. Antal skador på lantbruk under en 12-månaders period (2004/2005), omfattande alla former av aktiviteter (fritid och arbete). Källa: NCO, Räddningsverket, 2006.

Män				Kvinnor				
0-19 år	20-64 år	65+	Totalt	0-19 år	20-64 år	65+	Totalt	Summa
1 386	6 129	983	8 498	2 378	3 844	263	6 485	14 983

Av tabell 2.1 framgår tydligt att skador i lantbruksmiljöer drabbar kvinnor och män i alla åldrar. Det visas också klart att betydligt fler flickor (0-19 år) drabbas av skador i jämförelse med pojkarna. I förvärvsarbetande åldrar är det två tredjedelar av skadorna som drabbar männen, klart i linje med andelen sysselsatta. I den äldre populationen (65+) ses också tydligt att det är männen som drabbas.

¹ Siffrorna är baserade på EHLASS 2004 och 2005. Sjukhusen är universitetssjukhuset i Umeå, Skaraborgssjukhusen i Skövde, Lidköping, Falköping och Mariestad samt Hälsinglands sjukhus i Hudiksvall, Bollnäs, Söderhamn och jourcentralen i Ljusdal. Sjukhusen har tillsammans ett upptagningsområde som utgör knappt sex procent av landets befolkning. Från och med 2005 deltog inte längre sjukhusen i Hälsingland vilket kompenserats för vid skattningar till nationella siffror.

Figur 2.1. Skador på lantbruk, fördelat på aktivitet. Män och kvinnor. Alla åldrar. Källa: NCO, Räddningsverket, 2006.

Det är tydligt att lantbruksmiljön inte bara är en farlig arbetsmiljö, utan det är även fritids- och hemmiljö, vilket framgår i figur 2.1.

2.1.1 Arbetsolycksfall

Allvarlighetsgraden och konsekvensen av arbetsolycksfall kan variera från lättare skador till dödsfall.

De allvarligaste arbetsolycksfallen är de som resulterar i dödsfall. Enligt Arbetsmiljöverkets sammanställning har antalet dödsolyckor i lantbruket varierat mellan 7 och 17 under perioden 2000-2006, tabell 2.2.

Tabell 2.2. Antal dödsolyckor i lantbruket 2000-2007 (Arbetsmiljöverket, 2007)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Totalt
Jordbruk	8	8	4	2	7	6	8	43
Skogsbruk	7	3	10	5	2	11	2	40
Totalt	15	11	14	7	9	17	10	83

Antalet dödsfall har varierat under tidsperioden, men det finns inget som tyder på någon nedåtgående trend.

Officiell arbetsskadestatistik

Arbetsmiljöverkets officiella statistik över anmälda arbetsolycksfall visar på variationer mellan enskilda år, men generellt sett anmäls mellan 400-600 arbetsolycksfall per år inom jord- och skogsbruket i Sverige (tabell 2.3).

Tabell 2.3. Antal anmälda arbetsolycksfall inom jord- och skogsbruk 2002-2006 (Arbetsmiljöverket, 2007).

	2002	2003	2004	2005	2006	Totalt
Jordbruk	501	391	321	364	298	1 875
Skogsbruk	155	130	113	173	128	699
Totalt	656	521	434	537	426	2 574

2.1.2 Aktuella studier av arbetsolycksfall

Det är ett väl dokumenterat faktum att det föreligger en låg benägenhet att anmäla arbetsolycksfall inom lantbruket. Därför är det faktiska antalet olyckor högre än vad den officiella statistiken visar.

Olika studier har genomförts för att ge fördjupade kunskaper om sektorns arbetsolycksfall, såväl gällande frekvens som gällande omfattning och konsekvenser. I det följande redovisas två olika angreppssätt för att belysa dessa frågeställningar, kompletterade med ett tredje perspektiv med polisregistrerade trafikolyckor med traktorer och andra långsamtgående fordon. Ytterligare ett perspektiv baserat på sjukhusregistreringar presenterades inledningsvis.

Arbetsolycksfall inom lantbruket 2004

SLU Alnarp och SCB genomförde en omfattande enkätstudie bland lantbruksföretag gällande frågeställningen om företaget drabbats av arbetsrelaterade olycksfall under 2004. Studien var utformad så att resultaten skulle kunna ge en god grund för att redovisa ett riksomfattande resultat. (Pinzke och Lundqvist, 2006)

Resultaten visade att ca 5 000 arbetsolycksfall som medfört kroppsskada och utgjort hinder i arbetet inträffade år 2004 på jordbruksföretag och jordbruksföretag i kombination med skogsbruk. Ca 74 % av olyckorna hänförs till jordbruk och ca 18 % till skogsbruk.

- På ca 7 % av alla jordbruksföretag inträffade minst ett olycksfall som medfört kroppsskada och som utgjort hinder i arbetet.
- Vad gäller olyckor inom olika driftsriktningar framgår att det till stor del är jordbruksföretag med djurproduktion som drabbats, ca 70 % av alla olyckor. Ca 15 % av alla gårdar med mjölkproduktion hade ett eller flera olycksfall.
- Vid traktorkörning var det vanligaste olycksområdet till- och fränkoppling av redskap, maskin, vagn etc.
- Inom området byggnader och inventarier inträffade flest olyckor i samband med reparationsarbeten. Vanliga händelser var fallolyckor, t.ex. från stegar, samt skador av flygande eller fallande föremål, t.ex. föremål som lossnat vid reparationsarbete.
- De vanligaste olycksfallen inom skogsbruk inträffade vid arbete med motorsåg, speciellt vid trädfällning och kvistning.
- Många olyckor inträffade inom området energi i samband med vedklyvning, t.ex. klämskador i vedklyv, samt vid vedkapning, t.ex. avkapade fingrar.

En utförligare redovisning av denna undersökning finns i bilaga 2 ”Arbetsolycksfall inom jord- och skogsbruk 2004”.

Analys av LRF Försäkrings statistik

Svenska miljöinstitutet (IVL) och JTI har genomfört ett projekt där man analyserat LRF Försäkrings statistik över försäkringsärenden. Målet var att identifiera vanligt förekommande olyckor och skador.

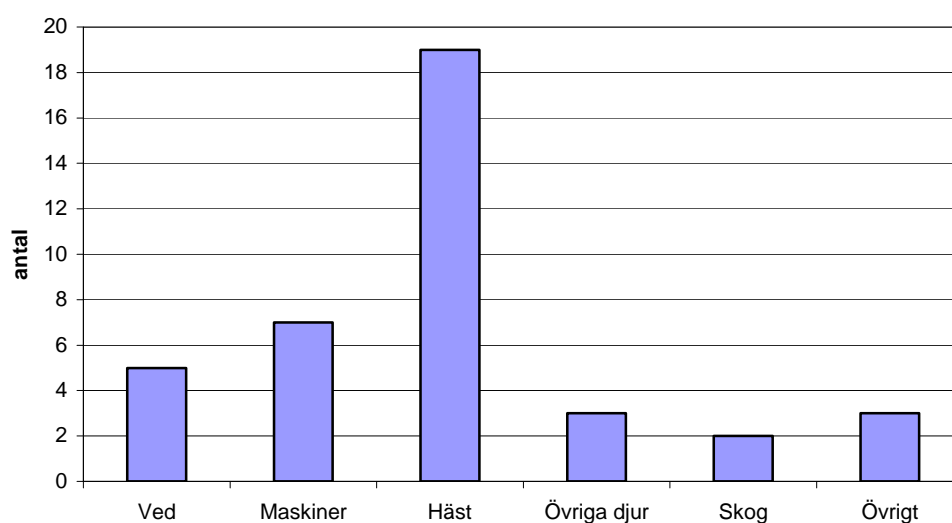
Baserat på de analyser som genomfördes kunde man konstatera att ca 30 % av inträffade olycksfall anmäls till LRF Försäkring och att de vanligaste skadekategorierna fördelade sig enligt tabell 2.4 nedan. (JTI och IVL 2007)

Tabell 2.4. Analyserade olyckor anmälda till LRF Försäkring 2005. Källa: JTI & IVL, 2007.

Typ av olycka	Antal	% av de olyckor som analyserats
Olyckor i skog	146	24
Djurolyckor	124	20
Fall till lägre nivå	55	9
Vedhantering	54	9
Skadad av hanterat föremål	47	8
Fall på samma nivå	43	7
Kontakt med rörlig maskindel	41	7
Klämskador	41	7
Olycka med fordon	40	7
Träffad av fallande föremål*	15	2
Summa olycksfall	606	100

* många av olyckorna hade skett i skogen och har därför flyttats till "Olyckor i skog"

I en analys av barnolycksfall som JTI genomfört av försäkringsärenden hos LRF Försäkring framgår bl.a. att hästolyckorna är den markant största olycksfallsgruppen och att olyckorna ökar i antal ju äldre barnen blir och är störst i övre tonåren. Se vidare figur 2.2 och bilaga 3.

(JTI och IVL 2007)

Figur 2.2 Antal olyckor inom grupp (ved, maskiner, häst, övriga djur, skog och övrigt) Källa JTI.

Trafikolyckor med lantbruksfordon eller andra långsamtgående fordon

Ett annat viktigt område, där skadorna drabbar både lantbruksverksamma och andra personer är de trafikolyckor där lantbruksfordon eller andra långsamtgående fordon varit inblandade. SLU Alnarp har analyserat polisrapporterade vägtrafikolyckor, där man fann att det främst är förare och passagerare i personbilar som skadas i dessa trafikolyckor. Av tabell 2.5 framgår omfattningen av dessa skador. (Pinzke och Lundqvist, 2006)

Tabell 2.5. Antal dödade och skadade personer i polisrapporterade vägtrafikolyckor, där lantbruksfordon eller andra långsamtgående fordon varit inblandade. Källa: Pinzke & Lundqvist, 2007

Årtal	Dödsfall	Svårt skadade	Lindrigt skadade	Totalt
1992	15	62	212	289
1993	9	67	183	259
1994	8	69	193	270
1995	12	64	188	264
1996	6	66	183	255
1997	7	57	169	233
1998	5	68	146	219
1999	13	76	224	313
2000	11	57	170	238
2001	11	64	183	258
2002	11	62	193	266
2003	6	49	201	256
2004	10	46	213	269
2005	6	40	230	276
Totalt	130	847	2 688	3 665

Mer än hälften av dem som dödades och skadades färdades i personbil vid olyckstillfället. Den näst största skadegruppen var förare och passagerare i traktorer med drygt 20 % av de dödade och skadade trafikanterna.

3 Samhällsekonomiska kostnader för arbetsolyckor inom lantbruket

År 2005 rapporterades 117 000 arbetsskador totalt i Sverige till Arbetsmiljöverket, varav merparten, ca 85 000, var s.k. arbetsolyckor. Av arbetsolyckorna medförde närmare 40 % frånvaro från arbete (omkring 33 000 arbetsolyckor). Till dessa olyckor kan också läggas ca 13 000 olycksfall som inträffade på väg till och från arbetet. De samlade arbetsskadorna i ekonomin är förhållandevis jämnt fördelade mellan män och kvinnor (48 % män respektive 52 % kvinnor).

Utifrån tillgängliga data som visar utvecklingen över tiden (Arbetsmiljöverket, 2007) finner utredningen att antalet anmälda arbetsolyckor med sjukfrånvaro reducerades kraftigt under 1980-talet och fram till mitten av 1990-talet. Från omkring 1995 och framåt har antalet anmälda arbetsskador legat på en förhållandevis fast nivå av omkring 8-10 skador per 1 000 sysselsatta. Förklaringar till utvecklingen och den bild som statistiken ger är att arbetsmiljön i många avseenden har förbättrats men också på grund av att arbetsskadebegreppet skärptes under 1990-talets första hälft.

När vi ser till hur det totala antalet arbetsolyckor är fördelat mellan näringsgrenar och mellan kön kan vi konstatera att olycksfallsfrekvensen är högst bland män inom tillverkningsindustrin medan kvinnor förefaller vara mest utsatta inom trävarutillverkning samt inom massa- och pappersindustrin. Antalsmässigt rapporteras flest arbetsolyckor bland kvinnor inom vård- och omsorg som också sysselsätter en stor andel av alla kvinnor (omkring en fjärdedel).

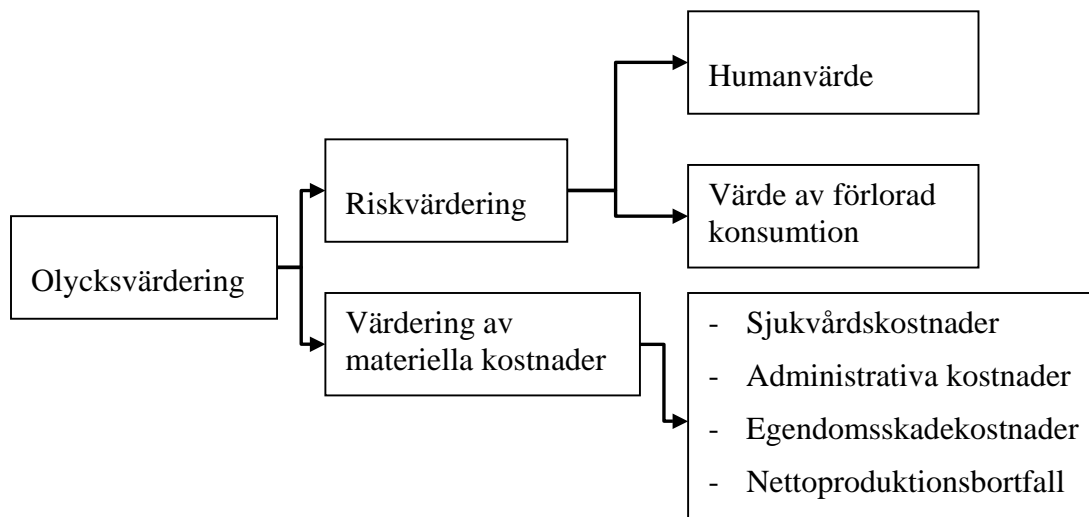
De areella näringarna som vi i denna rapport är särskilt intresserade av är speciella i det avseendet att de har en hög andel arbetsskador som innebär lång arbetsfrånvaro. Högst andel arbetsolyckor med mer än 14 dagars arbetsfrånvaro uppvisade skogsbruk år 2005. Ca 60 % av alla män som rapporterades vara drabbade av en arbetsolycka hade en arbetsfrånvaro på minst 14 dagar. För kvinnor är andelen svåra olyckor som innebär minst 14 dagars arbetsfrånvaro störst inom jordbruk, jakt och fiske där denna andel av alla arbetsolyckor motsvarade ca 50 % år 2005. Vi kan också konstatera att antalet arbetsolyckor bland män inom jordbruk, jakt och fiske har reducerats mycket under 2000-talet vilket bör ses i ljuset av att sysselsättningen inom framförallt jordbruket också har minskat. Minskningen av antalet djur i animalieproduktionen bidrar sannolikt också till nedgången i antalet olyckor bland lantbrukare. Statistik som presenteras i andra delar av denna rapport visar också den tydligt att olycksrisker inom lantbruket många gånger kan kopplas till djurhållning.

3.1 Samhällsekonomiska kostnader för olyckor

Som tidigare redovisats i denna rapport är olyckor inom lantbruket jämförelsevis vanligt förekommande. Även om utvecklingsmönstren för olycksstatistiken inom det svenska lantbruket i flera avseenden förefaller utvecklas i en positiv (reducerande) riktning är problemet ändå omfattande. Kostnader uppträder för samhället både genom resursförbrukning i vården och genom produktionsbortfall på grund av arbetsfrånvaro och humana kostnader. En nyligen gjord studie från Norge visar att kostnader för arbetsolyckor inom det norska lantbruket kan uppskattas till omkring 1,45 miljarder norska kronor per år. Dyliga uppskattningar kan exempelvis jämföras med vilka resurser som från olika intressenter satsas på att arbeta preventivt i syfte att reducera olycksfallens antal.

Syftet med detta kapitel är att presentera en uppskattning av storleken av de samhällsekonomiska kostnader som kan kopplas till olyckor i det svenska lantbruket och till dess arbetsplatser, dvs. gårdarna. Den metod vi här använder oss av är att utifrån liknande typer av analyser inom andra områden och med utnyttjande av nyckeltal som utnyttjas i studier av liknande frågeställningar försöka att uppskatta kostnadernas omfattning. Liknande analyser görs exempelvis inom hälsoekonomi, transportekonomi och för andra delar av arbetsmarknaden. Metodmässigt har vi valt ett tillvägagångssätt som ska göra det enkelt att främst göra jämförelser med kostnader för olyckor inom trafiksektorn. Inom denna sektor har under senare år gjorts ett antal beräkningar av trafikolyckornas samhällsekonomiska kostnader.

Vi kan konstatera att när vi analyserar värdet av att reducera antalet olyckor inom lantbruket bör detta göras utifrån samhällets nytta av minskningen. Nyttan av att minska antalet olyckor kan mätas i två dimensioner, dels de materiella kostnaderna och dels värderingen av risk. Figuren nedan är hämtad från Vägverkets arbete med analyser av kostnader som kan relateras till trafikolyckor. I figuren framgår hur riskvärdering kan kopplas till humanvärden och värde av förlorad konsumtion respektive materiella kostnader som bestäms av sjukvårdskostnader, egendomsskador och produktionsbortfall. Det är viktigt att notera att produktionsbortfall endast utgör en mindre del av de samlade kostnaderna i denna typ av analyser.

Figur 3.1 De olika komponenterna vid värdering av en olycka

3.2 Värdering av liv

Trafiksektorn har under lång tid presenterat underlag för nyckeltal som används i kalkyler i projekt som innebär att risk för olyckor reduceras. Statens institut för kommunikationsanalys (SIKA) har i Sverige ett särskilt ansvar för att tillhandahålla underlag som används i dylika analyser. I PM:et "Vägtrafikens externa effekter 2006" från SIKA presenteras en översikt av internationella studier och rekommendationer för denna form av nyckeltal och jämförelser görs med motsvarande svenska kalkylmetoder. Underlag för att producera uppskattningar av kostnader av olycksfall vilar bland annat på betalningsviljestudier som syftar till att kunna bestämma värdet av ett "statistiskt liv" (value of a statistical life, VSL).² Denna form av

² Med betalningsvilja menas vad en individ (eller många individer) kan tänka sig att betala för en produkt eller tjänst. Studier av betalningsviljor blir särskilt betydelsefulla i situationer när marknader saknas, av olika

studier kan ge riktlinjer för vilka nyckeltal som kan användas samtidigt som det är viktigt att ha i åtanke att sådana skattade värden också åtföljs av osäkerhetsintervall som många gånger är förhållandevis stora.

I SIKAs rapport "ASEK Kalkylvärden i sammanfattning" återfinns nyckeltal för fyra kategorier av olycksfall som vanligtvis används i svenska trafikekonomiska studier, med uppräkningsvärden i aktuell prisnivå. Uppgifterna bygger på 1999-års prisnivå och återfinns i tabell 3.1 nedan. Som framgår av denna tabell delas skadorna in i fyra kategorier: dödsfall, svårt skadade, lätt skadade och egendomsskadeolycka. Skiljelinjen mellan svår och lätt skada går i detta fall vid 14 dagars arbetsfrånvaro. Vi konstaterar att nyckeltal, som de som återges i tabell 3.1 nedan, belyser värdering av risk för olyckor, dvs. ur perspektivet om vilken betalningsvilja som finns ur ett samhällsperspektiv för att reducera risker för olyckor. Det är möjligt att sådan uppskattad betalningsvilja för att reducera risk för olyckor skiljer sig mellan trafikolyckor (som avses nedan) och olyckor inom lantbruket.³

Tabell 3.1 Värdering av olika kategorier av skada (enskilda) i samband med vägtrafikolyckor i kronor inkl. skattefaktor på relevanta delar, 1999 års prisnivå.

Kategori av skada	Skadekostnader, kr
Dödsfall	14 300 000
Svårt skadad	2 600 000
Lätt skadad	150 000
Egendomsskadeolycka	13 000

Källa: SIKAs rapport "ASEK Kalkylvärden i sammanfattning", sida 12.

3.3 Kostnader för arbetsolyckor i lantbruket

Om vi använder oss av de nyckeltal som SIKAs tillhandahåller och sedan utgår från den undersökning SLU genomfört tillsammans med SCB om arbetsolyckor inom jord- och skogsbruk 2004 kan vi göra en enkel och preliminär uppskattning av samhällets kostnader kopplat till arbetsolyckor inom lantbruket. Vi utgår från arbetsolyckor som föranlett att sjukfrånvaro med minst en dag har rapporterats. Här bör uppmärksammas att vi inte kunnat använda den officiella statistiken eftersom anmälningsbenägenheten är låg och därmed underskattar det faktiska antalet olyckor. Se avsnitt 2.1.2.

I denna analys har vi valt att bortse från egendomsskador eftersom vi saknar underlag för storleken på dessa. Egendomsskadorna i samband med trafikolyckor är sannolikt mer problematiska att överföra till lantbrukssektorn jämfört med övriga kostnader för arbetsolyckor.

anledningar inte kan etableras eller fungera på ett samhällsekonomiskt effektivt sätt. Det rör sig som regel om situationer med någon form av marknadsmisslyckande som innebär att utbyte inte realiserar och att priser inte uppstår eller att dessa inte avspeglar samhällets samlade nytta (kostnad) av en verksamhet. Analyser av betalningsvilja kan göras på olika sätt genom att ställa frågor och analysera konsumenters val och beteenden.

³ Denna frågeställning har vi inom ramen för denna rapport inte möjlighet att analysera. Särskilda resurser i form av betalningsviljeanalyser krävs för att studera frågan om betalningsviljan för att reducera risk för olyckor inom jordbruk och denna skiljer sig från motsvarande studier på andra områden.

Tabell 3.2 Uppskattad samhällskostnad i miljoner kronor för arbetsolyckor inom det svenska lantbruket baserad på skador 2004 och med 2006 (31/12) års prisnivå omräknat med KPI.

Kategori av skada	Antal arbetsolyckor enligt uppgift om sjukfrånvaro	Uppskattad kostnad, miljoner kr
Dödsfall	10	155
Svårt skadad	1 100	3 100
Lätt skadad	550	90
Totalt		3 345

Källa: egna beräkningar, SCB och SLU Alnarp.

De tio dödsfallen i tabell 3.2 har antagits utifrån bedömning om en genomsnittlig situation baserad på befintlig statistik. Det är värt att notera att antalet dödsfall varierar från år till år. Den uppskattade kostnaden, utifrån de nyckeltal som används inom trafiksektorn, som kan relateras till arbetsolyckor inom lantbruket blir drygt 3 miljarder kronor. Utifrån resonemanget ovan om att det kan finnas skillnader mellan värdering av riskreduktion för trafikolyckor respektive olyckor inom lantbruket bör kostnadsuppskattningen tolkas med viss försiktighet. Det förefaller troligt att benägenheten att reducera riskmoment kan variera mellan lantbrukare och frågan är också vad nivån är för den generella riskmedvetenheten i sektorn. Det är inte osannolikt att benägenheten att reducera risker i trafiken kan vara högre jämfört med motsvarande benägenhet inom lantbruk. Inte minst kan detta vara fallet på grund av lägre informations- och utbildningsinsatser och även lägre synliga investeringar som gjorts med syfte att främja trafiksäkerhet. Motsvarande insatser för att stimulera en ökad riskmedvetenhet förefaller ha varit av mer begränsad omfattning inom lantbrukssektorn. Detta innebär i sin tur att betalningsviljan för att reducera antalet olyckor inom lantbruket eventuellt skulle vara lägre jämfört med trafiksektorn.

Vidare konstaterar vi att medelåldern är förhållandevis hög inom lantbruket. Detta betyder att gruppen lantbrukare som drabbas av olyckor kan antas ha en något högre medelålder jämfört med genomsnittet av befolkningen (och jämfört med ett "statistiskt liv"). Utifrån faktorerna en hög medelålder och en eventuell lägre grad av benägenhet att reducera risker inom lantbruket, har vi fog för att anta att den uppskattade samhällskostnaden med nyttjande av trafiksektorns nyckeltal kan vara högt skattad. I en rapport från SIKA (2007:1) ges också en översikt av intervall i samband med känslighetsanalyser och rekommendationer om att dessa kan behöva motsvara en tredjedel och ibland mer av det skattade värdet.

Mot denna bakgrund finns det anledning att dels justera den samhälleliga kostnaden utifrån att den kan vara högt skattad med avseende på lantbrukares ålder samt skillnader mellan trafik- och lantbrukssektorn. Dessutom bör man ta hänsyn till att intervallet för den skattade kostnaden måste antas vara omfattande. En sammantagen bedömning blir att samhällets kostnader för arbetsolyckor inom lantbruket kan uppskattas motsvara 2-3 miljarder kronor per år. Vi har då valt att följa "försiktighetsprincipen" och försökt att undvika en överskattning av samhällskostnaderna. Eftersom vi saknar statistiska underlag för exempelvis egendomsskador, skador som drabbar barn m.m. kan alltså uppgifterna ses som återhållsamma. Samtidigt innebär valet av metod att kostnaderna för arbetsolyckor inom lantbruket kan jämföras med kostnader för trafikolyckor, dvs. vad samhällets kostnad hade uppskattats till om olyckorna skett i trafiken istället för i lantbruket.

Avslutningsvis konstaterar vi att den uppskattade indikativa omfattningen av samhälls-ekonomiska kostnader kopplat till arbetsolyckor inom lantbruket motiverar vidare studier på området. Exempelvis är frågan om huruvida värderingen av olyckor inom lantbruket ska antas vara densamma som inom transportsektorn och andra delar av ekonomin mycket viktig. Vidare förtjänar frågan om samhällskostnadernas storlek en betydligt mer omsorgsfull och djup analys än den som presenteras här. Framtida och mer noggranna och utförliga analyser grundade på ett bättre statistiskt underlag kan sannolikt ge precisare skattning av samhällskostnaderna för olyckorna inom lantbruket.

4 Jordbruket

Antalet lantbruksföretag med mer än 2,0 ha åkermark år 2006 har uppskattats till ca 73 000 stycken. Antalet företag med mjölkkor var 8 000 i juni 2006 och dessa hade totalt 387 500 mjölkkor. Detta motsvarar en genomsnittlig besättningsstorlek på drygt 48 mjölkkor. Motsvarande värden för företag med kor för uppfödning av kalvar var 12 400 företag med 177 500 kor. Det finns också 15 500 företag med kvigor, tjurar och stutar. (Jordbruksstatistisk årsbok)

Antalet sysselsatta i jordbruket uppgick år 2005 till ca 174 000 personer. Antalet kvinnor som var sysselsatta i jordbruket uppgick år 2005 till knappt 60 200, vilket motsvarar drygt en tredjedel av det totala antalet sysselsatta. (Jordbruksstatistisk årsbok)

4.1 Olycksförebyggande arbete

4.1.1 Bakgrund

Redan på 1940-talet gjordes det aktiva insatser för att förebygga olycksfall inom lantbruket. Försäkringsbolag, t.ex. SLO (Svenska Lantbrukares Olycksfallsförsäkringsbolag) utarbetade och spred informationsskrifter om olycksförebyggande insatser. En något senare aktör var Jordbrukets skyddspropaganda (JSP) som etablerades 1948 och som var aktiv fram till slutet av 1970-talet. Bakom JSP stod främst försäkringsbolag, men också lantbrukets organisationer, arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer m.fl. Dess uppgifter fastslogs vid starten på följande sätt: att med hänsyn till jordbrukets speciella arbetsförhållanden söka intressera jordbrukare och deras anställda att verka för ökad sundhet och säkerhet i arbetet.

Att lagstiftning har fungerat för att minska olycksfallen bevisar följande två exempel. Genom införande av krav på överstörtningsskydd i form av hytt eller skyddsram sjönk antalet dödsolyckor p.g.a. stjälpning med traktorer inom skogs- och jordbruket mellan 1950 och 1980 från 17 till 0,5 per 100 000 traktorer. (Springfeldt, B. 1993)

Efter införandet av krav på kastskydd och kedjebroms på motorsågen samt krav på benskydd vid arbete med motorsåg i början av 1970-talet sjönk antalet olycksfall med motorsåg under tidsperioden 1971-1979 med 70 % medan antalet sysselsatta minskade under samma tidsperiod endast med 10 %. (Synwoldt, U. 2001)

Ett annat initiativ inom lantbrukets arbetsmiljöfrågor togs 1982 då Lantbrukets arbetsmiljökommitté (LAMK) bildades, bl.a. med uppgift att etablera samverkan mellan intressenterna inom området lantbrukets arbetsmiljö. LAMK hade initialt ett ekonomiskt stöd från dåvarande Arbetsmiljöfonden, men efter att detta upphörde har verksamheten levt vidare i mindre omfattning baserat på några intressenters engagemang utan något riktat ekonomiskt stöd. Se bilaga 4.

Ett uppsving i det förebyggande arbetet skedde under början av 1990-talet genom den s.k. Arbetslivsfonden, inom vilken det bl.a. antogs ett aktionsprogram för bättre arbetsmiljö inom lantbruket. En utvärdering av den satsningen visade att sektorn erhöll 160 miljoner i bidrag för arbetsmiljöinvesteringar och att branschen själva satsade 470 miljoner, varav drygt 80 % avsåg investering i ny teknisk utrustning.

Skogs- och Lantbrukshälsan (SLH) och sedermera Hälsa Sverige var under 1980- och 1990-talet med sitt huvudkontor och sina 62 företagshälsovårdscentraler den självklara och samlande instansen för arbetsmiljöfrågorna inom lantbruket. Drygt 300 personer var sysselsatta med hälsokontroller och förebyggande rådgivning om olycksfall och arbetsskador till landets jord- och skogsbrukare. Statsbidragen till företagshälsovården avvecklades 1992. SLH såldes 1999 till hälsoföretaget Feelgood som snart fick ekonomiska problem och var tvunget att helt avveckla eller sälja ett flertal centraler. Under dessa företagsförändringar med namnbyten och ny personal förlorades inte bara en stor mängd lantbrukskunder utan också det mesta av den praktiska kompetens som var Skogs- och lantbrukshälsans varumärke.

Sedan Skogs- och lantbrukshälsan avvecklades i slutet på 1990-talet har rådgivningen om arbetsmiljöfrågor riktad till den gröna näringen, jord- och skogsbruket minskat radikalt.

4.2 Nulägesbeskrivning

Viss arbetsmiljörådgivning finns trots allt i mindre skala och den hänförs till myndigheterna, främst Arbetsmiljöverket och de fackliga organisationernas inspektioner av arbetsplatser med anställda. Trots att dessa besök primärt är av karaktären inspektion, förekommer det sannolikt också ett visst moment av rådgivning. Hur mycket rådgivning som utförs vid dessa inspektioner är dock svårt att kvantifiera. Negativt är att enbart en liten del av alla företag nås av dessa besök. Förutom dessa besök bedriver Skogs- och Lantarbetsgivarförbundet (SLA) kursverksamhet för företagare och anställda.

Övriga organisationer, t.ex. LRF och LRF Försäkring, har också en viss rådgivning om arbetsmiljöfrågor och olycksfallsrisker. I konceptet Säker Gård och Säker Hästverksamhet som bedrivs tillsammans med Länsförsäkringar och Agria var inriktning till att börja med brandskador men konceptet har nu vidgats till att omfatta även personsäkerhet och det senaste året även barnens säkerhet på gården.

SLU Alnarp och JTI förmedlar också viss rådgivning genom presentation av nya forskningsrön och undersökningar både vad gäller teknisk utrustning, beteenden och psykosociala faktorer.

Arbetsmiljöverket har på sin webbplats fakta om aktuella föreskrifter men även allmänna råd om vissa olycksrisker. Man har även tagit fram ett ”branschpaket” för jord- och skogsbruket som innehåller de vanligaste föreskrifterna.

4.2.1 Hemsidor

Alla organisationer verksamma inom området arbetsmiljö har mer eller mindre utbyggda hemsidor med en hel del material även om arbetsmiljöfrågor. Det finns råd och anvisningar, checklistor och annat informationsmaterial. Efterfrågan och beställningar och därmed sannolikt användningen av detta material bedöms dock vara liten.

4.2.2 Arbetsmiljöverket

Arbetsmiljön i lantbruket regleras av arbetsmiljölagen, arbetstidslagen och Arbetsmiljöverkets föreskrifter.

I arbetsmiljölagen (SFS 1977:1160) finns regler om skyldigheter för arbetsgivare och andra skyddsansvariga om att systematiskt förebygga ohälsa och olycksfall i arbetet.

Enligt arbetsmiljölagen gäller särskilda regler för företagare, som ensamma eller bara tillsammans med medlemmar av sin familj driver verksamhet utan att ha anställda. Sådana personer måste följa föreskrifter som handlar om maskiner och andra tekniska anordningar och om farliga ämnen. Exempel på sådana föreskrifter är Användning av arbetsutrustning (AFS 2006:04), Användning av motorkedjesågar och röjsågar (AFS 2000:02), Kemiska arbetsmiljörisker (AFS 2000:04) och Användning av personlig skyddsutrustning (AFS 2001:03). Ytterligare exempel på sådana bestämmelser är föreskrifterna om minderåriga (AFS 1996:01).

En mer utförlig redovisning av arbetsmiljöreglerna finns i bilaga 5. Den är emellertid inte på något vis fullständig. De kan behöva kompletteras med regler som berör den lokala arbetsplatsen.

I Arbetsmiljöverkets katalog ADI 100 finns information om fler regler som kan beröra branschen och på webbplatsen www.av.se finns alla gällande regler. På webbplatsen kan man även hitta rapporter, informationsbroschyrer samt böcker som kan vara av intresse för arbetsmiljön.

Det är arbetsgivaren som ansvarar för att verksamheten drivs på ett sådant sätt att ohälsa och olycksfall förebyggs och att man uppnår en tillfredsställande arbetsmiljö. Arbetsmiljöverkets uppgift är att kontrollera att arbetsgivaren lever upp till de krav som finns i arbetsmiljölagen och i de föreskrifter som Arbetsmiljöverket utfärdar. Denna kontroll sker vanligen genom inspektion. Vid inspektionen kontrolleras att arbetsgivaren bedriver ett väl fungerande systematiskt arbetsmiljöarbete. Arbetsmiljöverket kontrollerar också arbetsmiljön utifrån ett helhetsperspektiv på riskerna i verksamheten. Det förekommer också att inspektionen riktas mot någon enskild risk till exempel en viss typ av maskin eller en viss arbetsuppgift. Om det vid inspektionen upptäcks att arbetsgivaren inte uppfyller sina skyldigheter enligt Arbetsmiljölagen kan krav riktas mot arbetsgivaren.

Inspektionerna utförs av Arbetsmiljöverkets cirka 440 inspektörer fördelade på tio distrikt över landet. Varje år gör de cirka 40 000 besök på Sveriges arbetsplatser.

Även företag i den gröna sektorn besöks och kontrolleras men besöken görs enbart på företag med anställda och i de flesta fall efter signal om att en misstanke föreligger om brister i arbetsmiljön. Det bör också framhållas att den gröna sektorn i detta sammanhang inte bara består av lantbruk utan även av sådana verksamheter som trädgård, grönytor, golfbanor och djursjukhus. I praktiken innebär det att endast ett mindre antal lantbruksföretag får besök.

Dock genomförde Arbetarskyddsstyrelsen och Yrkesinspektionen (idag Arbetsmiljöverket) under 1999 och 2001 kampanjer om säkrare traktorkörning (Synwoldt, U., Arbetarskyddsstyrelsen, 1999) och säkrare arbete med lantbruksmaskiner (Synwoldt, U., Arbetarskyddsstyrelsen, 2000), där också gårdar utan anställda besöktes. Resultaten av dessa projekt redovisas i bilagorna 6 och 7.

För den Gröna sektorn ser Arbetsmiljöverkets verksamhet ut på följande sätt:

- Antalet inspektörer med specialisering på jord- och skogsbruket är f.n. 25 stycken. Dessutom finns en centralt placerad tjänsteman. Deras insatser för den gröna sektorn motsvarar ungefär åtta heltidssysselsatta.
- Varje år görs cirka 400 besök på arbetsplatser i lantbruket.
- Antal förelägganden under 2006 var fem stycken.

Beroende på aviserade kraftiga budgetneddragningar för Arbetsmiljöverket kommer möjligheten att bedriva tillsyn att minska ytterligare enligt myndighetens egen bedömning.

4.2.3 Kommunal

Fackförbundet Kommunals regionala skyddsombuds huvudsakliga uppgift är att vaka över skyddet mot ohälsa och olycksfall och att främja det förebyggande arbetsmiljöarbetet. Denna verksamhet ska eftersträva ett konsultativt arbetssätt. Det innebär att verksamheten ska, så långt det är möjligt, vara av rådgivande karaktär även om man ibland behöver visa på vad som måste åtgärdas på arbetsplatsen. En uppgift är att beskriva den aktuella arbetsmiljölagstiftningen som gäller för branschen på ett tydligt och enkelt sätt. Tolkning av lagar och förordningar inom arbetsmiljöområdet är en arbetsuppgift som de regionala skyddsombuden har utbildning för, praktisk erfarenhet av och kunskap om. Det är dessutom inte alltid enkelt för den enskilde näringsidkaren att tillgodogöra sig dessa regler. Inom Kommunals verksamhet finns ett stort antal anslutna företag med anställd arbetskraft. De som är anställda är ofta medlemmar i Kommunal och företagen har kollektivavtal som förhandlats fram tillsammans med bland annat SLA. Via de regionala skyddsombuden besöks dessa företag kontinuerligt. Ambitionen är att de ska få ett besök varje år.

För den gröna sektorn ser Kommunals arbetsmiljöverksamhet ut på följande sätt:

- Cirka 70-75 regionala skyddsombud gör årliga besök hos företag inom sektorn.
- Av dessa är det ca 25 regionala skyddsombud som utför de flesta av dessa besök och som också är samordnare av arbetsmiljöverksamheten mot denna sektor.
- Det genomförs mellan 3 000 och 5 000 besök årligen och av dessa så får den gröna sektorn ungefär hälften.
- Kommunal finns i hela landet och det finns minst ett heltidsanställt regionalt skyddsombud i varje län.

4.2.4 LRF, Lantbrukarnas riksförbund

Miljöhusesynten

I samband med att Skogs- och lantbrukshälsan avvecklades lanserades begreppet egenkontroll och LRF tog fram Sveriges bönders miljöhusesyn (Miljöhusesynten). Lantbruken själva skulle nu kontrollera miljön och arbetsmiljön på företaget. Till att börja med fanns bara ett fåtal arbetsmiljöfrågor med i Miljöhusesynten, men de har nu tagit större plats och alla viktigare områden täcks nu av denna egenkontroll. Trots att alla ekonomiska föreningar kräver att Miljöhusesynten ska göras och den finns med som grundkrav i Svensk Sigill och i Säker Gård så har en färsk undersökning nu visat att allt färre genomför Miljöhusesynten. Man beräknar dock att ca 40 % av lantbruksföretagen, med ca 85 % av produktionen, genomför husesynten årligen. Miljöhusesynten anses fortfarande vara ett av de viktigaste instrumenten för en bättre kunskap om både den inre och den yttre miljön på lantbruksföretagen. En egenkontroll har dock i det olyckspreventiva arbetet stora brister. Man har svårt att själv se bristerna i den egna verksamheten. Den ger också liten ledning för hur man ska åtgärda den konstaterade bristerna.

Sedan några år finns även Miljöhusesynten på Internet, Miljöhusesajten. Användningen har ännu inte fått någon större omfattning. Nätversionen gör det möjligt att på ett mer målgruppsanpassat sätt utveckla produkten och komplettera den med ytterligare information.

Informationsmaterial

LRF producerar olika former av informationsmaterial om arbetsmiljö och riskerna i lantbruksarbetet. Bland detta kan nämnas trycksaker och nyhetsbrevet "Arbetsmiljö och omsorg" som sprids via e-post och utkommer med 4 nummer per år. Studiecirkels- och mötesmaterial som t.ex. filmpaketet "Jag skulle bara ..." som består av en dokumentärfilm om olycksdrabbade lantbrukare. LRF har också ett utvecklat samarbete med tidningen Land

Lantbruk om regelbundna reportage och faktainformation om arbetsmiljö och risker inom jord- och skogsbruket.

Rådgivning på försök

LRF och SLA har med början från april 2007 på försök i mindre skala börjat erbjuda rådgivning i begränsad omfattning inom hälsa, arbetsmiljö och säkerhet. LRF/SLA har tecknat ett samarbetsavtal med några av landets experter på arbetsmiljöfrågor inom den gröna näringen. Deras kunskaper spänner över ett brett spektrum, från barnsäkerhet till teknik och rehabilitering. De går under arbetsnamnet Arbetsmiljöutvecklare. Försöket ingår i ett samarbetsprojekt som tillsvidare finansieras enbart med medel från LRF och SLA.

4.2.5 Försäkringsbolagen

De flesta försäkringsbolag har någon form av preventiv rådgivning, direkt eller indirekt kopplad till premie, risken för skada eller självrisknivå.

De största bolagen för lantbruket är LRF Försäkring som täcker personskadesidan samt Länsförsäkringsbolagen som har en dominerande ställning vad gäller sakförsäkringar och brandförsäkringar. Nedan redovisas verksamhet som bedrivs av dessa försäkringsbolag, men det utesluter inte att även andra bolag kan ha verksamheter med samma syfte.

Säker Gård

LRF Försäkring och Länsförsäkringar har tillsammans tagit fram medlemsförsäkringen Säker Gård som nu också utökats med Säker Hästverksamhet. Kortfattat innebär Säker Gård att man som företagare gör att antal motprestationer i form av utbildning och installation av el- och brandutrustning. Efter kontroll får man sedan rabatt på sin försäkringspremie.

Säker Gård innebär att man deltar i en endagskurs och ett uppföljningstillfälle vart femte år. Tillsammans med Länsförsäkringar går man igenom gårdens säkerhet och därefter måste de eventuella brister som framkommer åtgärdas. Man ska installera brandsläckningsutrustning och jordfelsbrytare i alla byggnader samt brandvarnare i bostadshuset, göra LRF:s Miljöhousesyn och upprätta en åtgärdsplan. Grundkravet är att man är medlem i LRF och har sin försäkring för Lantbruk eller Hästverksamhet hos Länsförsäkringar.

När man är en klar Säker Gård får man:

- 30 % rabatt på grundpremien på Länsförsäkringars försäkring för Lantbruk eller Hästverksamhet inklusive Villahemförsäkring för bostadshus på gården.
- 5 % premierabatt på Agrias besättningsförsäkring för nötkreatur - när besättningen är ansluten till frivilliga salmonellaprogrammet.
- 5 % premierabatt på LRF Försäkrings försäkringar i Säker Person - efter genomförd trygghetsanalys/personförsäkringsgenomgång.
- Kostnadsfritt besök och genomgång av gården.
- Skadeförebyggande råd.
- Förmånlig finansiering av skadeförebyggande åtgärder.
- Kostnadsfri trygghetsanalys och genomgång av sina personförsäkringar.
- En skylt Säker Gård.

Resultat av Säker Gård

Fram till december 2006 har ca 13 000 deltagit på utbildningsdagen om Säker Gård.

Ca 3 000 har klarat av alla krav och är klara Säker Gård eller Säker Hästverksamhet, och har tillsammans fått en årlig rabatt på sina försäkringspremier med 15 Mkr.

De som har gått utbildningen men inte ännu är färdiga saknar främst ett uppföljningsbesök och en genomgång av vad som återstår kopplat till checklistan.

4.2.6 Jordbruksverket

Jordbruksrådgivning om tvärvillkor och arbetarskydd

Tvärvillkoren är ett antal regler inom olika områden som lantbrukare måste följa för att inte riskera att få avdrag på vissa vanliga jordbrukarstöd. Tvärvillkoren delas in i skötselkrav och verksamhetskrav. Skötselkraven innebär att all jordbruksmark ska hållas i god jordbrukshävd. Verksamhetskraven utgörs av många av de regler som redan finns inom befintliga regelverk för områdena folkhälsa, djurhälsa, växtskydd, miljö och djurskydd.

Sverige och andra EU-länder ska senast 2007 ha inrättat ett system som erbjuder enskilda lantbrukare rådgivning om tvärvillkoren. Enligt förordningen bakom Landsbygdsprogrammet 2007-2013 kan ett EU-stöd inrättas för tvärvillkorsrådgivning, om också EU-regler för arbetarskydd ingår i rådgivningen. Sverige har valt denna linje. Ett belopp på 20 miljoner kr har avsatts för tvärvillkorsrådgivning under perioden 2007-2008. Rådgivningen kommer att ges av privata rådgivarorganisationer och förmodligen kommer man att kunna fortsätta med detta projektstöd fram till 2013. Se bilaga 8.

Säkert Växtskydd

Säkert växtskydd är en informations- och utbildningskampanj som syftar till att förbättra hanteringen av växtskyddsmedel i svenskt jordbruk. Inom kampanjen finns ett avsnitt om arbetsmiljöfrågor. Det behandlar hur man på ett säkert sätt hantera kemiska bekämpningsmedel och hur man ska skydda sig med rätt klädsel och övrig skyddsutrustning. Säkert växtskydd drivs som en informations- och utbildningskampanj sedan mitten av 1997. Kampanjen drivs av LRF i samarbete mellan Naturvårdsverket, Lantmännen, Jordbruksverket, Kemikalieinspektionen och Svenskt Växtskydd.

4.2.7 JTI

JTI har en rådgivande roll mot de intressentföretag som är medlemmar i Stiftelsen Jordbruks- och miljöteknisk forskning. De kan också svara på korta frågor från lantbrukare m.fl. inom arbetsmiljöområdet och kan i dialog med lantbrukare m.fl. försöka driva deras behov och idéer vidare genom att söka finansiering för forskning och utveckling.

JTI:s rapporter är resultat av egen forskning och utveckling och finns tillgängliga på JTI:s webbplats. Dessutom finns både kostnadsfria nedladdningsbara pdf-filer samt beställbara trycksaker av JTI-rapporter samt JTI Informerar. Utifrån den forskning och utveckling som genomförs på JTI publiceras ett urval av detta i skriften JTI Informerar. Denna skrift är en populärvetenskaplig broschyr som på ett kort, enkelt och lättbegripligt sätt förmedlar det mest aktuella.

JTI arbetar också för att vara synlig i dagspress och tidskrifter via webbnotiser och pressmeddelanden och på det sättet sprider de sina råd.

4.2.8 SLU Alnarp

SLU Alnarp bedriver arbetsmiljö- och ledarskapsutbildning för framtidens arbetsledare och arbetsgivare inom jordbruket, i form av teoretiska och praktiska kurser i lektionsmiljöer, i lantbruksmiljöer och på distans. Kurser ges i ämnen såsom: Lantbrukets arbetsmiljö, Arbete med djur – säkerhet, ergonomi och ledarskap, Arbete och hälsa, Arbetspsykologi och ledarskap, Ledarskap och organisation samt Arbetsmiljön i livsmedelskedjan – jord till bord.

De medverkar också på kurser för egenföretagare och anställda inom sektorn. Ett antal doktorander bedriver sin forskarutbildning med fokus på sektorns arbetsmiljöfrågor.

Temagrupp Arbetsvetenskap med sju medarbetare genomför också olika forsknings- och utvecklingsprojekt som bl.a. redovisas i rapporter, faktablad och annat rådgivningsmaterial. Temagruppen medverkar också i media, på konferenser och seminarier där jordbrukets arbetsmiljöfrågor ges utrymme. Alltifrån kontakter med den enskilde jordbrukaren och anställda till samverkan med näringsliv, myndigheter och organisationer arbetar man aktivt för att ständigt utveckla och förbättra arbetsvillkoren inom sektorn. Aktiv medverkan i ett stort internationellt nätverk är en annan viktig del i verksamheten.

4.2.9 Forskning om arbetsmiljö inom lantbruket

Forskningen har en viktig uppgift i att hjälpa näringen med studier av nyheter inom teknik, produktion och arbetsätt samt att förmedla kunskaper och nya rön som kan bidra till en bättre arbetsmiljö. Anslag till forskning inom arbetsmiljöområdet för lantbruket kan främst sökas hos Stiftelsen Lantbruksforskning, SLF, som administreras av LRF och för mindre projekt och förstudier hos SLO-fonden (Sveriges Lantbrukares Olycksfallsbolags fond) som hanteras av Kungliga Skogs- och Lantbruksakademien (KSLA). SLF:s budget avseende arbetsmiljöforskningen består av återförda miljöskatter och anslag från LRF Försäkring. SLO-medlen härrör från årligt avsatta medel i numera likviderade bolaget Sveriges Lantbrukares Olycksfallsbolag.

SLF delar årligen ut ca 3-4 Mkr och SLO-fonden ca 3 Mkr till forsknings- och utvecklingsanslag. De aktivaste forskningsinstituten är eller har varit SLU, JTI, Arbetslivsinstitutet, Karolinska Institutet, Skogforsk och Svensk Maskinprovning. Vissa forskningsprojekt inom arbetsmiljöområdet genomförs även av andra intressenter.

4.3 Olyckor med barn

Ur ett internationellt perspektiv har Sverige inte gjort speciellt mycket för att förebygga barnolycksfall inom lantbruket. Forskningen med inriktning på barnolycksfall har varit ytterst begränsad, delvis beroende på att ingen forskningsfinansiär prioriterat dessa frågor. Några doktorsavhandlingar på 1980-talet behandlade olycksfallen bland barn och ungdomar på landsbygden, men hade bara delvis fokus på gårdsmiljön. Några projekt- och examensarbeten vid SLU har inriktats på barnolycksfall och ett arbete resulterade i ett utbildningsmaterial från Röda korset. I det tidigare Skaraborgs län har det länge funnits ett intresse för informations- och interventionssatsningar, med inslag av gårdsvandringar etc.

I ett tidigare stadium var Skogs- och lantbrukshälsan mycket aktiv och utvecklade en mängd informationsmaterial och aktiviteter för att förebygga barnolycksfall inom lantbruket. LRF engagerade sig också aktivt under 1980-talet för att etablera s.k. Skördedagis, vilket var ett mycket uppskattat initiativ. SLU Alnarp och KSLA tog också ett gemensamt initiativ och arrangerade "US-Nordic Conference on Rural Childhood Injury Prevention" för att få uppmärksamhet kring dessa frågor.

För tillfället bedrivs ingen riktad verksamhet som specifikt inriktas på barnens säkerhet inom de gröna näringarna. Regeringen tillsatte i oktober 2001 en Barnsäkerhetsdelegation med uppgift att arbeta med frågor som rör barns och ungdomars miljöer med fokus på säkerhet, skadeförebyggande arbete och rätt till lek och rekreation. I januari 2004 lämnade Barnsäkerhetsdelegationen sitt slutbetänkande "Från barnolycksfall till barns rätt till säkra och utvecklande miljöer" (SOU 2003:127). Barnsäkerhetsdelegationen har analyserat områden där barn och unga dödas eller skadas allvarligt och konstaterar att skador är den vanligaste

dödsorsaken bland barn och unga. Delegationen menar att det finns mycket kvar att göra och att det bland annat behövs ett bredare synsätt på barnsäkerhet än tidigare. Myndighetsansvaret för barnsäkerhetsfrågorna har Räddningsverket, som övertog ansvaret när Barnsäkerhetsdelegationen upphörde. Inom Räddningsverket pågår f.n. en omorganisation vilket kraftigt försenat verkets arbete med barnsäkerhetsfrågorna.

LRF bedrev ett projekt med titeln FarmarBUS (Barn och Ungdomars Säkerhet på gården) under åren 2001 till 2005 som byggde på gårdsinformatörer, gårdsvandringar, studiecirkel och träffar med barnfamiljer inom jordbruket. Dessa träffar var välbesökta och FarmarBUS bedrevs i nästan alla LRF:s regioner. Verksamheten upphörde i januari 2006 genom beslut på LRF:s Riksförbundsstämma. Sedan dess har mycket av det regionala barnsäkerhetsarbetet minskat och i många regioner genomförs inga aktiviteter alls.

De förändringar som pågår inom lantbruket och som nu går i en allt snabbare takt med generationsbyten, nya system för djurhantering, nya verksamhetsformer och större maskiner innebär per automatik ökad risk för barn och ungdomar på många olika sätt. Att barnen deltar i gårdens verksamhet är känt och bygger på en mycket lång tradition. Barnens deltagande anses vara en viktig del av den personliga utvecklingen och barnen får på detta sätt lära sig att bli yrkeskunniga bönder.

När det gäller större lantbruksföretag med anställd arbetskraft förekommer det att barnen deltar i verksamheten men i allt mindre utsträckning ju mer omfattande verksamheten är.

För att den enskilde lantbrukaren ska kunna vidta de åtgärder som gör gården säkrare för barnen krävs en medvetenhet och en insikt om riskerna. Gårdsblindheten gör vanligtvis att man inte ser farorna på egen hand. En skyddsronnd blir i detta sammanhang en ovärderlig hjälp till en säkrare miljö. För att förebygga olyckor fordras också kunskap och ett uthålligt arbete med ett långsiktigt perspektiv.

Temagrupp Arbetsvetenskap vid SLU Alnarp utarbetar råd för barn och ungdomar när de deltar i djurskötseln på grisgården, mjölkgården och på hästgården, med finansiellt stöd från Stiftelsen Lantbruksforskning (SLF). Dessa råd kan betraktas som en guide i säkerhetsarbetet gällande barn och ungdomar i lantbruket. Råden är en resurs som utvecklats för att hjälpa föräldrar att välja och utforma arbetsuppgifter för deras barn och ungdomar i åldrarna 7-18 år som bor eller arbetar i gårdsmiljöer. Genom att följa råden i varje arbetsmoment uppmärksammas föräldern på barnens mognad och förmåga vad gäller olika arbetsmoment samt gällande arbetsmiljöregler för hur barn och ungdomar får arbeta, risker som barnet kan utsättas för samt kunskaper om hur mycket tillsyn som behövs. Syftet är att genom diskussion mellan vuxen och minderårig bidra till en ökad medvetenhet för olika säkerhetsaspekter kring djurhantering och därmed minska risken för skador och ohälsa hos minderåriga.

4.3.1 Vilka olyckor sker?

De flesta dödsolyckor med barn inom lantbruket (2-4 döda barn per år) inträffar i samband med traktorer eller andra maskiner.

Vanliga olyckstillbud är att barn skjutsas i traktorer, ramlar ur hytten och blir överkörda. I många fall sitter inte barnen fastspända och när traktorn välter eller slår runt faller de ur och hamnar under ekipaget.

Olyckor i lantbruket medför ett stort spektrum av skador varav många medför livslång invaliditet. Det största antalet olyckor sker vid djurhantering. Statistik visar att hästar är de djur som oftast förekommer vid barnolyckor.

4.4 Olyckor med äldre

I den SCB/SLU Alnarp-studie som genomfördes om olycksfall i jordbruket 2004, visades att flest skador drabbade ålderskategorin 55-64 år. Enligt Arbetsmiljöverket är dödsolyckor bland äldre jordbrukare ett stort problem. Enligt en sammanställning av arbetsrelaterade dödsfall bland jordbruksverksamma 1999-2003 har ca 44 % drabbat personer 60 år och äldre (samtliga män). Om perspektivet vidgas till att omfatta personer 55 år och äldre stiger siffran till ca 62 % (inkl 1 kvinna). Även svårare olycksfall, t.ex. frakturer, är vanligare bland äldre jordbrukare och deras rehabiliteringsperiod blir också längre än för yngre jordbrukare, enligt en finsk studie.

I USA har frågorna kring äldre jordbrukare och deras arbetsförhållanden fått större uppmärksamhet än vad man finner i Europa, t.ex. gällande rapporteringen av hälsobesvär. Varför är det då viktigt att fokusera på äldre jordbrukare? Med ökande ålder försämras många av kroppens funktioner. Ett exempel är t.ex. att balansförmågan försämras med stigande ålder (känsl, muskelstyrka och syn). Avgörande för om en äldre jordbrukare ska kunna vara fortsatt aktiv beror mycket på om kraven som arbetslivet ställer kan anpassas till den enskildes förmåga. På ett lantbruksföretag finns det dock stora möjligheter att förändra och anpassa produktionsinriktning, omfattning, tekniska och organisatoriska lösningar osv. Det gäller att öka kunskapsnivån och stimulera motivationen till att anpassa arbetsvillkor och arbetsinsats.

Andra aspekter som påverkar äldre är införandet av ny teknik eller nya arbetsmetoder som medför att tidigare kunskaper blir förlegade och därmed obrukbara. Detta kan leda till psykisk ohälsa, men också till ökad olycksrisk när personen tvingas tänka över hur arbetsmoment, som tidigare har gått på rutin, ska genomföras. Vidare har åldern betydelse för inlärningsförmågan, där yngre bättre än äldre klarar traditionell formell ”inlärningsituation”, medan äldre i regel behöver mer problem- och verklighetsbaserade former. Vad gäller prestationer i arbetet finns det å ena sidan inget klart samband med inlärningsförmågan utom möjligen då det handlar om inslag i arbetet som kräver snabbhet, precision när det gäller rörelser, syn och hörsel. Å andra sidan finns det ett positivt samband mellan kunskap och prestation, vilket innebär att äldre i kraft av större kunskap också kan vara mer presterande i sitt arbete.

Slutligen vad gäller risken för arbetsolyckor, så är risken högst bland de unga (generellt för hela näringslivet) för att sedan avta med ålder. Utgår man däremot ifrån olyckans skadekonsekvenser får man ett motsatt samband – ju äldre, desto svårare konsekvens. Skälet till detta är bland annat att yngre som råkar ut för olyckor tack vare högre smidighet och bättre reaktionsförmåga kan stoppa eller parera ett händelseförlopp, exempelvis ett fall, och därmed minimera skadan i högre grad än äldre. Orsakerna till att yngre respektive äldre på grund av ”felbeteende” råkar ut för olyckor skiljer sig därmed åt. Brist på kunskap, erfarenhet och rutin kan ofta vara anledningen till de yngres olyckor, medan sämre reaktionsförmåga, syn och hörsel ökar risken för de äldre. Dessa försämringar hos äldre kan delvis kompenseras genom ökad försiktighet.

Att arbetare blir äldre är något som arbetslivet måste anpassas till. Inte minst i lantbruket där medelåldern är hög. Att finna en balans - där friskfaktorerna i arbetet kombineras med en god fysisk arbetsmiljö, rimlig arbetsinsats, tekniska och organisatoriska lösningar är en utmaning.

Det föreligger ett uppenbart behov av att ta fram fakta och praktiska råd gällande äldre lantbrukares arbete och arbetsförhållanden med speciellt fokus på manliga lantbrukare. Ett rådgivningsmaterial bör utarbetas för att öka kunskapsnivån bland äldre lantbrukare om vad som händer i och med kroppen när man blir äldre och de risker som man därmed utsätts för.

4.5 Internationellt perspektiv

I ett antal länder finns fungerande företagshälsovård med inriktning på lantbruket, dessa länder bedriver också ett aktivt förebyggande arbete.

I Norge erbjuder ”Landbrukets HMS-tjänste” (Hälsa, Miljö & Säkerhet) en landsomfattande verksamhet i samarbete med regionala företagshälsovårdscentraler. Dessa centraler har förutom traditionell företagshälsovårdspersonal även en speciell HMS-rådgivare för lantbruk. De ger råd och vägledning om hälsa, miljö och säkerhet på gården. I den verksamhetsplan som antagits för norskt lantbruk 2007-2012 har man också antagit en vision om noll dödsolyckor 2012 med hänvisning till Kuopio-deklarationen (se bilaga 10).

Förebyggande arbete i Danmark bedrivs bl.a. genom olika initiativ i Jordbrukets arbetsmiljöråd ”Jord till bord” – ett branschsammanfattat forum. Ett nytt initiativ är Lantbrukets säkerhetsbuss, där en ambulering rådgivning besöker gårdarna med en arbetsmiljökonsulent. Konsulenterna ger sedan råd gällande systematiskt arbetsmiljöarbete, användning av checklistor, mätning av arbetsmiljöfaktorer, användning av personlig skyddsutrustning, ergonomirelaterade frågor osv. Efter besöket får lantbrukaren en skriftlig rapport med en värdering av gårdens arbetsmiljö- och säkerhetsmässiga standard. Se vidare bilaga 11.

Även i Finland har man en fungerande företagshälsovård inom lantbruket. Arbetshälsoinstitutet i Kuopio fungerar som ett kunskapscentrum, där man ger stöd åt företagshälsovårdens verksamhet och utveckling inom denna sektor.

Inom EU i övrigt varierar det mellan olika länder vad gäller rådgivning och information om lantbrukets arbetsmiljöfrågor. Ett antal länder är mycket engagerade, däribland Irland. Ett kontaktorgan är Europeiska arbetsmiljöbyrå i Bilbao.

I USA, har man till stor del en svagare arbetsmiljölagstiftning än den vi har inom EU. Lantbrukets arbetsmiljö är dock ett högprioriterat område på grund av dess speciella karaktär och dess höga frekvens av arbetsskador. National Institute for Occupational Health and Safety (NIOSH) etablerade redan 1990 speciella kunskapscentrum ”NIOSH Agricultural Centers” på olika platser i USA för att fokusera på lantbrukets arbetsmiljöfrågor. Dessa centra bedriver forskning, utbildning och förebyggande insatser. Ett av dessa är specialiserat på barn & ungdomar i lantbruket: The National Children’s Center for Rural and Agricultural Health and Safety i Marshfield, Wisconsin.

I Kanada bedrivs arbetsmiljörådgivning till lantbruket med stöd av provinsiella organisationer/kunskapscentrum, t.ex. Farm Safety Association i Ontario samt Farm and Ranch Safety and Health Association i British Columbia.

I Australien finns FarmSafe Australia - en mycket aktiv organisation vad gäller hälsa och säkerhet i lantbruket.

På Nya Zeeland driver man ett framgångsrikt handlingsprogram mot olyckor i lantbruket, FarmSafe New Zealand, med bl.a. workshops i tre nivåer: 1) medvetenhet om risker, 2) planera för säkert arbete samt 3) färdigheter med praktisk utbildning, där ca 7 200 lantbrukare och anställda har deltagit.

4.6 Problemanalys

Enligt Folkhälsoinstitutet så definieras en olycksfallsskada som ”en ofrivillig händelse karakteriserad av en snabbt verkande kraft eller annan påverkan som yttrar sig i form av kroppsskada”. En sådan definition av olycksfallsskada överensstämmer väl med den avgränsning som valts i denna utredning och som behandlas ovan i avsnitt 1. Bakom varje

olycksfallskada finns alltid en eller flera orsaker som leder fram till uppkomsten av en skada. Kan man få fram de bakomliggande orsakerna så bör man också i de flesta fall kunna förebygga skadan.

Skadeförebyggande arbete syftar till att minska risken för personskador. Det kan till exempel handla om arbetsmiljöundervisning på naturbruksgymnasier, ett systematiskt arbetsmiljöarbete genom gårdsvandringar, bygga säkra trappor och nedstörtningsskydd vid höskullar eller att informera äldre jordbrukare om hur det går att anpassa arbetsförhållandena på gården till hans egen förändrade arbetskapacitet.

I diskussioner om skadeförebyggande arbete anges vanligen följande tre skäl för att bedriva ett förebyggande arbete:

1. Skador utgör ett omfattande folkhälsoproblem inom lantbruket.
2. Skador medför stora kostnader för samhället, företagen och individerna.
3. Skador går att förebygga med känd metodik.

Enligt den amerikanske skadeforskaren William Haddon Jr kan skador förebyggas på olika sätt. Haddon har presenterat en 4E-teori kring skadeförebyggande arbete i form av "Education" – utbildning och rådgivning, "Enforcement" – lagstiftning och regler, "Engineering/Environment" – teknik, miljö och produktdesign eller modifiering och "Economy" – användning av ekonomiska incitament. (W. Haddon Jr, 1980)

I och med att vi i utredningen bedömer att "lagstiftning och regler" och "teknik, miljö och produktdesign eller modifiering" har kommit till stor användning i det tidigare bedrivna arbetet för att minska skadeförekomsten inom lantbrukssektorn, kommer utredningen mer att fokusera på faktorn "utbildning och rådgivning". Även i viss mån faktorn "ekonomiska incitament" kommer att bli föremål för behandling i utredningen. Vad gäller "utbildning och rådgivning" så kommer främst ett arbetssätt med en mer gårdsnära rådgivning att bli föremål för ytterligare behandling i utredningen.

4.6.1 Rådgivning saknas

I och med att Skogs- och lantbrukshälsan (SLH) avvecklades försvann i praktiken den gårdsnära rådgivningen om arbetsmiljöfrågor riktad till de gröna näringarna. Detta kan vara en bidragande orsak till varför olyckorna i det svenska lantbruket inte minskar utan i många fall snarare tenderar att öka. Det som trots allt görs inom området hänför sig till myndighetskontakter och inspektioner av större arbetsställen. Omkring 20 % av lantbruksföretagen har i dag anställd arbetskraft och omfattas då av dessa inspektioner. Resultatet blir att det stora flertalet av de mindre och medelstora lantbruksföretagen inte nås av någon egentlig rådgivning alls när det gäller arbetsmiljöfrågor.

Tabell 4.1 Gårdsbesök med anledning av arbetsmiljön

Målgrupp	Huvudsaklig aktör	Antal besök per år
Företag med anställda	Arbetsmiljöverket	300
Därav företag med anställda medlemmar i Kommunal	Kommunals skyddsombud	3 000
Företag med tillfälligt anställda	Arbetsmiljöverket	100
Företag utan anställda	LRF Säker Gård-kurser*	400
SUMMA		3 800

* Endast begränsad information om arbetsmiljö.

Källa: LAMK 2007

Då det totala antalet jordbruksföretag uppgår till 73 000 så följer av siffrorna i tabell 4.1 att det varje år är ca 69 000 företag eller ca 95 % som inte nås av rådgivningsbesök. Majoriteten av dessa är familjeföretag utan anställda.

Storleksrationaliseringen medför att lantbruksföretagen förändras snabbt. Förenklat kan man se två huvudlinjer i denna utveckling. Ett fåtal större gårdar blir allt större och specialiserar sig på en eller ett fåtal produktionsgrenar. Samtidigt finns det en stor grupp av mindre företag som av olika anledningar inte kan växa genom större areal eller genom fler djur, utan i stället expanderar genom att gå in i nya verksamheter. Många lantbruksföretag bedrivs också intensivt och tenderar att övergå från aktiv produktion till att enbart fungera som bostad.

För att få goda resultat i det förebyggande arbetsmiljöarbetet är det därför viktigt att arbetet bedrivs målgruppsinriktat och att inte enbart de traditionella jordbruksföretagen omfattas av de föreslagna åtgärderna.

4.6.2 Brist på samordning

Som framgår av nulägesanalysen producerar många organisationer någon form av information om arbetsmiljöförbättringar. Det som saknas enligt utredningens bedömning är en samordning av insatserna. Det saknas också i många fall åtgärder som är anpassade till de berörda målgrupperna. Att nå ut med information om arbetsmiljöfrågor är inte enkelt och ännu svårare är det att få någon effekt och något mätbart resultat av de insatta åtgärderna. Erfarenheter visar att ju bättre målgruppsanpassad insatsen är och ju mer motiverad mottagaren är desto bättre blir resultatet. Självklarheter kan tyckas, men tydligen ack så svårt att praktisera.

Lantbrukets arbetsmiljökommitté (LAMK) är det i dag det enda fungerande nätverket för arbetsmiljöfrågorna i lantbruket. LAMK består av representanter för myndigheter, forskningsinstitutioner, tillverkare, importörer, och säljare av maskiner och utrustning samt övriga organisationer med anknytning till den gröna sektorn, jordbruk och trädgård. Eftersom ingen gemensam arbetande sekreterarfunktion har funnits och inte heller några ekonomiska resurser, har verksamheten till stor del handlat om erfarenhetsutbyte.

Lantbrukets Brandskyddskommitté (LBK, bilaga 12) har flera likheter med LAMK men här ingår även försäkringsbolagen vilket gett LBK nödvändiga ekonomiska resurser och därmed möjliggjort en arbetande sekreterare på halvtid.

5 Skogsbruket

5.1 Sektorsbeskrivning med olycksstatistik

5.1.1 Privatskogsbruket i Sverige

Den skogsmarksareal som ägs av familjeskogsbrukare, eller andra fysiska personer är totalt drygt 11 miljoner hektar. Arealen skog som är kopplad till jordbruk, definierade som företag med mer än 2 hektar åker, uppgår idag till ca 4 miljoner hektar. De övriga 7 miljoner hektaren ägs således av det som brukar betecknas som renodlade skogsbruksföretag.

Dessa 11 miljoner hektar privatägd skogsmark är fördelade på drygt 350 000 lagfarna ägare. Av dessa är ca 38 % kvinnor. Närmare 70 % av skogsägarna är äldre än 50 år. Det gäller såväl de kvinnliga som de manliga skogsägarna.

Antalet skogsfastigheter uppgår till ca 240 000, av dessa har 30 % en skogsmarksareal överstigande 50 hektar. Drygt 40 % av fastigheterna har fler än en ägare, vilket innebär att antalet ägare överstiger antalet fastigheter.

5.1.2 Självverksamhet

Benämningen självverksamhet används normalt bara i samband med privatskogsbruket. Ibland brukas även begreppet småskaligt skogsbruk eller småskogsbruk. Till självverksamhet i skogsbruket räknas skogsarbete på egen mark som utförs av fastighetens ägare, familjemedlem eller av fast eller tillfälligt anställd personal.

Motsatsen till privatskogsbrukets småskogsbruk är det man brukar beteckna som storskogsbruk. Till storskogsbruk räknas de större skogsägande företagens, exempelvis skogsbolagens, arbete på egna marker. Hit räknas också samma teknik tillämpad på privatskogsbrukets marker. I dagens storskogsbruk ingår vanligen maskinsystem med skördare och skotare.

Det visar sig vid en analys av privatskogsbruket att andelen självverksamhet har minskat genom åren när man ser till mängden utfört arbete räknat som volym avverkat virke, eller volym terrängtransporterat virke. Tillgänglig statistik från år 2004 visar att endast fem procent av slutavverkad volym i privatägd skog avverkades med motormanuell metod och sju procent transporterades ut ur skogen genom självverksamhet. Motsvarande andel vid gallring var betydligt högre, ca 22 %. När det gäller övriga former av avverkning, exempelvis upparbetning och transport av vindfällda träd eller olika former av blädningsskogsbruk så är självverksamheten betydligt högre, ca 50 %.

Andelen självverksamma skogsägare som i olika grad utför eget arbete i skogen visar sig inte ha minskat genom åren. Antalet arbetade timmar i det självverksamma skogsbruket är fortfarande betydande, även om presterade volymer virke har minskat. När det gäller skogsvårdsinsatser som plantering, röjning, stamkvistning och inte minst hjälpplantering är självverksamhetsgraden fortfarande hög.

De motormanuella metoderna ger många gånger en hög grad av flexibilitet i skogsskötseln, speciellt om man önskar driva någon typ av kontinuitetsskogsbruk eller annan form av blädningsskogsbruk. De småskaliga metoderna är också ett bra komplement när det gäller att hantera små och spridda volymer av virke. Detta har visat sig tydligt inte minst vid upparbetningen efter de båda stormarna Gudrun och Per.

Undersökningar bland landets skogsägare har visat att en väsentlig sak för många är att få hugga, köra, kapa och klyva den egna veden. Denna syssla ligger ofta högre rankad än jakt, fiske och annan verksamhet kopplad till skogsinnehavet.

5.2 Olycksstatistik

Skogsarbetet står för ca 0,5 procent av det totala antalet arbetade timmar i Sverige. Trots att skogsarbetet är en liten del av det svenska arbetslivet svarar detta vissa år för ca 20 % av dödsolyckorna. Den övervägande delen av olyckorna är kopplade till självverksamhet och motormanuellt arbete.

Inom storskogsbruket har dödstalen fallit kraftigt sedan mekaniseringen tog fart under 70- och 80-talet. Skogsarbetaren sitter här i en skördare eller annan maskin och skyddas från nedfallande träd och roterande sågkedjor. Inom det självverksamma, småskaliga skogsbruket har däremot de farliga momenten stannat kvar. Ensamarbete är också en faktor som driver upp dödstalen i den självverksamma gruppen.

Under åren 2000 till 2006 omkom totalt 32 personer vid skogsarbete enligt statistik från Arbetsmiljöverket. Av dessa omkom 25 personer i samband med motormanuellt arbete med motorsåg. De övriga 7 personerna förolyckades i samband maskin- och transportarbete. Av de 32 omkomna var 16 personer över 60 år.

Statistik som beskriver antalet olycksfall utan dödlig utgång är svårare att få fram då mörkertalen bedöms som relativt stora. De motormanuella olyckorna har starkt samband med bristande kunskap om fällteknik och insikt om de risker och faror som är förknippade med motorsågsarbetet.

5.3 Olycksförebyggande arbete

5.3.1 Skogsstyrelsen

Skogsvårdsorganisationen har bedrivit rådgivning och genomfört kurser riktade till skogsägare och andra skogsbrukare under i stort sett hela sin verksamhetstid, dvs. i mer än 100 år. Den första verksamheten startade 1905 i samband med att de första skogsvårdsstyrelserna inrättades.

I takt med att motorsågen, röjmotorsågen och andra tekniska hjälpmedel kom att bli allt vanligare redskap i skogsarbetet under 1950-talet och framåt anpassade också skogsvårdsorganisationen successivt sin verksamhet för att möta det utbildningsbehov som följde med denna utveckling.

Säkerheten i fokus

Organisationen kom att bli en av de ledande i landet när det gällde att föra ut kunskap om arbetsteknik och säkerhetstänkande. Under 1950-, 60-, 70- och 80-talet bedrev organisationen en omfattande kursverksamhet kring bland annat säkerhetsfrågorna. Verksamheten var i huvudsak finansierad med offentliga medel. Kurserna var därmed kostnadsfria för alla skogsägare.

Förutom en kompetent grupp av rådgivare och instruktörer ute i landets 24 skogsvårdsstyrelser fanns också en central stab på Skogsstyrelsen med expertis inom det skogstekniska området. Man var främst ledande när det gällde hanteringen av motorsågen, röjsågen och övrig utrustning kopplad till det småskaliga skogsbruket och sättet att sprida kunskap om detta.

Det motormanuella ur fokus

Under slutet av 1980-talet och början av 1990-talet skedde en successiv nedtrappning av ambitionerna i den tekniska rådgivningen. Denna utveckling berodde dels på bedömningen att det motormanuella arbetet skulle komma att minska drastiskt i skogsbruket, dels på att ökade resurser behövdes för att bygga upp större kompetens och rådgivningsinsats inom andra angelägna områden.

Man antog att allt avverknings- och stor del av skogsvårdsarbetet inom en snar framtid skulle komma att ske med de framväxande helmekaniserade systemen. Det medförde att man i praktiken tog sin hand från den tekniska rådgivningen och avvecklade den spetskompetens man haft inom småskalig skogsteknik. Den tekniska rådgivningen gavs dock möjlighet att leva vidare som ren uppdragsverksamhet på marknadens villkor. Från att ha kunnat erbjuda kostnadsfria kurser i exempelvis hantering av motorsåg, röjsåg och annan småskalig teknik har denna typ av kurser nu belagts med avgift för kursdeltagarna. Verksamheten ska vara självfinansierad.

Under en övergångsperiod var uppdelningen sådan att den rent prestationsinriktade delen av utbildningen var helt avgiftsbelagd medan den del som handlade om säkerhets- och arbetsmiljöfrågor ansågs kunna fortsätta bekostas med offentliga medel. Denna fortsatta subventionering med offentliga medel var motiverad, ansåg man, med tanke på de stora kostnader som fanns att spara och det mindre lidande för alla drabbade som fanns att vinna på färre olycksfall och minskade arbetsskador. Efter något år togs även denna del med offentlig subventionering bort. Motivet var att man ansåg att det var upp till näringen själv att bekosta detta.

År 1993 ändrades skogspolitiken vilket medförde kraftigt minskade anslag för myndigheten. Mycket av ansvaret för kompetensutvecklingen lades därmed över på skogsägarna själva. Detta fick till följd att myndigheten fick nedprioritera bl.a. arbetet med säkerhetsfrågorna.

Full kostnadstäckning

I och med att de offentliga anslagen för den tekniska rådgivningen helt upphörde i början av 1990-talet krävs idag således full kostnadstäckning via kursavgift för alla de tekniska kurser som genomförs i Skogsstyrelsens regi.

Undantag från denna regel gjordes under år 2005 i samband med det akuta läge som uppstod efter stormen Gudrun. Insatserna bekostades med EU-medel för rådgivning. Undantaget gällde enbart i det stormdrabbade området och avsåg kortare informationsaktiviteter riktade till sådana motorsågsanvändare som behövde ”avrostning”, dvs. personer som redan ansågs kunna hantera en motorsåg. Det visade sig vara väl så viktigt att vid dessa aktiviteter avråda flera personer som visade sig sakna den kunskap och skicklighet som krävs för säker hantering i det farliga arbetet med motorsåg.

Skogsstyrelsen och dess föregångare Skogsvårdsorganisationen har under 1990-talet och fram till idag fortsatt kunnat genomföra motorsågskurser. Fördelningen i landet har varit mycket ojämn. På flera skogsvårdsstyrelser kom verksamheten att mer eller mindre tyna bort medan några skogsvårdsstyrelser kunde fortsätta verksamheten. I dagens Skogsstyrelse består i stort denna regionala obalans även om verksamheten fått ett visst uppsving i samband med lanseringen av projektet Säker Skog. Den största verksamheten har bedrivits vid Ladviks Skogsvårdsgård utanför Stockholm.

Skogsstyrelsens förlag har i samband med starten av Säker Skog på nytt gjort vissa satsningar kring säkerheten. Man har gett ut en ny omarbetad upplaga av den på 1970-talet framtagna, och genom åren mycket populära, boken ”Motorsågning”. Denna upplaga ingår idag i kurspaketet för motorsågskurserna. Förutom en studiehandedning till boken har Skogsstyrelsen även lagt ut säkerhetsinformation på sin webbplats. En handbok om röjmotorsågen är nu också under produktion. I övrigt finns idag inget utvecklingsarbete på myndigheten kring teknik- och säkerhetsfrågorna.

Kursdeltagarna vid Skogsstyrelsens motorsågskurser består till en liten del av självverksamma skogsägare. De flesta som går en motorsågskurs är anställda i olika företag och organisationer. Arbetsgivarna kan vara kommuner, elbolag, byggföretag och liknande. Det är då arbetsgivaren och inte kursdeltagaren själv som betalat kursavgiften.

Kostnaden för en motorsågskurs på några dagar anses oftast som ett hinder när man frågar självverksamma skogsägare. Detta gäller även de som skulle ha stor nytta av en utbildning. Man ställer kostnaden i pengar och tid i relation till de dagar man brukar arbeta med sågen.

5.3.2 Skogforsk

Föregångarna till Skogforsk, bland andra forskningsstiftelsen Skogsarbeten, och sedan även Skogforsk arbetade under många år med säkerhetsfrågor och teknik kring de motormanuella metoderna i skogsarbetet. I och med att det storskaliga skogsbruket nu helt övergått till helmekaniserade metoder så har också all forskning upphört kring de motormanuella metoderna vid Skogforsk. Det finns idag ingen forskningsfond eller annan uppdragsgivare som bekostar forskning kring säkerhet vid motormanuellt eller annat småskaligt skogsarbete.

De insatser som Skogforsk idag gör mot privatskogsbruket är främst att man bidrar med informationsspridning via Internet och webbplatsen ”Kunskap Direkt”. Man har också tagit fram en del informationsmaterial som kan vara till direkt nytta för det småskaliga skogsbruket, exempelvis en instruktionsfilm om upparbetning av stormfälld skog. Den togs fram med anledning av ett akut behov att göra motormanuella insatser vid upparbetningen av virke efter stormen Gudrun.

Skogforsk har också haft en drivande roll i arbetet att få fram lösningar för bättre mobil telekommunikation i glesbygd. Det är insatser som i hög grad har betydelse även för det småskaliga skogsbruket. Många självverksamma skogsägare arbetar stor del av tiden ensamma i skogen och speciellt vid dessa tillfällen är det viktigt med en väl fungerande telekommunikation.

5.3.3 Sveriges Lantbruksuniversitet

Under en period när SLU, och före detta Skogshögskolan, hade en skogsteknisk enhet förlagd till Garpenberg i Dalarna bedrevs där ett ganska omfattande arbete med att testa och utvärdera utrustning samt även utveckla egna lösningar kring småskalig teknik. Under en period hade denna enhet beteckningen ”Småskogsgruppen”.

Uppgiften var att få fram bättre och säkrare metoder för småskaligt skogsbruk. Uppgiften var också att ta fram informationsmaterial samt sprida forskningsrönen ut till privatskogsbruket, bl.a. via skogsvårdsstyrelserna och skogsägareföreningarna. Idag är denna verksamhet nedlagd.

Vid SLU i Umeå, avdelningen för skogsteknologi, genomförs tvärvetenskaplig forskning om arbetsmiljö och teknik för det småskaliga skogsbruket. Denna forsknings syfte är att bidra till skapande av en bättre arbetsmiljö och ökad säkerhet för skogsägare som arbetar med avverkning och skogsvård.

5.3.4 Arbetsmiljöverket

Arbetsmiljöverket har tagit fram en rad föreskrifter och ett regelverk som rör arbetet med motorsåg, röjsåg och andra redskap i skogsbruket. En rad skrifter och informationsmaterial har tagits fram genom åren. Information sprids även via den egna webbplatsen.

Verket utför inspektioner vid skogsarbetsplatser. Dessa har endast omfattat arbetsplatser där det funnits anställda. Resurserna har i regel inte räckt till för att besöka småskogsbruket och de självverksamma skogsägarna. Beroende på aviserade kraftiga budgetneddragningar för Arbetsmiljöverket kommer möjligheten att bedriva tillsyn minska ytterligare enligt verkets egen bedömning.

5.3.5 Naturbruksgymnasierna

De naturbruksgymnasier som har skogsbruksutbildning på schemat har som regel också utbildning kring säkerhet. Alla gymnasier med skogsbruksutbildning ingår i projektet Säker Skog och genomför motorsågsutbildningen enligt normerna för motorsågskörkort

5.3.6 Skogsägarrörelsen

Sveriges Skogsägares Riksförbund (SSR) och därefter LRF Skogsägarna, samt landets skogsägareföreningar, har under årens lopp genomfört säkerhetsdagar och andra informationsaktiviteter riktade till medlemmarna. Under 1980-talet utgav man exempelvis en serie häften kallade "Skogsbonden" som bland annat handlade om säkerhetsfrågor för de självverksamma.

Efter stormen Gudrun genomförde skogsägareföreningen Södra en rad informationsträffar för sina medlemmar på temat säkerhet med hjälp av inhyrda utbildare.

Föreningsrörelsen är en av initiativtagarna till projektet Säker Skog.

5.4 Nulägesbeskrivning

5.4.1 Säker Skog och motorsågskörkort

Projektet Säker Skog startade 2002. Det startade och har hittills drivits som ett "nätverksprojekt" där skogsägarrörelsen, LRF, Skogsstyrelsen, Arbetsmiljöverket, redskapstillverkare, försäkringsbolag, lokala eldsjälarna och andra intressenter medverkat.

Projektet har sin grund i att man konstaterat att avrustningen inom såväl forskningen som rådgivningen kring säkerhetsfrågorna för det självverksamma skogsbruket gått alltför långt och ett av de viktigaste målen med projektet har varit att minska antalet olycksfall bland de självverksamma skogsbrukarna. Syftet med projektet har också varit att utveckla arbetslivskvaliteten och arbetsmiljön samt att skapa mer aktivitet och bättre lönsamhet i det självverksamma skogsbruket.

I projektet Säker Skog har utmejslats ett säkerhetstänkande som lett fram till framtagandet av ett körkort för motorsåg. De första koncepten till motorsågskörkortet tog fastare former under år 2004. Det presenterades för en större publik vid skogsmässan ELMIA WOOD sommaren 2005. Fram till våren 2007 har totalt nära 3 000 motorsågskörkort utfärdats och takten ökar.

Projektet är idag inte säkrat långsiktigt utan bygger på en verksamhetsplan som för närvarande sträcker sig fram till år 2009.

En utförligare redovisning av Säker skog och motorsågskörkort finns i bilaga 13.

5.5 Problemanalys

I denna utredning har vi valt att utesluta de olyckor som är kopplade till den storskaliga tekniken, dvs. arbete med drivare, skördare, skotare och liknande. Detta dels för att arbetet med dessa maskiner relativt sett är mindre olycksdrabbat, dels för att det inte i så stor utsträckning omfattar gruppen lantbrukare.

Antalet småskaliga transportfordon ökar kraftigt idag. En kategori är terrängskotrarna dvs. fyrhjulingar och snöskotrar. Försäljningen av dessa har ökat kraftigt under senare år. En del av dessa maskiner används i jordbruket och flera används i det småskaliga skogsbruket. Vi har valt att inte ta upp dessa maskiner i problemanalysen kring skogens olyckor dels för att de används även i andra sammanhang, dels för att de olyckor som förekommer inte primärt är kopplade till enbart skogen.

Motorsågsarbete

Det enskilt farligaste och mest olycksdrabbade arbetet i skogen är arbetet med motorsåg. Den som arbetar med motormanuellt avverkningsarbete löper ca fyrtio gånger högre risk att dödas jämfört med en genomsnittlig arbetstagare.

Den grupp som årligen någon gång hanterar en motorsåg har uppskattats till ca 500 000 personer. Då inräknas alla som arbetar med trädfällning och annat småskaligt skogsarbete. Förutom skogsägarna och deras familjemedlemmar ingår även övriga motorsågsanvändare, exempelvis villaägare och andra vedhuggare. Begränsas gruppen till självverksamt arbetande skogsägare beräknas denna uppgå till ca 250 000 personer. Av dessa beräknas ca 130 000 arbeta relativt mycket i den egna skogen.

Det säljs årligen närmare 100 000 motorsågar i Sverige. Alla dessa kommer inte att användas i skogen och endast en del, uppskattningsvis 30 000 sågar är så kallade professionella sågar, avsedda för skogsbruk. Den största delen av dessa professionella sågar, troligtvis över 90 % köps in av den grupp som omfattas av denna utredning dvs. lantbrukare. Anställda skogsarbetare som arbetar med motorsåg är numera en liten grupp och förbrukar bara en liten andel av de nya proffssågar som säljs i Sverige.

Att genom utökad lagstiftning förbjuda, eller ytterligare inskränka motorsågsanvändningen är inte en framkomlig, eller ens önskvärd, väg. Att trycka fler broschyrer och göra fler informationsinsatser har enligt vår bedömning en begränsad verkan. Arbetet i projektet Säker Skog och konceptet med motorsågskörkort är därför i grunden riktigt. Det är nyckeln till att kunna minska olyckfallen hos de självverksamma skogsägarna. Sedan lanseringen i juni 2005 har närmare 3 000 kort utfärdats. Antalet är ökande och årstakten är för närvarande ca 2 000 körkort.

Av de 3 000 utfärdade motorsågskörkorterna avser endast ca 30 %, dvs. ca 900 kort, personer som kan räknas som självverksamma skogsbrukare. Lejonparten av de personer som tar körkort idag är anställda i företag där arbetsgivaren krävt att de har körkort. Arbetsgivaren har som regel bekostat såväl kurs som kostnaden för körkortsprovet. Det betyder att hos dem som är anställda finns idag förbättrade förutsättningar att kunna bringa ner olyckstalen.

Det krävs en kraftig upptrappning av körkortsverksamheten bland de självverksamma för att kunna minska olyckstalen även i denna grupp. Analysen av de olyckor som inträffat visar att det i så gott som samtliga fall har koppling till bristande kunskaper och insikter.

Mobiltelefonfäckning

Följderna av många av de olyckor som inträffat i skogen hade kunnat mildras och dödsfall hade kunnat förhindras om man kunnat meddela sig med omvärlden. Tekniken kring telekommunikationen i glesbygd är idag otillfredsställande. Felet kan sitta i dels för få telemaster, dels i otillräcklig utrustning hos användarna.

6 Utredningens slutsatser

För att den enskilde lantbrukaren ska kunna vidta de åtgärder som gör gården säkrare krävs en medvetenhet och en insikt om riskerna. Gårdsblindheten gör vanligtvis att man inte ser farorna på egen hand. För att förebygga olyckor fordras kunskap och ett uthålligt arbete med ett långsiktigt perspektiv.

De åtgärder som av utredningen bedöms som mest verkningsfulla är en satsning på en gårdsnära rådgivningsverksamhet. För denna rådgivning behövs enligt utredningen dessutom ett kunskapscentrum för att samordna och understödja rådgivning, informationsinsatser och forskning. För att effektivt kunna verka och bättre nå ut med arbetsmiljö- och säkerhetsbudskapet behöver kunskapscentret ekonomiska resurser som borgar för en långsiktighet och en kontinuitet i arbetet.

6.1 Gårdsrådgivning

Utredningen bedömer att etablering av en gårdsnära rådgivning för arbetsmiljöfrågor i lantbruket torde vara den mest verkningsfulla åtgärden för att minska olyckorna inom lantbruket. Rådgivningen är enligt vår bedömning den viktigaste insatsen för att uppnå färre olyckor i jordbruket och i det självverksamma skogsbruket.

Arbetsmiljölagstiftningen är omfattande. Att komma åt problemet med alla olyckor genom att införa fler lagar och regler ter sig därför inte realistiskt. Vi har i vår nulägesanalys konstaterat att regelverket väl täcker alla viktiga områden, med något enstaka undantag. Lagregler finns det enligt vår bedömning således tillräckligt av, det stora problemet är att företagen inte känner till regelverket eller trots att de gör det, inte följer det. En bidragande orsak till det sistnämnda kan vara att vissa regler kan te sig svårbegripliga och mindre väl anpassade för det lilla företagets verksamhet. Företagaren kanske tror att reglerna inte gäller honom eller henne och ibland tar han medvetna risker, t.ex. genom att köra en maskin trots att skyddet till kraftöverföringsaxeln har gått sönder. Stress är en farlig faktor i sammanhanget eftersom det ökar benägenheten att ta risker. I och med att lantbruksföretagande är arbete med biologiska processer som grund, är det i många fall omöjligt att undvika perioder med hög stress som exempelvis skördarbete.

Mängder av information har genom åren spridits och många kampanjer har genomförts om riskerna i lantbruksarbetet. De flesta insatser har inte lett till några mätbara resultat utan problemen kvarstår. Det är uppenbart att problemen i dessa sammanhang inte går att informera bort. Riskerna och arbetsmiljöproblemen finns kvar och de finns på företagen ute på gårdarna. Det är också där problemen måste hanteras och det är där som utredningen menar att lösningen också finns.

För att lantbruksföretagen ska kunna vidta rätt åtgärder för att motverka olycksfall måste de möjliga åtgärderna identifieras. Egenkontroll har i dessa sammanhang visat sig fungera mindre bra. Man ser inte de egna bristerna utan man måste ha hjälp med att överbrygga hemmablindheten. Egenkontrollen ger också allt för liten ledning om hur man ska åtgärda de konstaterade bristerna.

Det har genom åtskilliga studier visat sig att ska man få någon att ändra beteende måste vederbörande först förstå och inse det farliga i sitt sätt att arbeta. Denna påverkan är som störst i mötet mellan människor och gårdsrådgivningen är i dessa sammanhang i särklass den mest effektiva metoden. Arbetssättet med företagsnära/gårdsnära rådgivning har därför blivit etablerad som den viktigaste insatsen när man vill förändra attityder och beteenden för att

uppnå bestående resultat. Detta har praktiserats länge inom exempelvis rådgivning om yttre miljöfaktorer, produktion och ekonomi.

Resonemanget styrks också av en nyligen presenterad undersökning av Statistiska centralbyrån och LO som visar att småföretagen värdesätter den företagsnära rådgivningen om arbetsmiljöfrågor högt. En stor majoritet av arbetsgivarna, 85 %, anser att de regionala skyddsombudens kunskap hjälper dem att utveckla arbetsmiljön samt förebygga skador. De regionala skyddsombuden är de som kommer i kontakt med små företag och kan vara bollplank samt förmedla arbetsmiljökunskap till dem. Problemet för den gröna sektorn är att bara är en bråkdel av företagen nås av dessa besök, majoriteten får inga besök alls.

6.1.1 Målsättning och upplägg

Målsättningen med den gårdsnära arbetsmiljörådgivningen är att under den första genomförandeperioden t.o.m. 2013 uppnå minst en halvering av antalet olycksfall och dödsfall i lantbruket. Ambitionen är att rådgivningen erbjuds från och med 2008 och håller på till och med år 2013. På detta sätt uppnås en tidsmässig samordning med arbetet inför nästa landsbygdsprogramperiod.

Förebilden för den nya gårdsnära arbetsmiljörådgivningen är projektet Greppa Näringen, som genom ett fruktbart samarbete mellan näringen och Jordbruksverket har lett till framgångsrika resultat och många engagerade organisationer och enskilda. I Greppa Näringen har det gårdsnära mötet mellan rådgivare och lantbrukare visat sig vara det effektivaste sättet att förändra attityder och beteenden för att nå bestående resultat. Se vidare bilaga 14.

En mobil verksamhet liknande den danska Säkerhetsbussen bör också enligt vår bedömning provas i några regioner. Denna verksamhet har blivit mycket populär och efterfrågad i Danmark och möjliggör praktiska demonstrationer av hjälpmedel och säkerhetsutrustningar direkt på gården, vilket uppskattas av lantbrukarna. I samband med att bussen besöker gården görs en säkerhetsrond och en riskanalys tas fram tillsammans med lantbrukaren. Se vidare bilaga 11.

6.1.2 Genomförande

Rådgivningen ska vara målgruppsanpassad och olika rådgivningsmodeller anpassas efter produktionsinriktning och verksamhet. Målgruppen är i första hand de mindre och medelstora lantbruksföretagen som inte nås av annan arbetsmiljörådgivning. Gårdar med barn och äldre prioriteras liksom företag med speciellt riskfylld produktion eller farliga arbetsmoment. Identifieringen sker genom det befintliga statistiska underlaget.

Rådgivningen bör främst genomföras på gården. Rådgivning i mindre grupper på någon av deltagarnas företag kan också vara en möjlig modell. Under besöket identifieras vilka åtgärder lantbruksföretaget bör vidta för att motverka olycksfall. Detta görs genom en gårdsvandring som mynnar ut i en riskanalys med en åtgärdsplan. Det innebär en sammanställning av vad som bör förbättras på gården/företaget, vem som ska genomföra det och när det ska vara klart.

Riskanalysen och åtgärdsplanen kan sedan företagaren använda för att ansöka om investeringsstöd för arbetsmiljöförbättrande åtgärder. Efter tre år görs ett återbesök för att följa upp åtgärdsplanen.

Utarbetandet av rådgivningsmodeller och tillämpad pedagogik stöds av det nedan föreslagna kunskapscentret. Detta ansvarar också för grund- och vidareutbildning av rådgivare och för utvärdering och uppföljning av resultat.

Den nya rådgivningen ska bygga på frivillighet och lanseras som ett erbjudande till företagen

i den gröna sektorn. Rådgivningen ska omfatta alla på gården; barn, vuxna och de äldre. Presenteras rådgivningen på ett attraktivt och genomtänkt sätt ökar sannolikt efterfrågan och allt fler inser behovet av att få sin gård säker.

Genomförandet sker i samverkan med LRF, övriga näringen, berörda myndigheter och organisationer och kan därmed utnyttja den kunskap och erfarenhet som byggts upp i arbetet med Greppa Neringen. En styrgrupp bildas med huvudmän och intressenter. Efter genomförd behovsanalys läggs rådgivningen ut på anbud till etablerade rådgivningsföretag. En godkänd utbildning krävs för att få utföra rådgivning. Inledningsvis bör det utbildas ca 2-4 rådgivare per län.

En mer omfattande utvärdering av hela det här föreslagna arbetssättet bör ske inför utarbetandet av nästa program för landsbygdsutveckling som väntas starta år 2014. Då kan arbetsmiljöfrågorna integreras i det nya programmet och få den höga prioritet som vi bedömer är motiverad.

6.1.3 Ekonomiska incitament

Gårdsrådgivningen bör ske i nära samarbete med övriga arbetsmiljö- och säkerhetsinsatser inom näringen. Här kan speciellt nämnas konceptet Säker Gård där samverkansmöjligheter finns. Samverkan ska också sökas med närliggande rådgivningsinsatser inom andra ämnesområden. En självklar samordning måste också skapas med den nya rådgivningen om arbetsmiljö inom tvärvillkorsrådgivningen. Tvärvillkorsrådgivningen är emellertid inte alls så omfattande att den kan ersätta gårdsrådgivningen. Ett självklart mål är att rådgivningen om tvärvillkoren respektive den här redovisade gårdsrådgivningen anpassas till att komplettera varandra. Här måste samordningsvinster finnas. Det nämnda kunskapscentret blir en starkt bidragande faktor till att olika samverkansmöjligheter kan utnyttjas maximalt.

Erfarenheter från liknande rådgivning har visat att för att bli efterfrågad och nå tillräckligt många behövs ekonomiska incitament. Första besöket av rådgivaren bör därför inledningsvis vara gratis eller ordentligt subventionerat. Jämförelser kan göras med projektet Greppa Neringen som erbjuder helt kostnadsfri rådgivning och f.n. har ca 35 Mkr per år i offentlig finansiering.

En annan möjlighet kan vara att tydliggöra och bättre anpassa nuvarande investeringsstöd inom Landsbygdsprogrammet till arbetsmiljöförbättrande åtgärder. Den riskanalys och den åtgärdsplan som lantbruksföretagen får hjälp att ta fram, skulle kunna fungera som ett av underlagen till att söka investeringsstöd.

6.2 Kunskapscentrum

Som stöd för gårdsrådgivningen samt för att fungera som pådrivare i frågor om arbetsmiljö inom jord- och skogsbruk behöver ett kunskapscentrum skapas för att kontinuerligt och långsiktigt bevaka och driva frågor om olycksförebyggande åtgärder.

6.2.1 Arbetsuppgifter

Centret kan ges ett antal olika arbetsuppgifter där en av de viktigare blir att fungera som ett aktivt stöd till och koordinator för gårdsrådgivningen. För att klara detta måste en god kompetens om sektorns arbetsmiljöfrågor, dvs. kunskaper om tidigare, pågående och planerad forskning, utbildning, utveckling och informationsverksamhet på nationell och internationell nivå upprätthållas. Därutöver måste sektorns utveckling följas och vilka konsekvenser för arbetsmiljön denna kan leda till bevakas.

Centret bör också ges möjlighet att initiera mindre pilotprojekt med kort varsel för att t.ex. studera konsekvenser av ny teknik, förändrad lagstiftning inom t.ex. djurskydd, nya odlingsmetoder, förändringar på arbetsmarknaden som t.ex. effekten av gästarbetare, invandrare osv.

En annan roll som centret kan ha är att informera näringen om nationella och internationella nyheter inom området lantbrukets arbetsmiljö. Detta kan ske via en egen webbplats, nyhetsbrev och via täta kontakter med media samt genom att organisera utbildningar och seminarier för olika målgrupper både på regional och på nationell nivå. En ytterligare uppgift kan vara att i viss utsträckning låta testa nya maskiner och utrustningar från säkerhetssynpunkt. Centret kan också fungera som stödfunktion i olika sammanhang åt sektorns olika myndigheter, organisationer och företag i frågor gällande lantbrukets arbetsmiljö och skulle också kunna agera som koordinator för framtida satsningar inom området, t.ex. för ett nationellt handlingsprogram mot olycksfall inom lantbruket.

Centret bör upprätthålla ett nationellt och internationellt nätverk inom området för att utveckla kontakter och samarbete, men också för att inhämta kunskaper från eller slussa specifika problem vidare till specialister inom t.ex. yrkesmedicinska kliniker, ansvariga myndigheter osv.

Centret ska också ha möjlighet att göra uppföljningar av antalet arbetsskador inom lantbruket, t.ex. via enkät- och intervjustudier. Man bör också kunna peka på behov av forskning och vara en kreativ aktör för att stimulera produktutvecklingen inom arbetsmiljöområdet. Centret bör också kunna verka för en utveckling där lantbrukets arbetsmiljö kan bli en viktig faktor för sektorns tillväxt och attraktionsförmåga och där arbetsmiljöfrågorna kan bli en naturlig del i företagsutvecklingen.

6.2.2 Genomförande

Styrgrupp

Redan i ett initialt skede bör man skapa en styrgrupp till kunskapscentret. Lämpliga representanter i en styrgrupp kan inledningsvis vara viktiga nyckelpersoner från Lantbrukets arbetsmiljökommitté (LAMK) förstärkt med någon representant från försäkringsbranschen. I ett senare skede kan man överväga om gruppen ska utökas med särskilda representanter från t.ex. Försäkringskassan, Naturbrukets Yrkesnämnd, Räddningsverket, Elsäkerhetsverket, Konsumentverket, Jordbruksverket, Skogsstyrelsen samt andra viktiga aktörer med koppling till arbetsmiljöfrågor och sektorn.

Organisation

Ett kunskapscentrum bör knytas till verksamheter som redan idag har en kontinuitet inom området. SLU och JTI har lång erfarenhet av arbetsmiljöarbete och är verksamma i miljöer där andra viktiga kompetenser finns, t.ex. gällande teknik (maskiner och byggnader), djurrelaterade frågor, miljöfrågor osv.

För att verksamheten ska få bärkraft bör heltidstjänster inrättas och finansieras. Centret bör förutom en verksamhetsledare ha rådgivare eller informatörer med inriktning mot jordbruk respektive skogsbruk. Resurspersonerna kan med fördel vara placerade på olika håll i landet men bör vara knutna till myndigheter eller organisationer som arbetar med näringens arbetsmiljöfrågor, t.ex. SLU, JTI och Skogsstyrelsen. Fördelen med olika placeringar blir optimalt utnyttjande av befintlig kompetens samt möjligheter att tillsammans även täcka större geografiska områden. Kunskapscentret bör samfinansieras av näringen och staten.

Den verksamhet som sker inom Säker Skog bör integreras i kunskapscentret, vilket ökar långsiktigheten av projektet. De ekonomiska medel som Skogsstyrelsen idag använder för stöd till projektet Säker Skog bör kanaliseras till kunskapscentret.

6.3 Motorsågskörkort

Ett långsiktigt och utökat arbete för utvecklingen av motorsågskörkortet kan ske inom ramen för kunskapscentrets arbete. Kommande satsningar måste ha syftet att ytterligare fördjupa och förstärka samarbetet kring motorsågsutbildningen och konceptet med motorsågskörkort mellan de företag och organisationer som ingår i dagens nätverk. Nätverket i Säker Skog har varit av avgörande betydelse för projektets framgång. Det etablerade nätverket bör få fortsatt och förstärkt förankring i kunskapscentrets regi.

Resurser bör ges för utökad marknadsföring av körkortet ut mot målgruppen självverksamma skogsägare. En konsekvent uppbyggnad av varumärket och statusen kring körkortet bör säkras.

6.3.1 Ekonomiska incitament - utbildningscheck

Den höga kostnaden för en motorsågskurs anges som en hindrande faktor enligt enkätsvar från målgruppen. Utredningen menar därför att ett införande av en utbildningscheck skulle kunna vara ett effektivt sätt att öka utbildningstakten och därmed minska olyckorna i det självverksamma skogsbruket.

Nedan redovisas kortfattat de huvudsakliga delarna i ett system med utbildningscheckar för motorsågsutbildning.

Vid köp av ny professionell motorsåg överlämnas en utbildningscheck. Checken berättigar ägaren av sågen till subvention av kurskostnad och prov för motorsågskörkort med förslagsvis hälften av den totala kostnaden, dock maximalt till ett värde av 3 000 kr.

Checken omfattar endast ägaren till sågen när denne samtidigt är den som ska använda sågen. Anställda där arbetsgivaren är ägare till sågen omfattas därmed inte av systemet. För övrigt är anställda skogsarbetare som arbetar med motorsåg numera en liten grupp och förbrukar bara en liten andel av de nya proffssågar som säljs.

Checken kan inlösas endast om kursen fullföljs med godkänt prov för motorsågskörkort. Har innehavaren av checken redan körkort blir den utan värde.

Check som inte utnyttjas har inget värde. Checken är personlig och kan inte överlämnas till annan person. Checken måste utnyttjas för kurs och prov förslagsvis senast två år efter inköpet av såg.

Checken är endast giltigt hos de kvalitetssäkrade instruktörer för motorsågsutbildning som ingår i Säker Skog-nätverket och genomför utbildningarna enligt nätverkets krav.

Skälen för att systemet med utbildningscheckar knyts till inköp av nya proffssågar är följande:

- Att stimulera till inköp av ny såg är i sig säkerhetsfrämjande, då nyare sågar som regel har bättre säkerhetsanordningar. Att begränsa systemet till att enbart omfatta så kallade professionella sågar innebär att man med större träffsäkerhet når målgruppen självverksamma skogsägare. Låter man checken omfatta samtliga sågar vidgas målgruppen till att omfatta även grupper utanför lantbruket.
- Antalet inköpta professionella sågar uppgår årligen till ca 30 000. Sett mot dagens kapacitet att genomföra kurser och prov är denna grupp stor. Själva inköpstillfället är

också ett lämpligt tillfälle att marknadsföra såväl check som körkort. Att koppla till inköpstillfället bör underlätta hela hanteringen och de rutiner som krävs vid införandet av ett system med checkar.

- Livslängden på en motorsåg är begränsad, vilket innebär att hela målgruppen förr eller senare kommer att omfattas av erbjudandet.

6.3.2 Kostnadsberäkning

En kurs för motorsågskörkort ligger normalt på ca 5 000 kr. Till detta kommer avgift för prov. Total kostnad uppgår därmed till drygt 6 000 kr. Den tidigare redovisade årstakten är f.n. ca 2 000 kort, varav ca 30 % eller 600 kort avser självverksamma skogsbrukare. Utredningen bedömer att det är möjligt att med hjälp av utbildningscheckar öka denna årstakt till 3 000 kort per år för självverksamma skogsbrukare. På lite sikt och med rätt marknadsföring kanske det är möjligt att öka antalet till 5 000 per år.

Beräknad kostnad för motorsågskörkort: $3\,000 \times 6\,000 \text{ kr} = 18\,000\,000 \text{ kr}$ per år, varav utbildningscheckar bör svara för en betydande andel.

Beloppets storlek kan enligt utredningen motiveras med den mycket höga olycksförekomsten vid användandet av motorsåg.

6.4 Barnolycksfall

Av tillgänglig statistik framgår att olycksfrekvensen bland barn ökar med åldern och att den är högst i övre tonåren. Av olyckorna utgör olyckor med hästar en stor del vilket särskilt drabbar flickor. I övre tonåren drabbas pojkar av fler olyckor än flickor och de drabbas i huvudsak av olyckor vid maskinhantering. Det är alltså även inom barnolyckor ungefär samma olycksorsaker som för vuxna även om de djurrelaterade skadorna inte orsakas av nötkreatur. Utredningen menar att för att nå barn och ungdomar med information om olycksrisker måste föräldrar och andra vuxna användas som kunskapsförmedlare. För att informera föräldrarna och andra vuxna om de särskilda risker som är förknippade med barns deltagande i arbetet på gården kan den gårdsnära rådgivningen användas. Det ovan i utredningen beskrivna kunskapscentret finns då som kunskapsbank och resurs för att stötta rådgivningen. Eftersom många barn och särskilt flickor i stor utsträckning drabbas av hästrelaterade olyckor bör särskild uppmärksamhet riktas mot dessa. I rådgivningen kring detta kan t.ex. Konsumentverkets material om risker med hästhållningen användas.

6.5 Olycksfall bland äldre

Äldre drabbas av olyckor av samma karaktär som gruppen lantbrukare i sin helhet. Orsakerna till olyckor bland äldre kan åtminstone delvis förklaras av kroppens åldrande där bl.a. försämrade reaktionsförmåga och syn inte fullt ut kan kompenseras med större erfarenhet. Konsekvenserna av en olycka blir också, av samma skäl, ofta allvarligare än för en yngre person. Det går inte enligt vår bedömning att särskilja någon speciell olyckstyp som särskilt drabbar äldre. Åtgärderna för att nå denna grupp människor kan därför vara desamma som för lantbruket som helhet, dvs. rådgivning på gårdsnivå där man utöver den allmänna informationen också kan rikta informationen mot åldersrelaterade risker. Även i detta fall bör kunskapscentret kunna bidra med samlad information till rådgivningen.

Inom lantbruket är det en stor grupp äldre, främst män, som drabbas av olyckor vid arbete med motorsåg. Av inträffade dödsfall under perioden 2000 – 2006 var 50 procent över 60 år. Det är viktigt att kunna nå personer, inte minst i denna åldersgrupp, för att medvetandegöra

dem om ålderns inverkan. Det kan lämpligen göras i samband med motorsågskurser och prov för motorsågskörkort.

6.6 Övriga åtgärder

6.6.1 Förprovning av djurstallar bör även omfatta arbetsmiljö

Det är mycket angeläget att även arbetsmiljön beaktas vid byggnadsinvesteringar, eftersom dessa är dyra och som regel har lång livslängd. Om detta beaktande inte sker i direkt samband med byggnationen så är risken stor att det aldrig blir gjort. Om möjligt bör man försöka koppla ihop eller samordna förprovningen enligt djurskyddslagen med en arbetsmiljöprovning. Detta är ett angeläget område för kunskapscentret att arbeta med.

6.6.2 Högre krav på maskinhandeln

Högre krav måste enligt utredningens bedömning kunna ställas på maskinhandeln vad gäller bättre information och utbildning till köparen av lantbruksmaskiner och inomgårdsutrustning. Detta kan där så är lämpligt samordnas med det pågående arbetet med skogsbrukets koncept Säker Butik vilket bör utvecklas. Antalet butiker bör vara tillräckligt många och tillräckligt spridda för att täcka behovet i landet. Marknadsföringen av butikerna bör utvecklas och intensifieras.

6.6.3 Bättre statistik

En utförligare och mer tillförlitlig olycksstatistik är det mycket angeläget att få fram. Dels för att se om de här redovisade aktiviteterna får eftersträvad effekt, dels för att rättvist kunna jämföra lantbruksnäringen med andra branscher. Bättre statistik behövs även för utvärdering av olika insatser i olycksförebyggande syfte.

6.6.4 Deltagande i standardiseringsarbetet

En viktig möjlighet för att påverka arbetsmiljöarbetet på lång sikt är att Sverige genom SIS, experter från Arbetsmiljöverket och branschen, deltar i större utsträckning i det internationella standardiseringsarbetet inom lantbrukssektorn som gäller t.ex. maskiner, teknik och byggnation.

6.6.5 Mobiltelefoni - täckning och larmfunktion

Det är ett rimligt krav att även glesbygden ska ha god mobiltäckning. För ensamarbetare, vilka ofta återfinns inom lantbruket, är det särskilt viktigt. Modern teknik ger möjligheter även till avancerade lösningar, t.ex. ett larm kopplat till mobiltelefon i ett fordon om täckning inte finns direkt till mobilnätet just på den plats där arbetet utförs. Via GPS-teknik är det möjligt för ett utryckningsfordon att få exakt position för den nödställda. Det är viktigt för det olycksförebyggande arbetet att dessa teknikområden utvecklas och utnyttjas på bästa sätt.

6.6.6 Arbetskraft från andra länder

Inom lantbruket och kanske speciellt inom trädgårdsnäringen förekommer utländsk arbetskraft i allt större omfattning. Många är säsongsanställda och hinner inte lära sig svenska och kanske inte heller att sätta sig in i vilka olycksrisker som finns. Denna målgrupp kan behöva särskilda insatser i samband med arbetet för en god och säker arbetsmiljö.

6.6.7 Utbildning

Arbetsmiljöfrågorna måste integreras i den gröna sektorns samtliga utbildningar. Naturbruksgymnasierna är en viktig målgrupp. En stor del av framtidens företagare når man genom dessa skolor. Skolorna är också i många fall en lämplig utbildningsplats även för redan aktiva företagare. I naturbruksgymnasiernas kursplan finns ämnet arbetsmiljökunskap med. Det är viktigt att detta ämne utvecklas och att lärarkåren får regelbunden vidareutbildning inom ämnesområdet. Här kan arbetsmiljörådgivningen få en viktig funktion.

Det är också viktigt att universitets- och högskoleutbildningar med anknytning till lantbrukssektorn, främst vid SLU, har obligatorisk arbetsmiljö- och ledarskapsutbildning då många av sektorns framtida arbetsgivare, rådgivare och andra viktiga befattningshavare utbildas vid universitet och högskolor.

6.6.8 Forskningsinsatser

Forskning bör initieras kring hur man påverkar lantbrukare att ändra attityd och beteende till säkerhetsaspekterna. Forskningsinsatser bör också göras på teknikområdet, t.ex. bör alla inträffade olyckor vid motormanuellt skogsarbete följas upp så att eventuella nödvändiga justeringar i dagens rekommendationer kan införas i utbildning och provrutiner. Initiering av forskning och förmedling av forskningsresultat bör ingå som en del i kunskapscentrets uppgifter. Utredningen ser det inte som kunskapscentrets primära uppgift att själv genomföra denna forskning.

7 Beräknade kostnader

I rapporten redovisas de åtgärder som utredningen bedömer som de mest verkningsfulla för att motverka olycksfall och förbättra arbetsmiljön inom lantbruket. Åtgärderna bör ses mot bakgrund av att olyckorna medför stora kostnader för samhället och för den enskilde. Dessutom har vi i Sverige under de senaste åren haft en låg aktivitet på området och jämfört med andra länder har våra satsningar varit små.

De centrala åtgärderna i rapporten är en satsning på gårdsrådgivning, inrättande av ett kunskapscentrum samt subventionering av motorsågskörkort. Åtgärderna har redovisats i föregående avsnitt.

Här följer en ungefärlig uppskattning av kostnaderna för dessa tre åtgärder.

Tabell 7.1 Kostnadsuppskattning.

Åtgärd	Total kostnad, miljoner kr/år
Gårdsrådgivning	15
Kunskapscentrum	6
Motorsågskörkort	18
Summa	39

Kostnadsuppskattningen bygger på en bedömning av antalet gårdsrådgivningsbesök till 1 500 st. per år à 10 000 kronor. Kostnaden för Kunskapscentret baseras på en bedömd personalstyrka på fem anställda och medel för omkostnader, utbildningar, kampanjer och informationsmaterial. Antalet motorsågskörkort uppskattas till ca 3 000 st. per år à 6 000 kronor per styck vilket ger ett totalbelopp för åtgärden på 18 miljoner kronor.

Den sammanlagda kostnaden för de redovisade åtgärderna, totalt 39 miljoner kronor per år, kan synas hög men bör ses mot bakgrund av de många olyckorna inom näringen och de höga kostnaderna för dessa. I avsnitt 3 har vi i utredningen presenterat underlag och beräkningar som visar att den samhällsekonomiska kostnaden för olyckorna kan beräknas till mellan 2 och 3 miljarder kr per år. Vi bedömer att en bidragande orsak till de många olycksfallen och de höga kostnaderna är att de olycksförebyggande åtgärderna har varit otillräckliga och har saknat tillräcklig kontinuitet.

Enligt utredningens bedömning är det motiverat att kostnaderna för de olycksförebyggande åtgärderna delas mellan näringen och det allmänna. Detta då lantbruksnäringen är mer olycksdrabbad än andra näringar och dessutom till övervägande del består av små familjeföretag utan anställda. Dessa har som regel små resurser såväl ekonomiskt som tidsmässigt att satsa på kunskapsinhämtning om arbetsmiljö och olycksrisker, vilket också tidigare erfarenheter har visat. Vidare är samhällets kostnader för olycksförekomsten i lantbruket av betydande storlek, vilket redovisats tidigare i rapporten. Utredningen bedömer att de i rapporten redovisade olycksförebyggande åtgärderna kommer att leda till färre olyckor och därmed också en minskning av samhällets kostnader.

En möjlighet för det allmännas medfinansiering kan enligt utredningen vara att utnyttja Landsbygdsprogrammet, inom vilket det finns möjligheter till stöd för kompetensutveckling som skulle kunna användas. En sådan lösning är, enligt utredningens bedömning, förenlig med de ramar som ges av rådsförordningen. Eftersom de finansiella ramarna i programmet är budgetmässigt fullt utnyttjade t.o.m. 2008 torde dock en sådan finansiering kunna utnyttjas tidigast fr.o.m. 2009. Härutöver kan påpekas att det inom den tidigare omnämnda tvärvillkorsrådgivningen finns en arbetsmiljökomponent som kan samverka med den här beskrivna gårdsnära arbetsmiljörådgivningen.

Utredningen finner det motiverat att åtgärdernas genomförande tidsmässigt samordnas med den nuvarande programperioden, dvs. fram till 2013. Resultatet bör enligt utredningens uppfattning utvärderas i god tid inför arbetet med att utforma ett nytt Landsbygdsprogram. Då får man en grund för bedömning av i vilken omfattning arbetsmiljöfrågorna bör inkluderas i det nya programmet.

8 Referenser

Advances in the epidemiology of injuries as a basis for public policy. W. Haddon Jr, Public Health Rep. 1980 Sept-Oct; 95(5): 411-421

Arbetsolycksfall i jord- och skogsbruk 2004. Slutrapport, Stefan Pinzke och Peter Lundqvist, Temagrupp Arbetsvetenskap, Institutionen för jordbrukets biosystem och teknologi (JBT), SLU (2006)

Arbets-skador 2005. Sveriges officiella statistik/Arbetsmiljöverket, Arbetsmiljöverket, Solna, Rapport 2007:2

ASEK Kalkylvärden i sammanfattning. SIK A Rapport 2000:3

Bearbetad statistik från Nationellt centrum för lärande från olyckor (NCO), Räddningsverket (2007)

Effects of occupational safety rules measures with special regard to injuries. Springfieldt, B. Royal Institute of Technology, Department of Work, Stockholm (1993)

Färre arbetsskador inom lantbruksföretag. Preliminära resultat från JTI och IVL (2007)

Lantbrukets Arbetsmiljökommitté, personliga meddelanden från Anders Danielsson

Jordbruksstatistisk årsbok

Skogsstatistisk årsbok

Säkrare arbete med jordbrukstraktor. Synwoldt, U. Särtryck 63 TM 3674/98, Arbetarskyddsstyrelsen (1999)

Säkrare arbete med lantbruksmaskiner. Synwoldt, U. Särtryck, Arbetarskyddsstyrelsen (2000)

The Swedish Work Environment Authority and its initiatives relating to the work environment in Swedish forestry. Synwoldt, U. Doctoral thesis. Sveriges Lantbruksuniversitet, Uppsala (2001)

Vägtrafikens externa effekter 2006. SIK A PM 2007:1

Vägverkets samhällsekonomiska kalkylmodell – Ekonomisk teori och värderingar. Vägverket, Publikation 1997:130

REGERINGEN

Jordbruksdepartementet

Regeringsbeslut 1

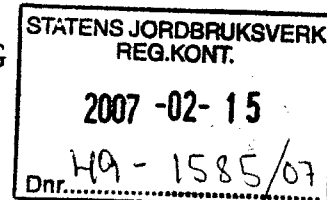
2007-02-08

Jo2006/1381

Jo2006/2129

Jo2006/2240

Statens jordbruksverk
551 82 JÖNKÖPING

Uppdrag att identifiera möjliga åtgärder för att motverka olycksfall i lantbruket

Regeringens beslut

Regeringen beslutar att ge Statens jordbruksverk och Skogsstyrelsen i uppdrag att identifiera möjliga åtgärder som lantbruksföretagen kan vidta för att motverka olycksfall i lantbruket. Med lantbruk avses jord- och skogsbruk. För skogsbruket omfattas det arbete som utförs av självverksamma skogsbrukare och andra verksamma i det småskaliga skogsbruket. Uppdraget skall redovisas samlat. Arbetet skall samordnas av Statens jordbruksverk. Förslag på åtgärder som ökar barns och äldre personers säkerhet skall särskilt beaktas.

Uppdraget skall redovisas efter samråd med Arbetsmiljöverket. Sveriges lantbruksuniversitet, Institutet för jordbruks- och miljöteknik, Skogforsk, IVL Svenska Miljöinstitutet, Lantbrukarnas Riksförbund, Svenska kommunalarbetsgivarförbundet, Skogs- och Lantarbetsgivarförbundet samt andra berörda organisationer skall ges möjligheter att lämna synpunkter. Befintliga nätverk med kunskaper om arbetsmiljö och olycksfall i lantbruket, t.ex. Lantbrukets Arbetsmiljökommitté, skall kontaktas och engageras i arbetet.

Uppdraget skall redovisas senast den 31 maj 2007.

Bakgrund

Jord- och skogsbruket är en av de fyra värst drabbade branscherna när det gäller olycksfall i arbetet. Varje år inträffar omkring 5 000 olyckor inom lantbruket i Sverige. Under 2006 omkom minst 13 personer p.g.a. olycksfall vid arbete i lantbruket, vilket är en ökning jämfört med tidigare år.

Arbete med djur i lantbruket innebär ofta en riskfylld arbetsmiljö, varför det finns ett behov av åtgärder för att minska dessa risker. De flesta

sv/ls

Postadress
103 33 Stockholm

Telefonväxel
08-405 10 00

E-post: registrator@agriculture.ministry.se

Besöksadress
Fredsgatan 8

Telefax
08-20 64 96

Telex
156 81 MINAGRI S

olycksfall med djur inblandade inträffar vid arbete med nötkreatur. Även hantering av hästar orsakar ett stort antal olycksfall varje år.

Arbete med stormfällad skog är särskilt riskfyllt. Stora krafter lagras i omkullblåsta och lutande träd vilket gör uppröjningsarbetet både svårt och riskfyllt. Detta har också aktualiserats med anledning av stormarna Gudrun och Per.

Lantbruket är förutom arbetsplats också hemmiljö för barn och andra familjemedlemmar. Maskiner, redskap och ekonomibygnader innebär en riskfylld miljö att vistas i. Därför behöver åtgärder formuleras för att göra lantbruken säkrare som fritidsmiljö, med särskild inriktning mot barns säkerhet. Äldre personer som är verksamma inom lantbruket drabbas ofta av arbetsskador och olycksfall och bör också beaktas särskilt.

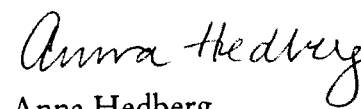
Många länder i Europa och övriga världen arbetar med att få ned antalet olycksfall i lantbruket. Behovet av åtgärder för att motverka olycksfall har även uppmärksamats genom den s.k. Kuopideklarationen. I deklarationen formuleras bl.a. en nollvision för dödsolyckor i lantbruket i Norden.

Mot denna bakgrund anser regeringen att det finns ett behov av att identifiera möjliga åtgärder som lantbruksföretagen kan vidta i syfte att motverka olycksfall.

Tidigare och pågående studier på området bör beaktas i arbetet. Ett exempel är det material om säkerheten inom hästsport och ridning som Konsumentverket har tagit fram på uppdrag av regeringen.

På regeringens vägnar

Eskil Erlandsson

Anna Hedberg

Likalydande till
Skogsstyrelsen

Kopia till

Statsrådsberedningen
Socialdepartementet
Finansdepartementet
Miljödepartementet
Näringsdepartementet
Arbetsmarknadsdepartementet
Institutet för jordbruks- och miljöteknik
Sveriges lantbruksuniversitet
IVL Svenska Miljöinstitutet
Arbetsmiljöverket
Lantbrukarnas Riksförbund
Skogforsk
Skogs- och Lantarbetsgivareförbundet
Svenska kommunalarbetsgivarförbundet

Arbetsolycksfall inom jord- och skogsbruk 2004

Peter Lundqvist, SLU

SLU Alnarp och SCB genomförde en omfattande enkätstudie bland jord- och skogsbruksföretag gällande frågeställningen om företaget drabbats av arbetsrelaterade olycksfall under 2004. Studien var utformad så att resultaten skulle kunna ge en god grund för att redovisa ett riksomfattande resultat.

Resultaten visade att ca 5000 arbetsolycksfall som medfört kroppsskada och utgjort hinder i arbetet inträffat på jordbruksföretag och jordbruksföretag i kombination med skogsbruk varav ca 74 % inom jordbruket och 18 % inom skogsbruket.

- På ca 7 % av alla jordbruksföretag inträffade minst ett olycksfall som medfört kroppsskada och som utgjort hinder i arbetet.
- Vad gäller olyckor inom olika driftsinriktningar framgår det att det är till stor del är jordbruksföretag med djurproduktion som drabbats, ca 70 %.
- Allra högst andel olycksfall inträffade på företag med mjölkproduktion. Under 2004 drabbades 15 % av alla gårdar med mjölkproduktion av ett eller flera olycksfall.
- För inriktningen mjölkkor inträffade flest olycksfall vid mjölkning och hantering samt förflyttning av djur (framförallt spark, tramp, slag, klämning o.d. från djur).
- Fallolyckor (t.ex. halkning/snubbling) var relativt vanliga förutom vid mjölkning, även vid utgödsling, stallrengöring och vid kraftfoderhantering.
- Övervägande olyckshändelser med andra husdjur var slag, spark o.d. från djur vid arbete med köttdjur och rekryteringsdjur till mjölkproduktion (t.ex. spark, stångning) och med suggor, galtar och smågrisar (t.ex. påsprungen, klämning).
- Flest olyckshändelser inom inriktning grödor inträffade vid arbete, transport och lagring av grovfoder och strö (t.ex. balhantering) och tröskgrödor (t.ex. vid arbete med skördeträska, spannmålskross, silotorn etc).
- Vid traktorkörning var det vanligaste olycksområdet till- och fränkoppling av redskap, maskin, vagn etc.
- Inom området byggnader och inventarier inträffade flest olyckor i samband med reparationsarbeten. Vanliga händelser var fallolyckor (t.ex. från stegar), kontakt med föremål i vila (kläm- /skärskador) och träffad av flygande/fallande föremål (t.ex. föremål som lossnat vid reparationsarbete).
- Sannolikt inträffade det färre än 100 olycksfall inom trädgårdsodling under år 2004. Vanliga olycksfall vid arbete på friland och i växt hus var fall- och snedtrampskador. Ca 18 % av samtliga olycksfall inträffade på jordbruksföretagens skogsbruksarbete.
- De vanligaste olycksfallen inom skogsbruk inträffade vid motormanuell avverkning, gallringsarbete speciellt vid fällning (t.ex. träffad av fallande träd) och kvistning (t.ex. olyckshändelse med motorsåg).
- Inom skogsvård inträffade flera olycksfall vid arbete med röjning.
- Flest olycksfall inom området energi inträffade i samband med vedklyvning (t.ex. klämskador i vedklyv) och vedkapning (t.ex. avkapade fingrar).
- Ca 8 % av de studerade olycksfallen inträffade i annan näringsverksamhet än jordbruk, trädgårdsodling eller skogsbruk. Flest olycksfall i annan näringsverksamhet inträffade i samband med hästverksamhet, speciellt händelser som slag, spark o.d. från djur (t.ex. spark/trampning, avkastning från hästen).

Andra övergripande resultat:

- På ca 7 % av alla jordbruksföretag inträffade minst ett olycksfall som medfört kroppsskada och som utgjort hinder i arbetet.
- Vad gäller olyckor inom olika driftsriktningar framgår det att det till stor del är företag med djurproduktion som drabbas, närmre 60 %.
- Allra högst andel olycksfall inträffade på företag med mjölkproduktion. Under 2004 drabbades 15 % av alla gårdar med mjölkproduktion av ett eller flera olycksfall.
- Två tredjedelar av olycksfallen inträffade i Götaland (66 %).
- En tredjedel av olycksfallen inträffade på företag där arbetet till minst 90 % utfördes ensam av brukaren.
- Ca hälften av jordbruksföretagen som rapporterade olycksfall hade anställda.
- 81 % av olycksfallen inträffade på företag där jordbruket var huvudsyssla.
- Brukaren var den som främst drabbades av olycksfall (61 %), familjemedlem (32 %) samt anställda (6 %).
- Vid 60 % av olycksfallen söktes sjukvård.
- Den genomsnittliga frånvaron från arbetet var 14 dagar beräknat på samtliga verksamma. För de som minst en dag avstod från arbete till följd av olycksfallet var den genomsnittliga frånvaron 32 dagar.
- Endast 16 % av skadorna ledde till sjukskrivning.
- Den genomsnittliga sjukskrivningstiden beräknat på samtliga verksamma inom jord- och skogsbruket var 9 dagar. I de fall då man blev sjukskriven minst en dag var den genomsnittliga sjukskrivningstiden 56 dagar.
- 84 % av olycksfallen drabbade män.
- Flest skador drabbade ålderskategorin 55-64 år (40 %).
- Den drabbade hade i genomsnitt 29 års yrkeserfarenhet, 76 % hade minst 10 års yrkeserfarenhet.
- Två tredjedelar av olycksfallen inträffade utomhus.
- Vanligaste skadehändelse var djurrelaterade olycksfall följt av fall- och fordonsolyckor.
- Vanligaste verksamhetsområde vid skadetillfället var byggnader/inventarier (27 %), följt av mjölkkor (24 %), andra djur (20 %) samt traktorkörning (5 %).
- Sjukvård söktes först vid sjukhus (65 %), följt av vårdcentral (19 %), i 8 % av fallen tillkallades ambulans.
- Kroppens nedre regioner (höftled, ben och knä samt fot, fotled och tår) drabbades av 31 % av skadorna. Hand, handled och fingrar drabbades av 22 %, följt av huvudskador (10 %).
- Vanligaste skadetyper var klämning (38 %), följt av sårskada (14 %) samt skelettskada (12 %).
- Endast 11 % av skadorna hade anmälts till Försäkringskassan.

Barnolycksfall på lantbruksföretag

Christel Benfalk och Anders Ringmar

Bakgrund

Varje år sker ett antal olyckor inom lantbruket där barn är inblandade. Det uppmärksammas stort i media. Den förra regeringen hade också intentioner att arbeta mot en nollvision för dödsfall. Den borgerliga regeringen har fortsatt arbetet och därför har Jordbruksverket respektive Skogstyrelsen fått i uppdrag att arbeta för att motverka olycksfall i lantbruket. Mot bakgrund av detta samt att inom ramen för SLF projektet "Färre arbetsskador i lantbruksföretag" (förstudie) har det framkommit ett behov av att studera hur statistiken ser ut för barnolycksfallen inom lantbruket.

Syfte

Syftet med projektet var att ta fram ett underlag för hur barnolycksfallen ser ut vad gäller frekvens, ålder på barnet och i vilka förlopp olyckorna fanns och där så är möjligt även orsaken till olyckan.

Material och metoder

I denna studie har en sammanställning gjorts över alla anmälda barnolyckor mellan åren 1999-04-10 till 2007-01-30. I samarbete med handläggarna på LRF Försäkring har vi tagit fram de fall av barnolyckor som finns i Basförsäkringen och Olycksfallsförsäkringen. Orsaken till varför vi inte analyserat Barnförsäkringen är att den kan tecknas av alla d.v.s. inte bara av lantbruksfamiljer, vilket gör att vissa olyckor inte alls är jordbruksrelaterade utan kan ha hänt ex. på dagis, vid lek i skolan, hemma etc. Däremot antog vi att Basförsäkringen och Olycksfallsförsäkringen hade en tydligare koppling till lantbruksföretag. Barn definieras i denna studie som barn under 18 år.

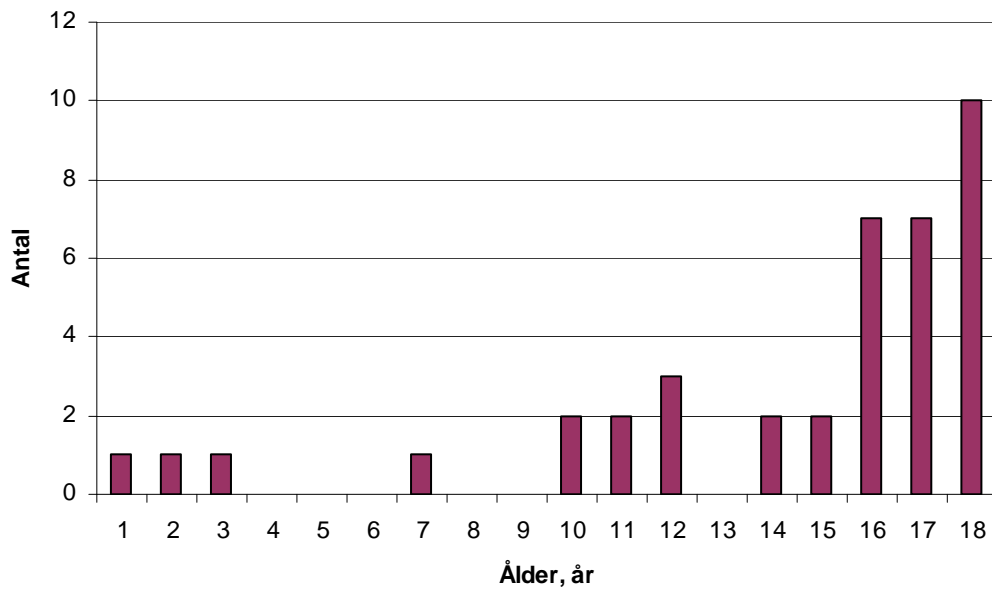
Resultat

Totalt fanns 237 olycksfall efter att dubbelanmälningar hade tagits bort. Utav dessa 237 olycksfallen föll 33 bort p.g.a. att de inte fanns i arkivet utan var troligtvis ute hos handläggarna etc. och var därför svåra att hitta. Utifrån underlaget i databasen bedömde vi inte att dessa 33 olyckor var relaterade till jordbruket. Kvar fanns 204 olyckor som ingick i studien. När vi gått igenom alla fallen och sorterat bort de som inte tillhörde jordbruksrelaterade barnolyckor fanns 39 olyckor kvar. Resultatet redovisas i tabell 1. Antalet olyckor som sker mellan 16 till 18 år ökar markant jämfört med andra åldrar (figur 1). Upp till och med 9 års ålder skedde bara enstaka olyckor. Flickor utsätts för olyckor i lika hög grad som pojkar. Materialet visar i stort sett 50 % fördelning mellan könen men olycksfallen för pojkar är finns i större utsträckning i de högre åldrarna (16-18 år;

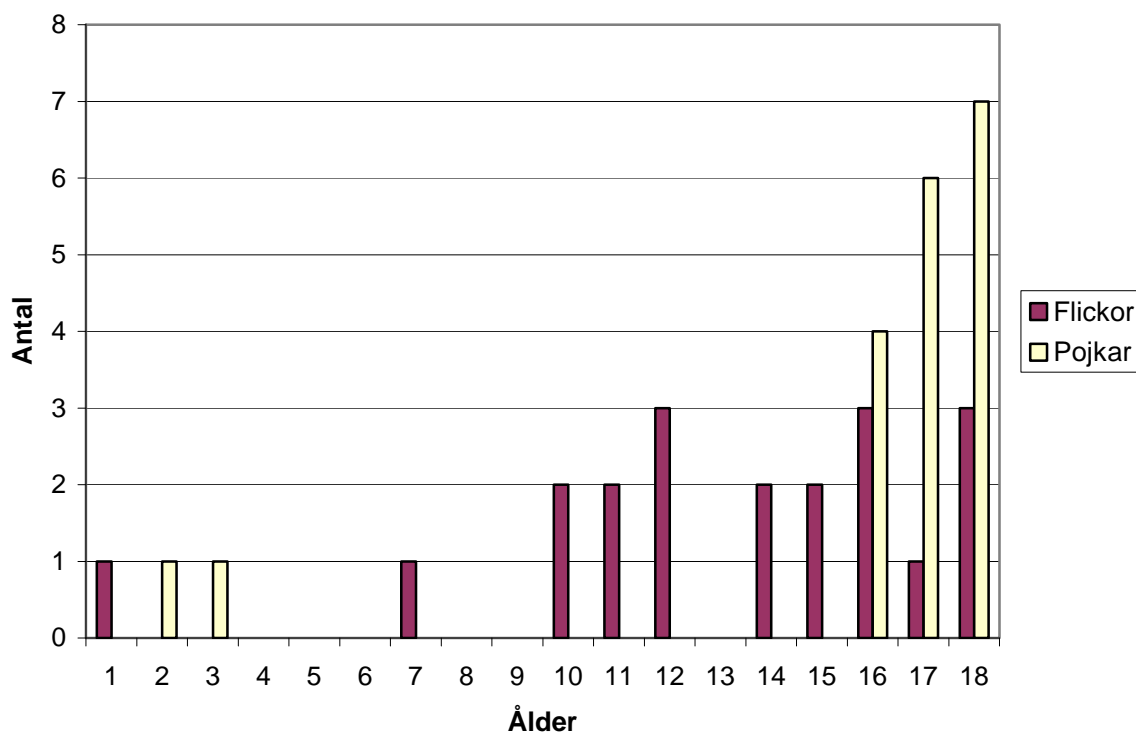
figur 2). Utifrån de grupperingar som vi indelat olyckorna i (ved, maskiner, häst, djur, skog, övrigt) står gruppen "häst" för 50 % av dem (figur 3).

Tabell 1. Resultatet av de analyserade olyckorna, ålder (år), Kön (kvinna/man), Kroppsdel (var olyckan träffade) samt gruppering (ved, maskiner, häst, djur, skog och övrigt).

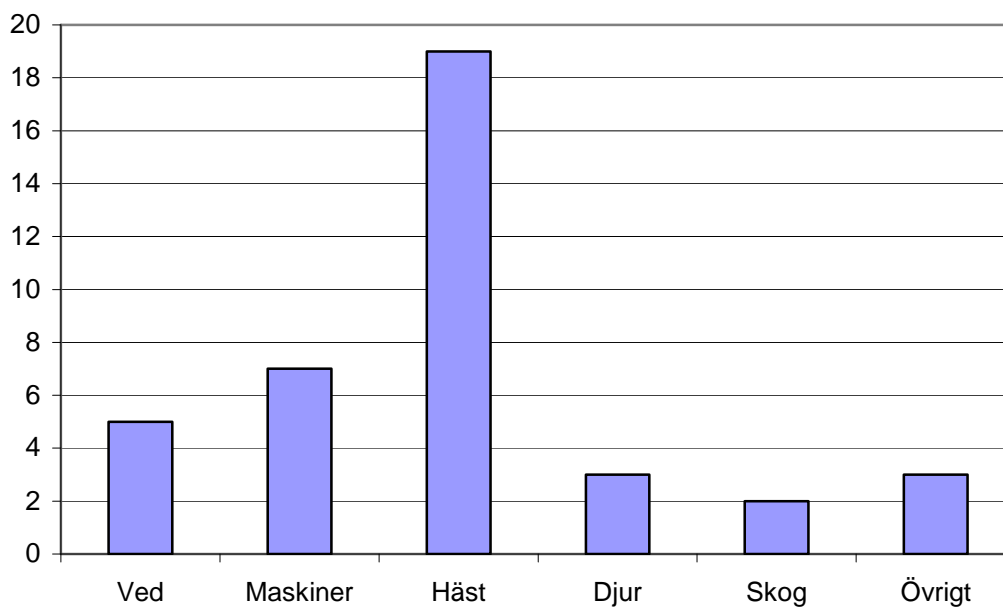
Ålder	Kön	Gruppering	Kroppsdel
1	K	Ved	Tand
2	M	Övrigt	Lever
3	M	Övrigt	Ansikte
7	K	Maskiner	Finger
10	K	Häst	Axel arm
10	K	Häst	Axel arm
11	K	Häst	Höftled knä ben
11	K	Häst	Höftled knä ben
12	K	Häst	Huvud
12	K	Häst	Rygg ryggrad
12	K	Häst	Axel arm
14	K	Häst	Höftled knä ben
14	K	Häst	Inre organ ej i övrigt def.
15	K	Häst	Ansikte
15	K	Häst	Höftled knä ben
16	M	Ved	Finger
16	M	Djur	Bål (utom ryg)
16	K	Häst	Fotled fot
16	M	Ved	Öga
16	M	Maskiner	Finger
16	K	Övrigt	Höftled knä ben
16	K	Häst	Bäcken
17	K	Häst	Rygg ryggrad
17	M	Djur	Tand
17	M	Häst	Höftled knä ben
17	M	Häst	Näsa
17	M	Maskiner	Handled hand
17	M	Skog	Fotled fot
17	M	Skog	Höftled knä ben
18	M	Maskiner	Finger
18	M	Djur	Höftled knä ben
18	K	Häst	Fotled fot
18	M	Maskiner	Handled hand
18	M	Häst	Finger
18	K	Häst	Huvud
18	M	Ved	Finger
18	K	Maskiner	Finger
18	M	Maskiner	Öga
18	M	Ved	Finger

Figur 1. Antal barnolyckor som skedde vid olika åldrar

Figur 2. Antal flickor/pojkar vid olika åldrar som utsattes för olyckor

Figur 3. Antal olyckor inom grupp (ved, maskiner, häst, djur, skog och övrigt)

Konklusioner

- Hästolyckorna är den markant största olycksfallsgruppen och borde undersökas mer hur olyckor kan minimeras.
- Olyckorna ökar i antal ju äldre barnen blir och är störst i övre tonåren.

Möjlig fortsättning

Att gå igenom statistiken för LRF Försäkrings Barnolycksfall där ca 1 000 anmälningar finns.

Lantbrukets Arbetsmiljökommitté (LAMK)

Anders Danielsson, LAMK

Lantbrukets arbetsmiljökommitté bildades 1982. Målsättningen var att öka samverkan om arbetsmiljöfrågorna inom lantbruket.

LAMK hade initialt en sekreterarfunktion på halvtid som innehades av JBT, SLU Alnarp. Finansieringen av denna stod den dåvarande Arbetsmiljöfonden för. Då Arbetsmiljöfonden lades ned 1986 lyckades ingen annan finansiering skapas utan sekreterarfunktionen upphörde. Organisationerna som var med under den första perioden var Jordbruksverket, Maskinbranschen, SLU och sedermera Skogs- och Lantbrukshälsan m.fl.

Under den period man hade finansiering hade LAMK en aktiv verksamhet. Man tog bl.a. fram ett antal skrifter "LAMK:s rekommendationer" inom ämnena: belysning i djurstallar, buller, dammbekämpning, fallolyckor, foderhantering, gödselgaser, djurhantering och arbetsställningar och lyft.

När det ekonomiska stödet försvann sjönk aktivitetsnivån och kommittén övergick mer till att bli ett forum för erfarenhetsutbyte. Denna funktion har dock varit viktig och har värderats högt av de ingående organisationerna då något annat forum för arbetsmiljöfrågorna inom den gröna sektorn inte funnits.

Deltagare

Verksamheten i LAMK hanteras av arbetsutskottet som i dag består av Arbetsmiljöverket, Kommunal, Skogs- och Lantarbetsgivareförbundet, Lantbrukarnas Riksförbund, MaskinLeverantörerna, Sveriges Lantbruksuniversitet, Institutet för jordbruks- och miljöteknik, Svensk Mjölks och DeLaval.

Uppdrag och målsättning

Lantbrukets arbetsmiljökommitté är ett nätverk som arbetar för en bättre arbetsmiljö utifrån en helhetssyn på företaget med människan i centrum.

Målsättningen är att verksamma inom gröna sektorn inte ska drabbas av arbetsskador eller arbetsjukdomar. Målsättningen är också att verksamheten ska bidra till en bättre lönsamhet för sektorn.

Verksamhet

LAMK har i dag en viktig funktion genom att kompetensen kring arbetsmiljöfrågorna regelbundet samlas. Detta möjliggör att viktiga arbetsmiljöfrågor för branschen identifieras. Man initierar nya forskningsprojekt, olika undersökningar och utvärderingar. Samarbetet bidrar också till att informationsmaterial och utbildningsinsatser tas fram inom de ingående organisationerna. Verksamheten omfattar också ett årligt öppet seminarium om aktuella arbetsmiljöfrågor som vanligen genomförs i samband med LAMK:s årsmöte i november/december. LAMK har också blivit Sveriges kontaktyta för det nordiska samarbetet om företagshälsovård och forskning inom lantbrukets arbetsmiljöfrågor, Nordic Meeting on Agricultural Occupational Health (NMAOH). Detta innebär bl.a. att LAMK står för värdskapet när den nordiska konferensen som genomförs vartannat år ska vara i Sverige.

Det nordiska samarbetet är mycket värdefullt för kunskapsspridning och kompetensutveckling kring frågor och arbetsmiljö och företagshälsovård för hela den gröna sektorn.

LAMK har i dag en viktig funktion som ett aktivt nätverk för erfarenhetsutbyte. Behovet av ytterligare insatser för att stärka arbetsmiljöarbetet i branschen är stort men då ingen finansiering finns blir verksamheten tyvärr alltför begränsad.

Enheten för maskiner och personlig skyddsutrustning
Uwe Synwoldt, 08-730 93 89
uwe.synwoldt@av.se

Arbetsmiljöverkets regelverk - lantbruket

Arbetsmiljöreglerna som räknas upp nedan är de regler/föreskrifter som varje arbetsgivare behöver. Men uppräknade regler/föreskrifter är inte på något vis fullständigt. De kan behöva kompletteras med regler/föreskrifter som berör den lokala arbetsplatsen.

I Arbetsmiljöverkets katalog ADI 100 finns information om fler regler som kan beröra branschen och på webbplatsen www.av.se finns också alla gällande regler. På webbplatsen kan du även hitta rapporter, informationsbroschyrer samt böcker som kan vara av intresse för arbetsmiljön.

Lagar

- Arbetsmiljölagen
- Arbetstidslagen

Föreskrifter:

- 2001:01 Systematiskt arbetsmiljöarbete

Andra föreskrifter

- 1982:03 Ensamarbete
- 1982:17 Anteckningar om jourtid, övertid och mertid
- 1985:03 Tjurar
- 1986:13 Oljor
- 1993:10 Maskiner och andra tekniska anordningar (Omtryckt i AFS 1994:48)
- 1993:17 Kränkande särbehandling i arbetslivet
- 1994:01 Arbetsanpassning och rehabilitering
- 1996:01 Minderåriga
- 1997:11 Varselmärkning och varselsignalering på arbetsplatser
- 1998:01 Belastningsergonomi
- 1998:05 Arbete vid bildskärm

- 1999:07 Första hjälpen och krisstöd
- 2000:02 Användning av motorkedjesågar och röjsågar
- 2000:04 Kemiska arbetsmiljörisker
- 2000:42 Arbetsplatsens utformning
- 2001:03 Användning av personlig skyddsutrustning
- 2004:06 Användning av traktorer
- 2005:15 Vibrationer
- 2005:16 Buller
- 2006:04 Användning av arbetsutrustning (fram till 1 juli 2007 AFS 1998:04)

Allmänna råd

- 1980:14 Psykiska och sociala aspekter på arbetsmiljön
- 1992:20 Arbete med flytgödsel
- 1994:11 Organiskt damm i lantbruk

ADI-broschyrer som informera om regler/föreskrifterna samt kan fungera som checklistor:

- ADI 161 Anmäl din arbetsskada
- ADI 523 Att köpa nya maskiner
- ADI 278 Farlig axel
- ADI 596 Manuell kvistning
- ADI 462 Minimikrav för ensamarbete i skogen
- ADI 584 Minimikrav för upparbetning av stormfälld skog
- ADI 203 Samordningsansvaret för arbetsmiljön
- ADI 588 Säker besprutning i stormfälld skog
- ADI 082 Säkert jobb med röjsåg
- ADI 531 Säkrare arbete med lantbruksmaskiner
- ADI 518 Säkrare traktorkörning! 10 viktiga punkter
- ADI 460 Tips till dig som arbetar i lantbruket - Så undviker du att andas in det farliga dammet
- ADI 573 Trämögel
- ADI 292 Undvik risker vid trädfällning
- ADI 520 Växter och bekämpningsmedel

Böcker som kan vara till hjälp:

- Aktiebolag och fysiska personer som arbetsgivare
- Arbetsmiljöansvar och straffansvar
- Uppgiftsfördelning i det systematiska arbetsmiljöarbetet

Nedan följer en kort beskrivning av de regler/föreskrifter som anses viktiga med hänsyn till uppdraget.

Arbetsmiljölagen

I arbetsmiljölagen (1977:1160) finns regler om skyldigheter för arbetsgivare och andra skyddsansvariga om att systematiskt förebygga ohälsa och olycksfall i arbetet. Det finns också regler om samverkan mellan arbetsgivare och arbetstagare, till exempel regler om skyddsombudens verksamhet. Arbetsmiljön omfattar alla faktorer och förhållanden i arbetet:

- tekniska,
- fysiska,
- arbetsorganisatoriska,
- sociala samt
- arbetets innehåll.

Ensam- och familjeföretag

Särskilda regler gäller för företagare, som ensamma eller bara tillsammans med medlemmar av sin närmaste familj driver verksamhet utan att ha anställda. De måste följa sådana föreskrifter som handlar om maskiner och andra tekniska anordningar och om farliga ämnen, t.ex. kemiska produkter (3 kapitel, 5 § andra stycket). Denna bestämmelse har i praxis tolkats så att den tar sikte på föreskrifter om skydd mot risker från tekniska anordningar och risker från farliga ämnen. Ensam- och familjeföretagare måste alltså följa alla bestämmelser som syftar till att skydda mot sådana risker.

Arbetstidslagen

I arbetstidslagen (1982:673) finns bland annat regler om hur mycket man får arbeta per dygn, per vecka och per år. Den tar upp jourtid och beredskap, vilka raster och pauser man har rätt till och vad som gäller för nattvila. I arbetsmiljölagen (1977:1160) finns dessutom särskilda regler om hur mycket personer som är under 18 år får arbeta.

Arbetstidslagen gäller, med vissa undantag som anges i andra paragrafen, allt arbete som utförs för en arbetsgivares räkning i Sverige. Lagen gäller alltså oavsett om det är fråga om ett svenskt eller ett utländskt företag, så länge verksamheten bedrivs här.

AFS 2001:01 Systematiskt arbetsmiljöarbete

Arbetsmiljön ska hanteras som en naturlig del i den dagliga verksamheten och omfatta även de psykologiska och sociala förhållanden i arbetsmiljön. Förändringar har gjorts för att fler mindre företag ska använda sig av reglerna.

Företagshälsovården knyts till arbetsmiljöarbetet som en expertresurs. En gräns vid tio arbetstagare gäller för vissa dokumentationskrav. Alla arbetsgivare ska ha skriftliga riskbedömningar, sammanställningar av skador, tillbud och handlingsplaner. Handlingsplaner ska göras när åtgärder inte genomförs omedelbart. Också den som hyr in arbetskraft ska ha ett systematiskt arbetsmiljöarbete.

AFS 1985:03 Tjurar

Föreskriften gäller hantering av tjurar som är äldre än sex månader. Tjurskötare och andra arbetstagare, som har kontakt med tjur, ska informeras om innehållet i föreskrifterna.

Förutom olycksfall med tjurar är olycksfallen med hästar och kor frekventa. Därför arbetar Arbetsmiljöverket för närvarande med en föreskrift **Arbete med djur** (se remissförslaget på AV's hemsida - www.av.se - lag och rätt - föreskriftsarbete - pågående föreskriftsarbete).

AFS 2006:04 Användning av arbetsutrustning

Föreskrifterna gäller användning av arbetsutrustning i arbetet. De grundar sig på arbetsmiljölagen 1977:1160. Ansvarig för arbetsmiljön är arbetsgivaren som kan vara en juridisk eller fysisk person. Om flera arbetsgivare bedriver verksamhet på samma ställe är de skyldiga att se till att de inte utsätter andras anställda för risker från den utrustning de använder. Tre rundelement i arbetsmiljöarbetet är Människan (M), Tekniken (T) och Organisationen (O) - ett s.k. MTO-perspektiv. Det är viktigt att hitta risker för ohälsa och olycksfall innan de byggs in i systemet.

AFS 2000:02 Användning av motorkedjesågar och röjsågar

Föreskriften är ett komplement till AFS 2006:04 Användning av arbetsutrustning.

Innehåller både tekniska och organisatoriska krav, bl.a. om ensamarbete. En tabell för vägledning vid val av personlig skyddsutrustning finns.

AFS 2004:06 Användning av traktorer

Den som arbetar med en traktor ska känna till traktorns konstruktion, säkerhetsanordningar och egenskaper i den omfattning som behövs för en säker användning i olika arbetssituationer. Föreskrifterna gäller jordbruks- och skogsbrukstraktorer som är konstruerade och tillverkade för en hastighet mellan 6 och 40 kilometer i timmen. Nytt är bl.a. att man ska ha tillgång till första förband när man arbetar med traktorer, och att traktorn måste ha taklucka om den ska användas på frusna vattendrag.

AFS 1996:01 Minderåriga

För de som inte fyllt 18 år är vissa arbetsuppgifter och arbetstider inte tillåtna. För den som fyllt 16 år finns vissa bestämmelser. Förteckning finns över särskilt riskfyllda arbetsuppgifter samt över helt förbjudna sådana. Exempel på enkla ofarliga uppgifter för 13-14 åringar finns med. För arbetstiden finns begränsningar och regler för arbetstidens förläggning.

AFS 1993:10 Maskiner och andra tekniska anordningar (Omtryckt i AFS 1994:48)

Motsvarar EU:s maskindirektiv. Reglerna ålägger tillverkare och leverantörer ansvaret för att deras maskiner uppfyller direktivets grundläggande krav på säkerhet och hälsa samt är CE-märkta.

Datum
Oktober 2000

Resultat från projektet
”SÄKRARE TRAKTORKÖRNING - 10 VIKTIGA PUNKTER”

Projektledare: Uwe Synwoldt, CTM, ASS

Projektgrupp: 18 Yrkesinspektörer från följande distrikt: Göteborg, Linköping, Malmö, Stockholm, Växjö och Örebro

Besöken av de slumpmässiga från SCB's lantbruksregister utvalda gårdar genomfördes våren/sommaren 1999. Vid besöken överlämnades checklistor för maskiner och andra ADI broschyrer.

Antal besökta gårdar: 413

Antal inspekterade traktorer: 1013

Medelålder på traktorerna: 16 år

Antal ställda krav: 1992

Arealstorlek: 30-50 ha 29 % 50-100 ha 44 % > 100 ha 27 %

Anställda: 24 % **Ensamföretagare:** 73 %

Traktorn används årligen: <50 tim 11 % 50-400 tim 59 % >400 tim 28 %

	Ja (%)	Nej (%)	Ej aktuellt (%)	Krav från YI (%)
1. Instruktionsbok				
Finns instruktionsbok?	93	5	1	
2. På- och avstigning				
A. Är det lätt och säkert att stiga på/av?	91	8	1	
B. Är fotstegen hela?	91	5	4	4
C. Fungerar dörrlås och dörrstopp?	86	8	5	5
D. Finns handtag vid insteg?	93	4	3	
3. Förarplats				
A. Är förarstolens infästning stabil?	92	6	1	5
B. Fungerar fjädringen?	94	4	2	2
C. Är stolen lätt att ställa in?	89	7	4	2
D. Är golvet vid förarplatsen fritt från verktyg eller andra lösa delar?	85	14	1	10
E. Är hyttens bärande konstruktion intakt?	98	1 (9)	1	1 (6)
4. Säkerhet vid körning				
A. Är färdbromsen funktionsduglig?	92	7	1	6
B. Är parkeringsbromsen funktionsduglig?	91	6	2	5
C. Är styrningen tillfredsställande? (lätt styrning, inget glapp)	93	5	1	5
D. Fungerar färdbelysningen?	72	25	3	21
E. Fungerar blinkers?	72	23	5	18
F. Är arbetsbelysningen anpassad efter behovet?	87	4	8	3
G. Fungerar backspeglar (hela och justerbara)?	72	21	7	17

ARBETARSKYDSSTYRELSEN YRKESINSPEKTIONEN

	Ja (%)	Nej /%)	Ej aktuellt (%)	Krav från YI (%)
5. Reglage				
A. Är tryckförande hydrauloljeledning i hytten skyddade?	32	8	59	3
B. Är kopplingen lätt att påverka (<15kp pedaltryck)?	78	19	2	4
6. Tillkoppling av maskiner och arbetsutrustning				
A. Är lantbruksdraget intakt?	84	1	14	1
B. Är hitchkroken intakt?	82	9	9	8
C. Fungerar låsningen av hitchkroken?	88	3	8	2
D. Finns skydd för kraftuttag?	75	23	2	19
E. Finns yttre fränslag av kraftuttaget?	11	66	23	
F. Går det att låsa arbetsutrustningen vid service ?	27	15	58	3
7. Buller				
A. Är bullernivån besvärande i hytten?	32	65	2	
B. Används hörselskydd?	69	28	2	3
8. Vibrationer				
A. Finns det besvärande vibrationer i ratt / reglage?	12	86	2	
B. Finns det besvärande vibrationer i förarstolen?	9	89	2	
9. Första hjälpen				
A. Finns första förband tillgängligt ?	16	81	2	45
B. Är kommunikation vid riskfyllt ensamarbete löst?	82	15	2	3
10. Minderåriga				
A. Kör minderåriga (<18 år) traktor?	16	60	22	
B. Om ja, finns då föreskriften "Minderåriga i arbetslivet"?	23	77	1	
När barn är medpassagerare:				
C. Kan traktorn startas av barnen?	24	76		
D. Kan barn sitta säkert?	57	43		
E. Kan dörrar och fönster spärras?	72	28		
F. Kan reglagen spärras?	38	62		
G. Har barnen tillgång till hörselskydd?	26	8	64	
Fungerar huvudströmbrytare?	Ja 72%	Nej 11%		
Finns pulversläckare?	Ja 15%	Nej 68%		
Finns skyddsslangar och polskydd?	Ja 45%	Nej 34%		
Den intervjuade är:	Kvinnlig förare 4%			
Manlig förare 95 %				
Har traktorn åtgärdats före inspektionen?				
A.	Nej 75 %			
B.	B. Ja, efter kännedom om kampanjen genom tidning 3%			
C.	C. Ja, efter brevet från Yrkesinspektionen 5 %			

ARBETSKYDSSTYRELSEN YRKESINSPEKTIONEN

	Ja %	Nej %	Krav YI antal
4. Maskinskydd			
A. Är maskinens alla rörliga delar väl skyddade?	92	8	76
B. Finns nödvändigt skydd mot utkast av föremål?	97	3	11
5. Maskiner med arbetsplats			
A. Är tillträdesvägar och arbetsplattformar säkra vid arbete?	93	7	8
B. Har personer på maskinen möjlighet att stoppa maskinens rörelser?	65	35	11
C. Har personer på maskinen möjlighet att prata med traktorföraren under drift?	48	52	11
6. Maskininställningar			
A. Förekommer det att föraren lämnar traktorn när kraftöverföringen till maskinen är igång?	27	73	
B. Måste maskinen vara igång vid inställningar och justeringar ?	13	87	
C. Kan föraren stoppa maskinen när han befinner sig runt/på/vid maskinen?	15	85	11
7. Vägtransport			
Om traktorans anordningar skymmes:			
A. Finns fäste för LGF-skyld monterad?	75	25	43
B. Finns belysning på maskinen?	66	31	31
C. Finns blinkers på maskinen?	66	31	31
8. Service och underhåll			
A. Finns säkra tillträdesvägar på maskinen?	95	5	4
B. Finns spärranordning om man arbetar under upplyft maskin eller maskindel?	80	20	16
9. Ergonomi			
A. Finns det arbetsmoment vid drift, service och underhåll som innebär olämpliga arbetsställningar och arbetsrörelser?	16	84	1
10. Minderåriga			
A. Använder minderåriga maskinen?	2	98	1

De 1601 inspekterade maskiner ingick i följande maskinkategorier:

75 plogar	22 slaghackar	73 gödselspridare	64 balpressar	62 självlastarvagnar	77 skördetröskor
103 harvar	23 exakthackar	4 bevattningsmaskiner	51 rundbalpressar	100 såmaskiner	8 vedkappar
37 vältar	67 rotorslåtterm.	119 gödningsspridare	4 fältpressar	6 sättmaskiner	15 vedklyvar
5 sladdar	24 slåttermaskiner	89 växtskyddssprutor	92 strängläggare	38 potatisupptagare	10 utfodringsvagnar
7 tallriksplogar	82 slåtterkrossm.	28 gödseltunnor	97 hövändare	7 betupptagare	205 övriga

Jordbruksrådgivning om tvärvillkor och arbetarskydd

Susanna Degaardt, Jordbruksverket

Tvärvillkoren är ett antal regler inom olika områden som lantbrukare måste följa för att inte riskera att få avdrag på vissa vanliga jordbrukarstöd. Tvärvillkoren delas in i skötselkrav och verksamhetskrav:

Skötselkraven innebär att all jordbruksmark ska hållas i god jordbrukshävd. Åkermark ska till exempel hållas fri från fleråriga skott av sly, buskar och träd och befintlig dränering ska underhållas så att marken inte försumpas. Betesmark ska skötas med årligt bete och får inte växa igen.

Verksamhetskraven utgörs av många av de regler som redan finns inom befintliga regelverk för områdena folkhälsa, djurhälsa, växtskydd, miljö och djurskydd.

Tvärvillkoren infördes 2005 och finns i alla EU-länder men vilka regler de omfattar kan skilja sig från land till land. Syftet är att bidra till utvecklingen av ett hållbart jordbruk och ett ökat tryck från allmänheten på att jordbrukarstöd inte ska betalas ut till dem som inte lever upp till samhällets grundläggande krav. Att tvärvillkoren följs kontrolleras främst i samband med kommunernas eller länsstyrelsernas ordinarie kontroller.

System för rådgivning och finansiering

Sverige och andra EU-länder ska senast 2007 ha inrättat ett system som erbjuder enskilda lantbrukare rådgivning om tvärvillkoren. Rådgivningen måste finnas tillgänglig i hela landet. Jordbruksverket har sedan förra året funderat på hur rådgivningen kan utformas. Det mesta beskrivs i underlagsrapporten "Jordbruksrådgivning om tvärvillkor och arbetarskydd – förslag till rådgivningssystem i Sverige".

Enligt förordningen bakom Landsbygdsprogrammet 2007-2013 kan ett stöd kan inrättas för tvärvillkorsrådgivning, om också EU-regler för arbetarskydd ingår i rådgivningen. Sverige har valt denna linje - 20 miljoner har avsatts för tvärvillkorsrådgivning under perioden 2007-2008. Rådgivningarna kommer att ges av privata rådgivarorganisationer och förmodligen kommer man att kunna fortsätta med detta projektstöd fram till 2013.

Organisationerna får i efterhand stöd utbetalt för 70 % av sina redovisade rådgivningskostnader. 30 % av kostnaden ska alltså betalas av lantbrukaren.

De 20 miljonerna beräknas räcka till 4 100 rådgivningar under 2007-2008 (10-12 h/st, totalpris 7000 kr/st). Lantbrukare med >15 000 Euro i direktstöd ska prioriteras.

Rådgivningen är uppdelad i två moduler

Rådgivningen är uppdelad i en grundmodul och en djurhållarmodul. De flesta jordbrukare är berörda av grundmodulen och om de har djur har de också behov av djurhållarmodulen. Jordbrukaren kan själv välja om han eller hon vill ha rådgivning som omfattar en eller båda modulerna. Om rådgivaren upptäcker oegentligheter vid rådgivningen ska dessa hanteras konfidentiellt.

Innehåll i grundmodulen:

- Skötselkrav
- Skydd av grundvatten
- Skydd av natur, vilda djur och växter
- Lagring och spridning av gödsel samt bestämmelser för grön mark
- Spridning av avloppsslam

- Användning av växtskyddsmedel
- Livsmedels- och fodersäkerhet (allmänt)
- Arbetarskydd (allmänt)
- Extra tvärvillkor för miljöersättningarna
- Innehåll i djurhållarmodulen:
- Anmälan och förebyggande av TSE-sjukdomar hos djur
- Anmälan och förebyggande av vissa djursjukdomar
- Förbud mot att använda hormoner och vissa andra läkemedel
- Gott djurskydd
- Märkning, journalföring och registrering av nötkreatur, grisar, får och getter
- Livsmedels- och fodersäkerhet (djurspecifikt)
- Arbetarskydd (djurspecifikt)

Checklista används vid gårdsbesök

Rådgivaren ska på ett gårdsbesök informera jordbrukaren om vilka tvärvillkor och arbetarskyddsregler som är relevanta på den aktuella gården. Detta sker med hjälp av en checklista som Jordbruksverket har tagit fram, där rådgivaren vid besöket prickar av genomgångna punkter och antecknar eventuella behov av åtgärder. Rådgivaren ska samtidigt informera jordbrukaren om i vilken utsträckning tvärvillkor och arbetarskyddsregler följs på gården och om vilka eventuella åtgärder som han eller hon behöver göra för att uppfylla tvärvillkoren. En förutsättning för detta är att rådgivaren får en visning av gården samt får inblick i relevant dokumentation.

Rådgivningsbrev ska skickas

Senast en månad efter rådgivningen ska jordbrukaren få ett skriftligt rådgivningsbrev som är anpassat till dennes behov. Rådgivaren bör följa upp rådgivningsbrevet genom ett samtal med jordbrukaren för att svara på eventuella frågor.

Rådgivningsbrevet ska innehålla:

- Jordbrukarens namn och adress
- Rådgivarens namn, telefonnummer och organisation
- Datum för gårdsbesöket
- Uppgift om vilka moduler som rådgivningen omfattar
- Uppgifter om vilka tvärvillkor och arbetarskyddsregler som är relevanta för gården samt en bedömning av hur villkoren och reglerna följs. Finns problemområden ska gällande krav och förslag på åtgärder beskrivas närmare.

Rådgivarna ska vara godkända

Rådgivare som jobbar med detta ska vara godkända av Jordbruksverket. Man kan välja att bli godkänd för en eller båda modulerna. För godkännande krävs:

- relevant akademisk utbildning eller motsvarande kompetens
- minst ett års erfarenhet av rådgivningsarbete
- grundkurs för tvärvillkorsrådgivare som Jordbruksverket anordnar
- att man själv håller sig uppdaterad om förändringar.

Felles plan for HMS-arbeidet i norsk landbruk 2007-2012.

Systematisk HMS-arbeid sikrer stadig forbedring i retning av en skadefri arbeidsplass; kvalitet, lønnsomhet, trivsel og godt omdømme for hele landbrukets verdikjede.

Innledning

HMS-situasjonen i norsk landbruk er langt fra tilfredsstillende. Hyppigheten av dødsulykker, branner, ulike skader og yrkeslidelser er ikke akseptabel. Den enkelte yrkesutøver påføres kostnader og lidelser, og samfunnets kostnader er alt for store. Dette skaper negativt omdømme, og rekrutteringsgrunnlaget svekkes. Den enkelte næringsutøver og landbruket som næring tar med dette tak i situasjonen, ingen har råd til å la være.

Felles målsetting for alle aktører: 0 dødsulykker

For næringa som helhet, er visjonen 0 dødsulykker i 2012. Det anbefales at det enkelte landbruksforetak (gårdsbruk) setter seg mål om en skadefri arbeidsplass, omtalt som "0-visjon" for sin virksomhet.

Landbrukets organisasjoner og øvrige aktører som støtter denne planen, forplikter seg til å jobbe aktivt for at alle virksomheter i landbruket skal innføre og/eller vedlikeholde sitt praktiske og dokumenterte HMS-arbeid, slik dette er beskrevet i landbrukets felles kvalitetsstandarder (KSL) og i skogbrukets miljøsertifisering "Levende skog" - standard for et bærekraftig skogbruk.

Det forutsettes at resultatet vil være en vesentlig reduksjon i antall skader, ulykker og yrkeslidelser i primærlandbruket, i tillegg til at det sikrer kvalitet, lønnsomhet, trivsel og godt omdømme for hele næringens verdikjede.

Strategi

Best mulig HMS-status i foretaket avhenger av et systematisk HMS-arbeid. De praktiske utfordringene i det enkelte foretak varierer. Med systematisk HMS-arbeid menes målrettet og regelmessig arbeid med å innarbeide gode rutiner. HMS er først og fremst praktisk arbeid på en riktig måte. Det kreves dokumentasjon for deler av arbeidet.

Arbeidsmiljøloven setter fra 1.1.2006 krav til ledelse og leder i foretak, med hensyn til kompetanse i HMS-arbeid. Kompetansekravet gjelder også for landbruk. "Forskrift om systematisk helse-, miljø- og sikkerhetsarbeid i virksomheter," (Best. nr. 544) gir klare føringer på hvordan HMS-arbeidet skal utføres og dokumenteres. Både landbrukets felles kvalitetssystem, KSL, og "Levende Skog" har allerede tatt disse kravene inn i sin kvalitetsstandard, og er sentral i samordning av virkemidler. I regelverket aksepteres ulike løsninger. Det som ikke aksepteres er dårlige rutiner og ansvarsfraskrivelse.

Virkemidler

Riktige virkemidler er en forutsetning for at planens målsetting skal nås. Virkemidlene må få en hensiktsmessig størrelse og innretning. Alle organisasjoner som slutter opp om denne planen forplikter seg til:

- I løpet av planperioden å ta i bruk virkemidler som bidrar til måloppnåelsen, og utarbeide konkrete handlingsplaner for egen virksomhet.

- Gjennomføre opplæring av ansatte og tillitsvalgte i egen organisasjon, slik at disse i møte med primærprodusenter har nødvendige kunnskaper og positive holdninger til HMS (for eksempel kurset ”Tillit i markedet – kvalitet hele veien”).
- Informere utad om organisasjonens HMS-arbeid overfor primærprodusenter.
- Samordne sin aktivitet innen HMS gjennom deltakelse i landbrukets felles kvalitetssystem KSL / ”Levende skog” - standard for et bærekraftig skogbruk.
- Motivere primærprodusenter til å øke sin kompetanse i systematisk HMS-arbeid (anbefale kurs, for eksempel ”Praktisk HMS-arbeid”)
- Videreføre samarbeidet med de øvrige organisasjoner/ aktører i landbruket
- Arbeide for økt FoU (forskningsinnsats) på temaet HMS i landbruket

Følgende organisasjoner/ aktører slutter opp om planen:

Her føres opp navn på de enkelte aktører (organisasjoner mv) etter hvert som det gis melding om tilslutning:

Fellesforbundet
 Landbrukets Forsøksringer
 Norsk Gartnerforbund
 Norges Bondelag
 Landbrukets Arbeidsgiverforening
 Norges Bygdeungdomslag
 Norges Bygdekvinnelag
 Norske Felleskjøp
 Norsk Bonde- og Småbrukarlag
 Senter for husdyrforsøk (Universitetet for miljø og biovitenskap)
 Landbrukets HMS-tjeneste

The Kuopio declaration against fatal injuries in agriculture

***Adopted by the Nordic Meeting on Agricultural Occupational Health (NMAOH)
Kuopio, Finland, August 21-23, 2006***

Agriculture remains one of the most dangerous industries. The high number of fatal injuries is alarming – and it is not improving even though the number of farms has decreased. Recent reports from Nordic countries show very negative development.

In Denmark, there have been 17 fatal injuries to date this year – this is more than double compared to previous years. Also in Sweden, there has been a negative development with 4 adults and 3 children killed so far this year, plus another 4 persons during work in forestry. In Norway, there were 16 fatal injuries during 2005 – an increase from previous years. There has been a positive development in Finland with decreasing numbers of fatalities, but this trend was broken in 2005 with 11 fatal compensated occupational injuries.

Considering this alarming situation and that – with few exceptions – there are unacceptably low levels of resources for handling health & safety in agriculture, we conclude that it is very urgent to start actions for a change!

We, the participants of the Nordic Meeting on Agricultural Occupational Health (45 participants), held here in Kuopio, Finland, from August 21 to August 23, 2006, discussed the tragic development with increasing numbers of fatal injuries in agriculture, and we declare a number of suggested actions to improve this situation:

- Establish a vision and target for zero fatal injuries in agriculture
- By the year 2012 – there should be no fatal injuries in Nordic agriculture
- Develop national action plans against injuries in agriculture involving all relevant stakeholders, such as authorities, farmers' organizations and other organizations, research institutes and universities, private companies, individual farmers as well as everyone else working in the agriculture sector
- Establish and enhance national resource/information and coordination centres for agricultural health and safety
- Comprehensive occupational health services should be available to everyone working in the agricultural sector
- Detailed and reliable statistics on injuries in agriculture should be presented at a yearly basis
- Information and education about health and safety needs to be further developed and implemented for farmers and others working in agriculture
- Education about health, safety & leadership should be implemented in the whole education system from pre-school to university

There is a need for financial resources, but there is also a need for active support from our politicians, governments, authorities and organizations – both on national levels and on a Nordic level!

With this declaration we challenge the authorities and stakeholders to join in the effort and work towards achieving the vision of zero fatal injuries in agriculture.

Kuopio, August 23, 2006

Kuopio-deklarationen mot dödsolyckor inom lantbruket

Antagen vid Nordiska mötet om arbetsmiljöfrågor i lantbruket, Nordic Meeting on Agricultural Occupational Health (NMAOH) i Kuopio, Finland, 21-23 augusti 2006.

Lantbrukarna tillhör en av de mest olycksdrabbade yrkeskategorierna. Det höga antalet dödsolyckor är alarmerande och trots att antalet gårdar minskar, minskar inte dödsolyckorna. Aktuell statistik från de nordiska länderna visar på en fortsatt mycket negativ utveckling.

I Danmark har hittills i år 17 personer omkommit - detta är mer än det dubbla i jämförelse med tidigare år. Också Sverige har en negativ utveckling, hittills i år har 4 vuxna och 3 barn omkommit inom jordbruket, plus 4 dödsolyckor i samband med skogsarbete. I Norge inträffade 16 dödsolyckor under 2005 – också det en ökning i jämförelse med tidigare år. Det har tidigare varit en positiv utveckling i Finland med ett minskande antal dödsolyckor, men den positiva trenden bröts 2005 med 11 dödsolyckor inom lantbruket.

Trots den alarmerande situationen är det, med några få undantag, oacceptabelt små resurser avsatta till insatser för hälso- och säkerhetsarbetet inom lantbruket. Vi instämmer alla i att det nu är bråttom med att få till en förändring. Vi alla deltagare på det Nordiska mötet (45 st) som hölls här i Kuopio 20-23 augusti har diskuterat den tragiska utvecklingen med det ökande antalet dödsolyckor inom lantbruket och vi redovisar här ett antal förslag om nödvändiga åtgärder för att förbättra situationen .

- Anta en nollvision för dödsolyckor inom lantbruket
- År 2012 skall vi inte ha några dödsolyckor inom det nordiska lantbruket
- Ta fram nationella handlingsplaner mot olyckor inom lantbruket och involvera alla berörda organisationer, myndigheter, lantbruksorganisationer, forskningsinstitut, universitet, privata företag, enskilda lantbrukare och alla andra sysselsatta inom lantbruksnäringen.
- Inrätta ett nationellt resurs- och informationscenter för lantbrukets hälsa och säkerhet.
- En förebyggande företagshälsovård skall erbjudas alla sysselsatta inom den agrara sektorn.
- En detaljerad och tillförlitlig olycksstatistik inom lantbruket måste tas fram årligen.
- Information och utbildning om hälsa och säkerhet måste utvecklas och implementeras med den övriga rådgivningen till lantbrukare och alla andra som arbetar inom lantbruk.
- Utbildning om hälsa, säkerhet och ledarskap måste ingå i hela utbildnings- systemet från förskolan till universitetsnivån.

Det krävs finansiella resurser, men också ett aktivt stöd från politiker, regeringar, myndigheter och organisationer, både på nationell och nordisk nivå.

Med denna deklaration utmanar vi myndigheter och intressenter till att delta i insatsen och arbetet för att förverkliga nollvisionen för dödsolyckor inom lantbruket.

Kuopio, 23 augusti 2006

Material från Danmark

Anders Danielsson, LRF

Lantbrukets Säkerhetsbuss

I Danmark har man startat en mobil rådgivningsverksamhet "Landbrugets Sikkerhedsbus". Verksamheten drivs inom ett projekt i tre år under ledning av Dansk Lantbruksrådgivning, Landscentret. Med Lantbrukets Säkerhetsbuss erbjuds alla verksamheter ett nytt rådgivningskoncept som utförs av specialutbildade arbetsmiljökonsulenter.

Rådgivningen är anpassad i förhållande till de olika produktionsinriktningarna leverans- och lagkrav. Man får hjälp med att komma i gång med APV (Arbetsplatsvärdering) motsvarande det Svenska SAM, Systematiskt Arbetsmiljöarbete, med identifikation, kartläggning, värdering, lösningar och upprättande av en handlingsplan. Hjälp till en säker hantering av kemiska bekämpningsmedel, desinfektion och övriga kemikalier. Vidare hjälp med att uppfylla kraven om maskintillsyn och upprättandet av skriftliga checklistor. Identifikation av vilka arbetsuppgifter som kräver särskilda tillstånd och certifikat för att utföras.

Rådgivningen innehåller också efter behov och formella krav en generell genomgång av verksamheten med hänsyn till arbetsmiljö, brandsäkerhet och brandrisker. Den omfattar även en värdering och identifikation av risker och vid behov speciella mätningar av buller, ljus och luftföroreningar. Man får också hjälp med en värdering av den ergonomiska statusen på gården som till exempel lyftteknik och belastningar vid speciella arbetsmoment.

Säkerhetsbussarna har med sig olika former av skyddsutrustning och andra tekniska hjälpmedel vilket gör att man redan på gården kan prova och utvärdera vilka tekniska lösningar som passar bäst på den aktuella arbetsplatsen. Detta har blivit mycket uppskattat av lantbrukarna. Lantbrukets Säkerhetsbuss med arbetsmiljökonsulenterna kör i hela landet. Lantbrukaren tar själv kontakt med sin arbetsmiljökonsulent för ytterligare information och för inbokning av ett gårdsbesök. Säkerhetsbussarna har snabbt blivit populära och enligt uppgift är bussarna fullbokade på gårdsbesök för hela 2007.

På mässor och lantbruksutställningar har Lantbrukets Säkerhetsbuss lockat många besökare och blivit en bra introduktion till arbetsmiljö- och säkerhetsfrågorna för lantbruket.

Säkerhetsbussen med arbetsmiljörådgivningen stöds av Falck, Nykredit, Föreningen Östiftarna, Fagligt Fælles Forbund och BAR jord till bord.

Lantbrukets Brandskyddskommitté (LBK)

Christer Nilsson, LBK

Lantbrukets Brandskyddskommitté, LBK, är ett samarbetsorgan för lantbruket, myndigheter, organisationer och försäkringsbolag. LBK har som målsättning att genom skadeförebyggande verksamhet minska brandskadorna i lantbruket och på hästanläggningar. LBK bildades 1947. LBK bedriver även ett brett samarbete med övriga nordiska länder på lantbruksområdet.

I LBK ingår följande intressenter:

- Djurskyddsmyndigheten
- Jordbruksverket
- Institutet för Jordbruks- och Miljöteknik
- Sveriges Lantbruksuniversitet
- Lantbrukarnas Riksförbund
- Räddningsverket
- Svenska Brandskyddsföreningen
- Sveriges Skorstensfejaremästares Riksförbund
- Försäkringsbolagen

Verksamheten grundas på LBK:s stadgar. Kommittén, som är LBK:s beslutande organ, har till sitt förfogande för den löpande verksamheten ett arbetsutskott och ett tekniskt utskott. Verksamheten inom kommittén och utskotten leds och samordnas genom LBK:s sekreterare vars kansli finns på Svenska Brandskyddsföreningen, (SBF).

Tekniska utskottet

Tekniska utskottet har en ordförande (Jan Berggren, LF) och en sekreterare som tillika är LBK:s sekreterare (Björn Björkman). Övriga ledamöter adjungeras beroende på ärende, kompetens och intresse. Tekniska utskottet sammanträder en gång i månaden.

En av arbetsuppgifterna för Tekniska utskottet är att för LBK:s räkning utfärda eller förnya godkännanden för tekniska anordningar, byggnadsmaterial och konstruktioner. Godkännanden av tillfällig karaktär, som utfärdas för exempelvis vis halmhackar, hökanoner och brandvarnaranläggningar kommer att fortgå som tidigare. Påverkan av produkter och marknadsreaktioner har hittills varit mycket positiva och fått stor genomslagskraft. Tidsgränsen på 3 år för ”giltigt godkännande” har underlättat administrationen av befintliga godkännanden.

Tekniska utskottet ska utöver normalt arbete bedriva projektverksamhet inom områden och ekonomiska ramar som beslutas av kommittén eller arbetsutskottet.

LBK:s rekommendationer

Åtgärder för att förebygga brand finns i LBK:s rekommendationer. Rekommendationerna finns samlade i en pärm, LBK-pärmen, och i dagsläget finns cirka 830 abonnerande pärm-innehavare. Rekommendationerna finns även på LBK:s hemsida (www.lantbruketsbrandskydd.nu). LBK:s rekommendationer är ett etablerat ”regelverk” som ligger till grund för gällande brandförsäkrings- och brandskyddsbestämmelser. Rekommendationerna utgör en branschpraxis i lantbruket och hänvisas till allt oftare även i olika officiella sammanhang - även i domstolsärenden. LBK:s rekommendationer distribueras genom SBF:s förlag.

I pärmen finns bl. a. en ”Checklista för systematiskt brandskyddsarbete på gård” som blivit flitigt använd på sistone.

LBK:s finansiering

Basresursen för kansliet utgörs av en ca 50 % tjänst för LBK:s sekreterare kompletterad med viss kontorsservice. Inför år 2000 infördes ett nytt avgiftssystem på SBF för försäkringsbolagen vilket innebar att de tidigare direktriktade anslagen från försäkringsbolagen till LBK upphörde för att i fortsättningen i sin helhet anslås från SBF och via försäkringsanslaget. Anslaget till LBK:s kansli har för 2007 höjts med 3 % till 595 000 kr. De kostnader som anslaget täcker är dels kostnader för personal (i huvudsak LBK:s sekreterare) och dels kostnader för produkter, projekt och årsmöten. LBK har även intäkter i form av försäljning av framför allt LBK-pärmen.

Mål och aktiviteter

För att ge en uppfattning om LBK:s arbete återges nedan de mål och aktiviteter som anges i LBK:s verksamhetsplan för 2007.

Mål

För att utvärdera nyttan med LBK:s rekommendationer ska de största storskadorna följas upp bättre. Målet är att undersöka vilken effekt rekommendationerna har haft eller skulle ha haft om de hade följts. Brandutredare och skadereglerare ska kontaktas för att få en bättre information om de inträffade storskadorna. En redovisning ska göras senast 2011.

För att uppnå målen i visionen och verksamhetsidén har LBK att arbeta med huvudsakligen följande medel:

- Regelbundet redovisa brandstatistik.
- Samordna kunskap och utarbeta rekommendationer om skadeförebyggande åtgärder.
- Uppmärksamma på brandfarliga anordningar och brandfarlig hantering i lantbruket.
- Utverka godkännanden för brandfarlig utrustning och tekniska anordningar.
- Informera i kampen mot lantbruksbränderna.
- Utredda behov samt ta initiativ till olika forsknings och utvecklingsinsatser i skadeförebyggande syfte.

Aktiviteter

Utöver nedanstående planerade aktiviteter måste alltid utrymme och möjlighet finnas för kansliet och tekniska utskottet att angripa akuta problem och krav från marknaden i enlighet med LBK:s allmänna bevakningsområden. Erfarenheten hittills visar att sådana krav på nya insatsområden alltid dyker upp.

Prioriterade aktiviteter

För att uppnå målet ska följande prioriterade aktiviteter vidtas:

- Kansliet ska följa upp de största storskadorna för att undersöka hur LBK:s rekommendationer har följts och vilka konsekvenser de har fått. Detta för att utvärdera nyttan av rekommendationerna och föreslå nödvändiga förändringar.
- Kansliet ska ta fram anvisningar och mall till skadereglerare för att få ett bättre underlag till statistiken och konsekvensen av LBK:s rekommendationer.
- Särskild uppföljning ska göras mot djurstallsbränder. Detta för att se vilka brandstiftare det finns och vilka kompletterande rekommendationer som bör tas fram.

Basaktiviteter

TU:s ordförande och sekreterare har möte varje månad. Förstärkt tekniskt utskott sammanträder efter behov. Tekniska utskottets möten kommer, i likhet med tidigare år, vid behov att kombineras med lämpliga studiebesök hos såväl tillverkare som på lantbruk.

- För att förbättra strukturen och undanröja otydligheter, kommer en genomgång av samtliga rekommendationer att fortsätta, främst för att anpassa texten till lagen om skydd mot olyckor.
- LBK-pärmen ska på olika sätt kommuniceras med de idag cirka 830 abonnerande pärm-innehavare med flera (1 250 pärmar sålda).
- Utveckla hemsidan www.lantbruketsbrandskydd.nu samt att via olika kanaler marknadsföra ”budskapet” och sprida kännedom om att LBK:s rekommendationer finns på nätet. Inte minst viktigt i sammanhanget är att lantbrukarna informeras på olika sätt.
- Fortsatt användning av LBK-broschyren till lantbrukare och den övriga marknaden inklusive rådgivarledet.
- Fortsatta insatser för att utveckla och upprätthålla den ”nordiska dimensionen” och samarbetet och utbytet med i första hand ”systerorganisationerna” LBK Norge och LFF Finland planeras, bland annat samverkan kring brandskadestatistik, gemensamma rekommendationer och utbyte via återkommande gemensamma konferenser.

Övriga aktiviteter

Initiera tester kring möjligheten att använda de sprinklersystem som idag används för befuktning i svin- och hönsstall till brandsläckning.

- Initiera tester av olika plastdukar som används till väggar i enklare djurstall.
- Framtaget utbildningsmaterial på CD med PowerPoint-presentation kommer fortsatt att utvecklas och förädlas i takt med vunna erfarenheter och synpunkter.
- Information till Naturbruksskolorna om utbildningsmaterialet och LBK-pärmen kommer att ske.
- LBK kommer under året att i samverkan med länsbrandskyddsföreningarna genomföra några regionala utbildningar och i första hand riktade till instruktörer på räddningstjänsterna. Avsikten är att man själv ska få en god grund för att kunna anordna egna utbildningsaktiviteter mot lantbrukare med flera.
- Mot bakgrund av utvecklingen med ett ökat antal större bränder finns anledning att under året mer aktivt gå ut med artiklar via Land och andra lantbruksmedier för att bättre marknadsföra LBK:s olika budskap.
- Orsaken till den stora skillnaden i brandstatistiken mellan Försäkringsförbundet och Länsförsäkringars uppgifter behöver utredas.
- LBK kommer fortsatt att verka för att få ut fler brandvarningsanläggningar på den svenska marknaden och för en bättre priskonkurrens inom området.
- Identifiera lämpliga lokala arrangemang för LBK att delta i.

Säker Skog och motorsågsörkort

Anders Olsson, Skogsstyrelsen

Bakgrund och syfte

Antalet olycksfall och dödsfall i samband med arbete med småskalig motormanuell teknik är av oacceptabel omfattning. Årligen brukar 5-10 personer omkomma och tusentals råka ut för olycksfall. Målgruppen uppgår till ca 200 000 personer som ofta utför farliga arbeten med otillräcklig utbildning och bristande utrustning. Projektets primära målgrupp är självverksamma skogsägare och mindre företag med verksamhet i skogsbruket.

Projektet Säker Skog startade år 2002 och planerades pågå i fyra år. Nu, 2007 är plan lagd för ytterligare två, d.v.s. till år till 2009. Projektet startade inom fem försöksområden (praktikområden) där olika typer av information, utbildning och andra aktiviteter testas.

Olyckstalen visade en klart sjunkande trend från 2002 till 2005 då stormen Gudrun orsakade många olyckor och skördade många liv. Som tur var fanns en upparbetad "allmänkunskap" om riskerna vid skogsarbete och ett upparbetat informationsnätverk och en beredskap som sannolikt bidragit till att rädda många liv.

Projektet har sin grund i ett krav från självverksamma skogsägare och ett stämmobeslut hos LRF. Utvecklingsarbetet sker i nära samarbete (nätverk) med bl.a. skogsägarföreningar, Skogsstyrelsen, Arbetsmiljöverket, naturbruksgymnasier, studieförbundet Vuxenskolan, Utbildningsradion (UR), försäkringsbolag, redskapstillverkare och lokala eldsjälur. Vid Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) genomförs forskning kring självverksamt skogsbruk i ett temaprogram – FÖR vid avdelningen för teknologi i Umeå..

Det övergripande målet har sedan projektets start varit att utveckla arbetslivskvalitet, arbetsmiljö, aktivitet och lönsamhet i det självverksamma skogsbruket. Mera konkret syftar projektet till att:

- påtagligt sänka antalet dödsfall, olyckstal och arbetsrelaterade skador,
- öka kunskap och användning av säkra arbetsmetoder och utrustningar,
- åstadkomma ett trendbrott i attityd till olycksfallsrisker och arbetsmiljöproblem,
- i vid mening verka för ökad aktivitet, lönsamhet och trivsel i självverksamt skogsarbete.

Projektet drivs idag av bland andra LRF Skogsägarna inom ramen för LRF:s projekt säker arbetsmiljö. Projektet är idag inte säkrat långsiktigt utan bygger på en verksamhetsplan som för närvarande sträcker sig fram till år 2009.

Motorsågsörkort

I projektet Säker Skog har utmejslats ett säkerhetstänkande som lett fram till framtagandet av ett örkort för motorsåg.

De första koncepten till motorsågsörkortet tog fastare former under år 2004. Det presenterades för en större publik vid skogsmässan ELMIA WOOD sommaren 2005. Fram till våren 2007 har totalt ca 3000 motorsågsörkort utfärdats.

Systemansvariga

Motorsågsörkortet är uppdelat på flera nivåer. Det finns sex olika örkorts nivåer. Tanken är att man tar det motorsågsörkort man själv har behov av.

För att ta örkort krävs dels att man för varje nivå klarar ett teoretiskt prov och dels några praktiska prov.

En organisation har tillskapats för att kvalitetssäkra verksamheten. Över landet finns ett antal geografiskt väl placerade personer med uppgift att vara systemansvariga inom sina respektive områden.

De systemansvariga träffas årligen för uppföljning och utvärdering av verksamheten. De har också ansvar för att uppdatera de instruktörer och kursanordnare som har getts behörighet att genomföra prov för motorsågskörkort.

Det är ett begränsat antal personer i landet som har tillstånd att genomföra själva provet för de olika nivåerna och har behörighet att utfärda körkort.

Instruktörer och kursanordnare är rekommenderade att inte själva genomföra prov för sina elever.

Inom ramen för projektet Säker Skog har det under 2006 även tagits fram ett studiecirkelpaket. I södra Sverige har skogsägareföreningen Södra, startat en satsning i samarbete med studieförbundet Vuxenskolan. Med studiepaketet som grund är tanken att via studiecirklar utbilda medlemmarna i handhavandet av motorsåg. Studiecirkelarna kompletteras ofta med besök från instruktörer, bl.a. från Skogsstyrelsen. Denna verksamhet har just startat och behöver utvärderas inför framtida satsningar med cirklar.

Det går också att göra provet som "privatist", d.v.s. utan föregående kurs eller studiecirkel. Det har visat sig att ytterst få av privatisterna klarar proven, trots ofta mångårigt arbete med motorsåg.

Att så många privatister inte klarar proven är ännu ett bevis på att det säkerhetstänkande som ligger i konceptet kring motorsågskörkort är en stor del av lösningen till att bringa ned olyckstalen.

Körkortsnivå A till F

Nivå A. Är den första nivån och omfattar skötsel och handhavande av sågen samt att till exempel kunna behärska sågen vid kapning av ved hemma på vedbacken.

Nivå B. Förkunskapskrav är att man tidigare innehar körkort för nivå A. Omfattar fällning och kvistning. Fokus ligger på att kunna hantera sågen på ett säkert sätt och att med hög precision säkerhet kunna fälla vanliga träd.

Nivå C. Förkunskapskrav är att man tidigare innehar körkort för nivå AB. Omfattar mer avancerad trädfällning. På denna nivå ingår också arbete med stormfällda träd.

Nivå D. Förkunskapskrav är att man tidigare innehar körkort för nivå ABC. Omfattar linjearbete och arbete under extrema förhållanden.

Nivå E. Förkunskapskrav är att man tidigare innehar körkort för nivå AB. Omfattar parkarbete med trädbeskrining, bl.a. från skylift.

Nivå F. Förkunskapskrav är att man tidigare innehar körkort för nivå AB. Räddningstjänst, t.ex. sågning i husväggar och sågning av träd i spann.

Motorsågskörkort till och med nivå D är idag i praktisk tillämpning. De övriga två nivåerna är ännu under utveckling vad avser såväl kursmaterial som upplägg av utbildning och prov.

Säker Butik

En del av Säker Skogs arbete har också syftat till att höja kompetensen på den personal som säljer motorsågar och annan utrustning som följer med sågen, exempelvis skyddsutrustning och olika hjälpmedel.

För att kvalificera till begreppet Säker Butik krävs bland annat att försäljarna själva innehar motorsågskörkort.

Butikerna ska ha en särskild märkning som talar om för kunden att butiken är godkänd av Säker Skog och är klassad som en butik med kompetens i säkerhetsfrågorna.

Greppa Näringen – lantbruket på väg mot miljömålen

Texten är hämtad från Jordbruksverkets broschyr med ovanstående namn.

Greppa Näringen är en stor samordnad satsning för att minska förluster av näring från växtodling och djurhållning och rester av bekämpningsmedel i vatten.

De nya miljömålen som berör alla delar av samhället är basen. Rådgivning, utbildning genom kurser och studiecirkelar samt information är de tre arbetssätten.

Cirka 200 rådgivare i ett 40-tal kunskapsföretag arbetar under hela eller delar av sin tid med Greppa Näringen.

Ett kunskaps- och rådgivningsprojekt

Greppa Näringen är den enskilt största satsning som gjorts i Sverige för att minska förluster av näringsämnen till luft och vatten från utfodring och växtodling och för att minska rester av bekämpningsmedel i vattenmiljön. Projektet är en kunskaps- och rådgivningskampanj och namnet syftar på att projektet tar ett helhetsgrepp om flöden av näringsämnen på gården. Man kan även uppfatta namnet som "greppa miljöfrågorna i lantbruket". Numera ingår också rådgivning om säker hantering av bekämpningsmedel i projektet.

Bakgrunden till projektet är de nationella miljö kvalitetsmålen. Sambanden mellan dessa mål och projektet framgår av nedanstående tabell.

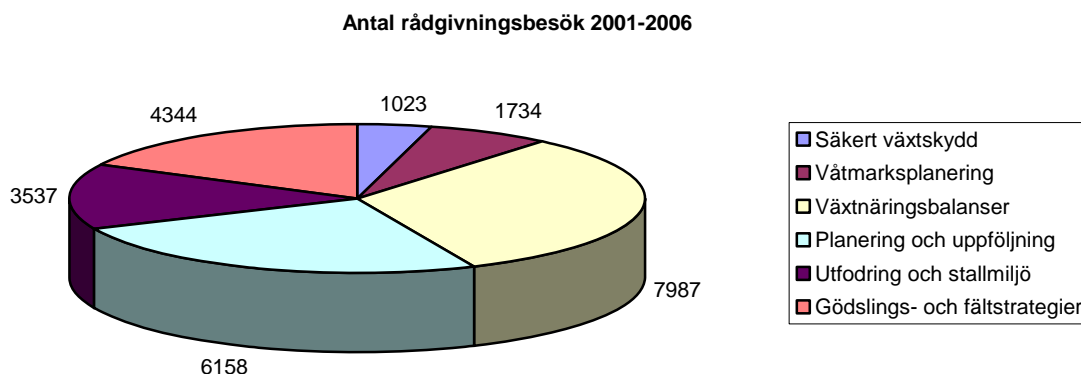
Miljö kvalitetsmålen är översatta till mål om minskade förluster av näringsämnen i absoluta tal. Kväveutlakningen ska minska med 10 000 ton till år 2020 och ammoniakavgången ska minska med 7300 ton till år 2010. För att nå dit finns mer konkreta mål uppsatta om t.ex. arealer odlad fånggröda, areal nyanlagd våtmark och minskad gödsling.

Miljö kvalitetsmål

- Ingen övergödning
- Bara naturlig försurning
- Grundvatten av god kvalitet
- Klimatmålet
- Giftfri miljö

Arbetsområde i Greppa Näringen

- Fosforförluster, kväveutlakning, ammoniakavgång
- Ammoniakavgång
- Kväveutlakning
- Lustgasavgång (kväveutlakning)
- Hantering av bekämpningsmedel

Så här arbetar vi

1. Anmälan
2. Startbesök: Du och den rådgivare du valt går igenom behovet av rådgivning på din gård.
3. Växtnäringsbalans: En växtnäringsbalans är grundläggande.
4. Grundutbildning: För att få tillgång till all rådgivning krävs genomgång av REKO-kurs eller motsvarande.
5. Ny rådgivning: Dags att utföra någon av de andra rådgivningsmodulerna du valt?
6. Uppföljning: Fungerade det vi pratade om när vi planerade arbetet?

Rådgivning

Individuell rådgivning är kärnan i Greppa Näringen. Kort beskrivet ska rådgivaren bryta ner miljökvalitetsmålen till den enskilda gården och gå igenom förutsättningarna för att minska förlusterna av näring till luft och vatten.

Varje gård är unik och många gårdar har redan utfört t.ex. växtnäringsbalanser. Behovet av rådgivning varierar från gård till gård och rådgivningen skräddarsys därför. Rådgivningen har delats in i ett femtontal rådgivningstillfällen. Vissa är grundläggande för alla gårdar som t.ex. växtnäringsbalans. Därefter väljs och planeras rådgivningen beroende på om det finns djur på gården och vilket djurslag det är. Råden ges av olika lokala rådgivare som väljs fritt av lantbrukaren. Rådgivningen är inte engångsbesök utan bygger på att rådgivaren återkommer och följer upp de råd som givits. Som hjälp räknas olika miljönyckeltal ut. Dessa dokumenteras för att man ska kunna följa förbättringsarbetet.

Rådgivningstillfällen

- start – planering av rådgivning
- grundläggande växtnäringsbalans
- upprepad växtnäringsbalans
- kvävestrategi
- fosforstrategi
- markpackning
- säkert växtskydd – hantering
- säkert växtskydd – vattenskyddsområde
- våtmarksplanering
- grovfoderodling
- stallmiljö och yttre miljö
- byggplanering
- kontroll av foderstater för mjölkcor
- kontroll av foderstater för övrig nöt
- utfodringskontroll smågrisar
- utfodringskontroll slaktsvin
- betesstrategi
- uppföljning av rådgivningen

Utbildning av rådgivare

Kvalificerade rådgivare är en förutsättning för att rådgivningen ska bli efterfrågad bland lantbrukarna. Därför läggs stor vikt vid att erbjuda olika kurser och möjligheter till erfarenhetsutbyte för projektets rådgivare.

För att få medverka i rådgivningen måste rådgivaren ha genomgått en introduktionskurs där bakgrunden och syftet med miljökvalitetsmålen går igenom. Till flertalet rådgivningar har

fortbildningskurser utformats i samarbete med forskare och andra experter för att stödja och förbereda rådgivaren för rådgivning. I utbildningen ingår också moment om hur utfodrings- och växtodlingsrådgivare kan samverka om problemlösningen på en gård för att ta ett helhetsgrepp om gårdens näringsflöden.

Utbildning av lantbrukare

För att rådgivningen ska bli effektiv krävs att lantbrukaren har en grundläggande förståelse för orsakerna bakom näringsförluster från utfodring och växtodling. För att få tillgång till all rådgivning ställs krav på genomgången grundkurs om växtnäring. Många lantbrukare har sedan tidigare gått miljöutbildningar genom miljöstödsprogrammet eller genom olika marknadskoncept hos livsmedelsindustrierna. En kursplan som beskriver vad kurserna ska innehålla finns.

Kurser

Inom det så kallade REKO-stödet har ett stort antal grundläggande kurser hållits om växtnäringsläckage. Behovet av kunskap inför rådgivning inom Greppa Näringen stämmer väl överens med dessa tidigare utbildningar varför inga helt nya måste skapas. De lantbrukare som inte tidigare genomgått REKO-kurs eller motsvarande erbjuds grundkurser.

Studiecirklar

Utbildning erbjuds även i form av studiecirklar som ofta är förlagda till kvällstid. Studiecirkarna leds som regel av en lantbrukare. Cirkelledaren måste ha genomgått en cirkelledarutbildning inom Greppa Näringen. Till studiecirkarna finns ett studiehäfte och en cirkelledarpärm.

För att få kursen godkänd krävs närvaro på flertalet träffar. Antalet studietimmar motsvarar en tvådagars kurs. Under ett visst antal av träffarna skall en expert medverka.

Informationsmaterial

För att lantbruket som helhet ska klara miljömålen behöver fler lantbrukare än de som omfattas av Greppa Näringens rådgivning få del av råden om miljö. Därför tas det inom Greppa Näringen också fram ett omfattande informationsmaterial.

Goda råd

Den så kallade Goda råd-katalogen gjordes för att sammanställa de viktigaste åtgärderna för att klara de nya miljömålen på en gård. I katalogen berättar lantbrukare om hur de gjort dessa åtgärder. Forskare värderar miljönyttan och en ekonom beräknar kostnaden för åtgärden.

Praktiska råd

Praktiska råd är en fyrsidig skrift för att kort beskriva och ge centrala råd inom ett visst område. Bland de praktiska råd som hittills kommit ut finns exempel som handlar om fånggrödor, om kvävegödsling, om stallgödsel och om utfodring.

Nyhetsbrev

Två gånger per år ges ett nyhetsbrev ut. Nyhetsbrevet är kortfattat och omfattar fyra sidor. Syftet är dels att berätta hur det går för projektet, dels att lantbrukaren även i nyhetsbrevet ska kunna få goda råd. Reportage från andra gårdar och ekonomi i miljöarbetet är hörnstenar i det som skrivs.

Internet

Hemsidan är central i Greppa Näringen. Här kan man följa hur det går för projektet, anmäla sig till olika evenemang, läsa korta nyheter, längre faktatexter m.m. På hemsidan finns också projektets styrdokument och kontaktuppgifter för mer information.

Uppslagsboken

Som namnet antyder är det en omfattande sammanställning av dagens kunskap om orsaker till och åtgärder mot näringsläckage från växtodling och utfodring. Här kan man läsa faktatexter samt ladda ner OH-bilder.

Nyheter

En nyhetsredaktion bevakar miljöaspekter på områden som nöt, gris, växtodling, forskning, internationellt m.m. och lägger regelbundet ut korta notiser.

Pressrum

Här finns utgivna pressmeddelanden och kontaktuppgifter.

Stallgödselportalen

På stallgödselportalen kan man göra beräkningar över bästa sätt att utnyttja gårdens eget guld – stallgödseln. Olika spridningstidpunkter och tekniker kan jämföras för bästa resultat för både miljö och ekonomi.

Växtnäringsbalans på nätet

Allt fler lantbrukare gör växtnäringsbalans. Här kan man göra den själv på nätet. Här kan man på ett säkert sätt lagra sina värden mellan år så att man enkelt kan gå tillbaks och jämföra. Det är endast lantbrukaren själv som kan se sin egen gårds uppgifter. Öppet för alla, inte bara medlemmar i Greppa Näringen.

Finn din kurs eller rådgivare

Här presenterar sig rådgivningsföretagen och informerar om vilka rådgivningstyper de arbetar med. Kursutbud för lantbrukare respektive rådgivare finns också här.

Jordbruksverkets rapporter 2007

1. Marknadsöversikt – *färska frukter och grönsaker*

Bil. Bilagor till Marknadsöversikt – *färska frukter och grönsaker*

2. Myndigheters kostnader och åtgärder vid hanteringen av EG-stöd 2006

3. Jordbruksverkets foderkontroll 2006 – *Feed control by the Swedish Board of Agriculture 2006*

4. Miljöeffekter av 2003 års jordbruksreform – *Projekt från CAP:s miljöeffekter*

5. Landskapselement med miljöersättning – *en intervjustudie om regionala och lokala erfarenheter av landskapselementens skötsel i åkermark och betesmark*

6. Sveriges genomförande av förbudet mot icke inredda burar för värphöns

7. Jordbrukets miljöeffekter 2020 – *en framtidsstudie*

Rapporten kan beställas från
Jordbruksverket,
551 82 Jönköping
Tfn 036-15 50 00 (vx)
Fax 036 34 04 14
E-post: jordbruksverket@sjv.se
Internet: www.sjv.se

ISSN 1102-3007
ISRN SJV-R-07/8-SE
SJV offset, Jönköping, 2007
RA07:8